

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 1(9) 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвицький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологічно-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Спринцев Пилип Сергійович** – проректор – директор Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 18 від 24.04.2024 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Електронна адреса видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)
ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 351.741

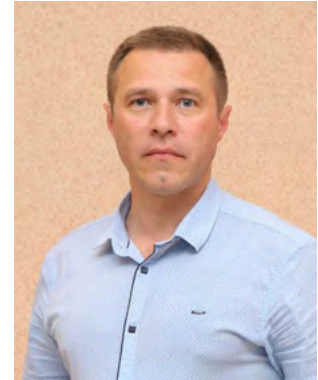
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-2>

Сахно Артем Петрович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Ковальчук Юлія Миколаївна,

доктор філософії

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7817-4436>

ЩОДО СУТНОСТІ ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано правові принципи в адміністративній поліцейській діяльності. Підкреслено значення правових принципів, які виступають в якості своєрідних «нервових центрів права», оскільки їх сутність полягає у закріпленні в змісті правових актів керівних вимог, яким повинні відповідати і підкорятися усі правові норми, щодо яких принципи мають пріоритет. Проаналізовано концепцію існування доктринальних принципів, які є частиною правової системи, але перебувають поза межами правової норми, варта уваги. Обґрунтовано потребу щодо доповнення розділу II Закону України «Про Національну поліцію» низкою принципів. Наголошено на важливості принципу науковості, який, будучи заснованим на сучасних досягненнях юридичної науки, має відображати об'єктивні напрямки розвитку адміністративної поліцейської діяльності. Звернуто увагу на актуальність принципу результативності, що базується на сприйнятті завдань поліцейської діяльності, визначених статтею 2 Закону України «Про Національну поліцію», як напрямів досягнення базових показників службової діяльності органів (підрозділів) Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності тощо. Акцентовано увагу на значенні принципу довіри до поліції та підтримки з боку населення обумовлений потребою у зрозумілості та об'єктивності рішень та дій поліцейських, в процесі здійснення адміністративної поліцейської діяльності, що досягається шляхом моніторингу громадської думки про діяльність поліції та стану взаємодії поліції з інститутами громадянського суспільства. Підкреслено важливість принципу підвищеної юридичної відповідальності керівника органу (підрозділу) Національної поліції за прийняте управлінське рішення, обумовлений специфічною компетенцією керівника поліцейського підрозділу, повноваження якого дозволяють йому виступати в якості суб'єкта адміністративної поліцейської діяльності, здатного приймати як зовнішньоорганізаційні, так і внутрішньоорганізаційні управлінські рішення.

Ключові слова: правові принципи, адміністративно-правове регулювання, поліцейська діяльність, Національна поліція України, публічне адміністрування, правова система, нормативно-правові акти.

Постановка проблеми. Правові принципи посідають одне з визначальних місць в адміністративно-правовому регулюванні поліцейської діяльності, оскільки стан їх практичної реалізації слугує індикатором реального дотримання прав і свобод людини в діяльності органів Національної поліції. Поряд з цим, їх важливість та значущість, з одного боку, полягає у здатності уточнювати положення нормативних приписів, а з іншого – дозволяє легітимізувати поліцейську діяльність та виокремити її з-поміж інших видів правоохоронної діяльності органів державної влади.

У той же час, поряд із великим практичним значенням, правові принципи поліцейської діяльності відносяться до числа найбільш дискусійних та найменш досліджених напрямів юридичної науки, що, передовсім, пов'язано з відсутністю їх законодавчої систематизації та нормативного закріплення поняття принципів поліцейської діяльності.

У цьому контексті, А.М. Колодій підкреслює, що в юридичній літературі минулого та сучасності не сформовано єдиної позиції щодо визначення поняття принципів права. Незважаючи на відмінність у поглядах на проблему принципів права, юридична наука у відповідні історичні епохи була єдиною у проголошенні певних положень та ідей як принципів права. Іншими словами, принципи права – це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Сама ця залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права [1, с. 20–21].

Тож, зважаючи на актуальність окресленого напрямку наукового пошуку, вважаємо за доцільне проаналізувати наукові підходи до визначення поняття та здійснення класифікації правових принципів поліцейської діяльності, в контексті сучасної науки адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова природа принципів публічного адміністрування представлена в якості напрямку наукового пошуку в дослідженнях С.Г. Брателя, С.С. Вітвіцького, Д.С. Дроніка, О.В. Зайчука, В.О. Ільницького, Д. Карбовського, М.С. Кельмана, А.М. Колодія, Л.А. Луць, О.М. Мердової, Л.М. Ніколенко, В.В. Ридзівілюка, Р.В. Розумяка, О.В. Стрельцової, В.С. Тулінова, М.В. Цвіка, Ю.Ю. Шеки.

Разом з тим, принципи адміністративної поліцейської діяльності в роботах вищевказаних науковців досліджені фрагментарно, що й обумовлює актуальність обраного напрямку наукового пошуку.

Мета дослідження полягає у формулюванні науково-обґрунтованих висновків та пропозицій до чинного адміністративного законодавства, на основі комплексного аналізу наукових джерел та законодавчих актів, у сфері правового регулювання принципів адміністративної поліцейської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі сформувалася усталена позиція про те, що принципи являють собою основоположні начала, засади, які покладені в основу будь-якої діяльності, а отже, визначають поведінку суб'єктів правовідносин у тій чи іншій галузі їхньої діяльності [2, с. 20; 3, с. 119; 4, с. 121].

Заслугує на увагу підхід, використаний Ю.О. Волошиним, який розкрив поняття «принцип», через виокремлення значення цієї правової категорії, як: 1) основних засад, вихідних ідей, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення те-

орії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнього переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110].

В. Ільницьким удосконалено наукові підходи до визначення принципів адміністративно-процесуальної діяльності органів Національної поліції, під якими слід розуміти основні ідеї, вихідні положення, які закріплені в адміністративно-процесуальному законодавстві, мають загальну значущість, вищу імперативність (веління) і відображають суттєві положення процесуальної діяльності органів Національної поліції [6, с. 3].

Слушною також є думка М.В. Цвіка, який, підкреслюючи значення правових принципів, зазначає, що вони виступають в якості своєрідних «нервових центрів права», оскільки їх сутність полягає у закріпленні в змісті правових актів керівних вимог, яким повинні відповідати і підкорятися усі правові норми, щодо яких принципи мають пріоритет [7, с. 58]. Представляється, що вказана позиція потребує уточнення, оскільки використаний М.В. Цвіком підхід дозволяє розуміти правові принципи виключно в контексті їхнього закріплення в нормативно-правових актах.

Саме тому окремі вчені, репрезентуючи широкий підхід до розуміння правових принципів, зосереджують увагу на їх тлумаченні, з позиції їх поділу за критерієм закріплення в нормативно-правових актах.

Зокрема, Л.А. Луць зазначає, що сутність правових принципів проявляється не тільки в їх безпосередньому закріпленні в нормах права, оскільки окреслена правова категорія виступає також важливим структурним елементом правової системи, системи права та механізму правового регулювання, призначення якого полягає у розкритті сутності, базових властивостей та загальної спрямованості розвитку правових норм у межах всієї системи права або окремих її галузей чи інститутів [8, с. 26].

Отже, виявляється очевидним той факт, що правові принципи є частиною правової системи держави, але факт їх закріплення в нормах права викликає обґрунтовані дискусії серед науковців.

Зокрема, Р.В. Розумяк обстоює існування двох груп правових принципів, до числа яких відносяться, як ті, що закріплені в нормах права, так і такі, що існують поза межами нормативно-правових актів.

На переконання вищевказаного дослідника, одна група принципів, будучи втіленою в нормах права, виступає в якості органічного складового елементу правової системи держави, а друга група уособлює так звані неправові принципи, систему яких складають соціально значущі ідеї, сформульовані окремими фахівцями в галузі права в наукових публікаціях, публічних виступах, які на знайшли нормативного закріплення. Також, до числа вказаних принципів вчений відносить основоположні ідеї, які знайшли відображення у правосвідомості, правовій культурі, моралі і т.д. [9, с. 62–63]. Принципове зауваження щодо висловленої позиції полягає у сприйнятті Р.В. Розумяком окремої групи принципів, які існують поза межами правової системи, з чим ми категорично не можемо погодитися.

Але, водночас, концепція існування доктринальних принципів, які є частиною правової системи, але перебувають поза межами правової норми, варта уваги.

Зокрема, А.М. Колодій переконаний, що правові принципи можуть і не бути закріпленими в норматив-

них приписах, оскільки вони можуть і не мати мовного вираження у правових нормах, проте визначати напрями і характер правотворчої чи правозастосовної діяльності й навіть розвиток правової системи в цілому [10, с. 43–44]. Іншими словами, вчений обстоює позицію, відповідно до якої, окрім нормативно закріпленої групи принципів, існують і принципи доктринальні, які створюють передумови для нормативного втілення принципів права. Зазначений підхід до розмежування принципів на нормативні та ненормативні активно підтримується й іншими науковцями [11, с. 284, 287; 12, с. 25; 13; 14].

У той же час, з'ясування сутності правових принципів в адміністративній поліцейській діяльності, зобов'язує звернутися до характеристики положень Закону України «Про Національну поліцію» та інших законодавчих актів у сфері адміністративної поліцейської діяльності.

Характеризуючи правові принципи, закріплені в Законі України «Про Національну поліцію», Ю.Ю. Шека доходить висновку, що їх зміст об'єктивно виражає сутність адміністративної поліцейської діяльності, її найбільш характерні риси. Маючи форму правових норм, принципи є загальними положеннями, на базовій платформі яких повинна будуватися та здійснюватися вся адміністративна діяльність. У цій ролі принципи мають значення правових вимог, обов'язкових до виконання та дотримання [15, с. 492].

Сукупність правових принципів адміністративної поліцейської діяльності, визначених розділом II Закону України «Про Національну поліцію», складають:

- верховенство права;
- дотримання прав і свобод людини;
- законність;
- відкритість та прозорість;
- політична нейтральність;
- взаємодія з населенням на засадах партнерства;
- безперервність [16].

У той же час, представляється, що визначений в коментованому законодавчому акті перелік принципів адміністративної поліцейської діяльності, не є остаточним. Ми розділяємо думку окремих фахівців, які переконані, що перелік та зміст принципів адміністративної поліцейської діяльності перебуває у взаємозв'язку із функціями та повноваженнями, виконуваними окремими органами (підрозділами) Національної поліції.

Наприклад, Д.С. Дронік, у контексті характеристики діяльності патрульної поліції, підкреслює, що остання базується на системі принципів, які формують юридичну конструкцію, у межах якої і повинні реалізовуватися їх завдання та повсякденна діяльність [17, с. 89].

Д. Карбовський також висловлює переконливу позицію про існування загальних та спеціальних принципів адміністративної поліцейської діяльності. Принципи діяльності територіальних органів Національної поліції України, – твердить Д. Карбовський, – умовно можна поділити на: 1) загальні принципи діяльності територіальних органів Національної поліції України, які встановлюють основи діяльності поліції як правоохоронного органу публічної влади в суспільстві; 2) спеціальні принципи адміністративної діяльності територіальних органів Національної поліції України, що визначають засади адміністрування територіальних органів поліції всередині системи [18, с. 156].

Не можна заперечувати й існування принципів адміністративно-юрисдикційної діяльності органів (підрозділів) Національної поліції, до числа яких, за обґрунтованим переконанням С.Г. Брателя, віднесено принципи: законності, охорони інтересів держави й особи, публічності, об'єктивної істини, рівності громадян перед законом, оперативності, а також презумпції невинуватості, згідно з якою особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, вважається невинуватою до тих пір, поки протилежне не буде доведено та зафіксовано у встановленому законом порядку [19, с. 73].

Тож, з огляду на широку варіативність та багатофункціональність правових принципів адміністративної поліцейської діяльності, у науковій літературі сформовано концепцію їх поділу за різними ознаками, такими як: а) за дією в системі адміністративного права; б) за формою нормативного закріплення; в) за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин; г) за предметом регулювання; д) за значимістю принципів тощо [6, с. 16–17].

Разом з тим, наведені класифікаційні ознаки не здатні охопити всього переліку загальних правових принципів, які мають посісти чільне місце в розділі II Закону України «Про Національну поліцію». Наприклад, вже неодноразово в науковій літературі висловлювались правильні судження щодо необхідності законодавчого закріплення принципів толерантності [20, с. 23], нульової толерантності до всіх проявів насильства, безбар'єрності тощо [17, с. 92].

Висновки. Отже, наведена сукупність принципів адміністративної поліцейської діяльності, яскраво демонструє їх варіативність та обумовленість функціями та повноваженнями адміністративної поліцейської діяльності. Разом з тим, мусимо констатувати, що система правових принципів, визначених розділом II Закону України «Про Національну поліцію», є неповною, оскільки не враховує:

Принцип науковості, який, будучи заснованим на сучасних досягненнях юридичної науки, має відображати об'єктивні напрямки розвитку адміністративної поліцейської діяльності;

Принцип результативності, що базується на сприйнятті завдань поліцейської діяльності, визначених статтею 2 Закону України «Про Національну поліцію», як напрямів досягнення базових показників службової діяльності органів (підрозділів) Національної поліції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності тощо.

Принцип довіри до поліції та підтримки з боку населення обумовлений потребою у зрозумілості та об'єктивності рішень та дій поліцейських, в процесі здійснення адміністративної поліцейської діяльності, що досягається шляхом моніторингу громадської думки про діяльність поліції та стану взаємодії поліції з інститутами громадянського суспільства.

Принцип підвищеної юридичної відповідальності керівника органу (підрозділу) Національної поліції за прийняте управлінське рішення, обумовлений специфічною компетенцією керівника поліцейського підрозділу, повноваження якого дозволяють йому виступати в якості суб'єкта адміністративної поліцейської діяльності, здатного приймати як зовнішньоорганізаційні, так і внутрішньоорганізаційні управлінські рішення.

Список використаних джерел

1. Колодій А.М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.
3. Сокурено В. В. Принципи правоохоронної діяльності Національної поліції України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4(75). С. 118–124.
4. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 7. С. 120–124.
5. Волошин Ю.О. Принцип / Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. Т. 5. 736 с.
6. Ільницький В. О. Адміністративно-процесуальна діяльність органів Національної поліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запорізький національний університету. Запоріжжя, 2017. 22 с.
7. Цвік М. В. Фундаментальні проблеми теорії права / Антологія української юридичної думки. В 10-ти томах. Т. 10: Юридична наука незалежної України. К.: Юридична книга, 2005. 658 с.
8. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник. Київ: Атіка, 2008. 412 с.
9. Розумяк Р.В. Адміністративно-правове забезпечення права поліцейських на відпочинок : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2023. 235 с.
10. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 42–46.
11. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права. Львів : Новий світ, 2003. 584 с.
12. Ридзівлюк В. В. Метод, принципи та функції права банкрутства (неспроможності). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2010. Вип. 82. С. 23–25.
13. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. *Правова держава : Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. 2003. Вип. 14. С. 243–248.
14. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
15. Шека Ю. Ю. До питання про класифікацію принципів адміністративної діяльності поліції України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів в умовах воєнного стану* : матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 492–495.
16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. с. 379.
17. Дронік Д. С. Адміністративно-правові засади діяльності патрульної поліції в Україні: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. 12.00.07. Кропивницький, 2023. 239 с.
18. Карбовський Д. Принципи адміністративної діяльності територіальних органів Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 153–157.
19. Братель С.Г. Реалізація принципів адміністративної юрисдикції в діяльності Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. С. 72–76.
20. Ніколенко Л.М. Принципи діяльності поліції: сутність та особливості. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 19–25.

References

1. Kolodiy, A.M. (1998). *Pryntsypy prava Ukrayiny [Principles of Ukrainian law]*. Kyiv : Yurinkom Inter. 208 s. [in Ukrainian].
2. *Politseys'ka diyal'nist'* (2021). [Police activity]: pidruchnyk / S. S. Vitvits'kyi, V. S. Tulinov, O. M. Merdova ta in.; za zah. red. prof. S. S. Vitvits'koho. Kyiv : VD Dakor. 372 s. [in Ukrainian].
3. Sokurenko, V.V. (2016). Pryntsypy pravookhoronnoyi diyal'nosti Natsional'noyi politysiy Ukrayiny [Principles of law enforcement activities of the National Police of Ukraine]. *Visnyk KHNUVS*. 4(75). S. 118–124 [in Ukrainian].
4. Shevchuk, H. (2019). Pryntsypy ta zavdannya diyal'nosti Natsional'noyi politysiy Ukrayiny [Principles and tasks of the National Police of Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses*. 7. S. 120–124 [in Ukrainian].
5. Voloshyn, Yu.O. (2004). Pryntsyp / Yurydychna entsyklopediia [Principle / Legal encyclopedia]: v 6 t. / red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana. T. 5. 736 s. [in Ukrainian].
6. Il'nyts'kyi, V.O. (2017). Administratyvno-protsesual'na diyal'nist' orhaniv Natsional'noyi politysiy [Administrative and procedural activities of the National Police]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Zaporiz'kyi natsional'nyy universytetu. Zaporizhzhya, 22 s. [in Ukrainian].
7. Tsvik, M.V. (2005). *Fundamental'ni problemy teorii prava / Antolohiya ukraïns'koyi yurydychnoyi dumky [Fundamental problems of the theory of law / Anthology of Ukrainian legal thought]*. V 10-ty tomakh. T. 10: Yurydychna nauka nezalezhnoyi Ukrayiny. K.: Yurydychna knyha. 658 s. [in Ukrainian].
8. Luts', L.A. (2008). *Zahal'na teoriya derzhavy ta prava [General theory of the state and law]: navchal'no-metodychnyy posibnyk / L. A. Luts'.* Kyiv: Atika. 412 s. [in Ukrainian].
9. Rozumyak, R.V. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennya prava polityseys'kykh na vidpochynok [Administrative and legal enforcement of the right of police officers to rest]. *Candidate's thesis*. Kropyvnyts'kyi. 235 s. [in Ukrainian].
10. Kolodiy, A.M. (2012). Pryntsypy prava: heneza, ponyattya, klasyfikatsiya ta realizatsiya [Principles of law: genesis, concept, classification and implementation]. *Al'manakh prava. Osnovopolozhni pryntsypy prava yak yoho tsinnisni vymiry*. Vyp. 3. S. 42–46. [in Ukrainian].

11. Kel'man, M.S., Murashyn, O.H., & Khoma, H.M. (2003). *Zahal'na teoriya derzhavy i prava* [General theory of the state and law]. L'viv : Novyy svit. 584 s. [in Ukrainian].
12. Rydzvilyuk, V.V. (2010). Metod, pryntsyipy ta funktsiyi prava bankrutstva (nespromozhnosti) [Method, principles and functions of bankruptcy (insolvency) law]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. 82. S. 23–25 [in Ukrainian].
13. Stryel'tsova, O.V. (2003). Zahal'ni pryntsyipy prava yak dzherelo prava Yevropeys'koho Soyuzu [General principles of law as a source of European Union law]. *Pravova derzhava : Shchorichnyk naukovykh prats' In-tu derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny*. 14. S. 243–248 [in Ukrainian].
14. Zaychuk, O.V. (2012). Pryntsyipy prava v konteksti rozvytku zahal'noyi teorii derzhavy i prava [The principles of law in the context of the development of the general theory of the state and law]. *Al'manakh prava*. 3. S. 22–28 [in Ukrainian].
15. Sheka, YU.YU. (2022). Do pytannya pro klasyfikatsiyu pryntsyypiv administratyvnoyi diyal'nosti politysiyi Ukrayiny [To the issue of classification of the principles of administrative activity of the police of Ukraine]. *Aktual'ni problemy suchasnoyi nauky v doslidzhennyakh molodykh uchenykh, kursantiv ta studentiv v umovakh voyennoho stanu : materialy Vseuk. nauk.-prakt. konf.* (m. Kharkiv, 22 cherv. 2022 r.) / Kharkiv. nats. un-t vnut. sprav, Nauk. park «Nauka ta bezpeka». Kharkiv : KHNVS. S. 492–495 [in Ukrainian].
16. Pro Natsional'nu politysiyu [About the National Police]: Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. 2015. № 40–41. St. 379. [in Ukrainian].
17. Dronik, D.S. (2023). Administratyvno-pravovi zasady diyal'nosti patrol'noyi politysiyi v Ukrayini [Administrative and legal principles of patrol police activity in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kropyvnyts'kyi. 239 s. [in Ukrainian].
18. Karbovs'kyi, D. (2020). Pryntsyipy administratyvnoyi diyal'nosti terytorial'nykh orhaniv Natsional'noyi politysiyi Ukrayiny [Principles of administrative activity of territorial bodies of the National Police of Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 4. S. 153–157 [in Ukrainian].
19. Bratel', S.H. (2023). Realizatsiya pryntsyypiv administratyvnoyi yurysdyktsiyi v diyal'nosti Natsional'noyi politysiyi Ukrayiny [Implementation of the principles of administrative jurisdiction in the activities of the National Police of Ukraine]. *Pivdenoukrayins'kyi pravnychyy chasopys*. 4. S. 72–76 [in Ukrainian].
20. Nikolenko, L.M. (2021). Pryntsyipy diyal'nosti politysiyi: sutnist' ta osoblyvosti [Principles of police activity: essence and features]. *Ukrayins'ka polityseystyka: teoriya, zakonodavstvo, praktyka*. 1 (1). S. 19–25 [in Ukrainian].

Sakhno Artem,

PhD in Law, Senior research fellow

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnyts'kyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Kovalchuk Yuliia,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnyts'kyi)

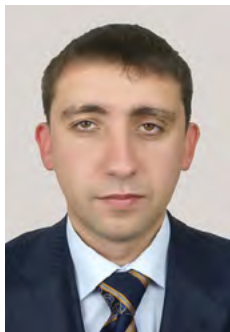
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7817-4436>

CONCERNING THE ESSENCE OF LEGAL PRINCIPLES IN ADMINISTRATIVE POLICE ACTIVITIES

The article analyzes legal principles in administrative police activity. The importance of legal principles, which act as a kind of “nerve centers of law”, is emphasized, since their essence consists in enshrining in the content of legal acts the guiding requirements that must be met and obeyed by all legal norms, with respect to which the principles have priority. The concept of the existence of doctrinal principles, which are part of the legal system, but are outside the boundaries of the legal norm, is analyzed, worthy of attention. The need to supplement Chapter II of the Law of Ukraine “On the National Police” with a number of principles is substantiated. Emphasis is placed on the importance of the scientific principle, which, being based on modern achievements of legal science, should reflect the objective directions of the development of administrative police activity. Attention is drawn to the relevance of the principle of effectiveness, which is based on the perception of the tasks of police activity, defined by Article 2 of the Law of Ukraine “On the National Police”, as directions for achieving the basic performance indicators of the bodies (units) of the National Police in the field of ensuring public safety and order, protection of rights and human freedoms, as well as the interests of society and the state, combating crime, etc. Attention is focused on the importance of the principle of trust in the police and support from the population due to the need for clarity and objectivity of decisions and actions of police officers in the process of administrative police activity, which is achieved by monitoring public opinion about police activities and the state of police interaction with civil society institutions. The importance of the principle of increased legal responsibility of the head of the body (subdivision) of the National Police for the management decision is emphasized, due to the specific competence of the head of the police unit, whose powers allow him to act as a subject of administrative police activity, capable of making both external and internal management decisions.

Key words: legal principles, administrative and legal regulation, police activity, National Police of Ukraine, public administration, legal system, regulatory and legal acts.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-3>

Марко Сергій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

(Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9778-0570>

Богадирчук Олександр Миколайович,

Заступник начальника управління –

Начальник слідчого відділу

(Шевченківське УП ГУНП у місті Києві, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7012-8540>

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Наукова стаття присвячена дослідженню теоретико-прикладних проблем використання можливостей кримінального аналізу в діяльності з протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, учиненим організованими злочинними групами. Проведено аналіз сучасної практики розкриття організованої екологічної злочинності. Виокремлено основні риси та види кримінального аналізу. З'ясовано особливості використання кримінального аналізу на території України, визначено перспективи його активного впровадження на національному рівні з метою підвищення протидії організованій злочинній діяльності у сфері захисту довкілля.

Ключові слова: довкілля, екологічна злочинність, кримінальний аналіз, аналітичне супроводження, протидія, кримінальні правопорушення, розслідування.

Постановка проблеми. У сучасному світі однією з найважливіших проблем людства – є стан довкілля, захист якого передбачено на конституційному рівні. Зокрема, у ст. 16 та 50 визначено захист екологічної безпеки та зазначено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1].

На території України зосереджена величезна кількість різноманітних ресурсів та природних об'єктів, за якими потрібно ретельно стежити. Вочевидь, що в Україні екологічний стан довкілля залишає бажати кращого. Це пов'язано з різними чинниками, серед

яких нікчемні методи ведення війни країни-агресора на території України, розвинена тіньова економіка, низька правова грамотність та низка інших. У країні існують нелегальні організації, що займаються вирубкою лісу, незаконним видобутком корисних копалин. Зазначена діяльність у більшості випадків є кримінально караною та потребує адекватної протидії.

Як слушно зазначає Є.Ю. Жученко, формування ефективної системи протидії злочинності в Україні неможливе без отримання, обміркованого аналізу та використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції на сучасному етапі [2, с. 91].

Вивчення та кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності та окремих її видів є необхідною передумовою реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності [3].

Викладене визначає актуальність та своєчасність з'ясування можливостей кримінального аналізу, застосовуваного правоохоронними органами у протидії організованій злочинності у сфері довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні основи кримінального аналізу стали предметом дослідження О. Користіна, С. Албул, А. Холостенка [4], питання, пов'язані з сучасним станом та перспективами використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування кримінальних проваджень досліджував О. Заєць [5, с. 17–25], з'ясуванню ролі і місця кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України присвячена робота О. Власюка [6, с. 82–85] та ін. Проте в умовах воєнного стану та організаційно-правових змін в діяльності правоохоронних органів, існує необхідність продовження наукових розробок у зазначеній сфері в контексті використання можливостей кримінального аналізу у протидії організованій екологічній злочинності.

Мета наукової публікації полягає в науковому дослідженні проблем організованої екологічної злочинності та виробленні теоретико-прикладних рекомендацій, спрямованих на документування та протидію їй з допомогою сучасних можливостей кримінального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Організована екологічна злочинність, поряд із екологічним тероризмом, на сьогоднішній день становить значну загрозу національній безпеці. До її відмінних рис відносяться: довговічність і стабільність злочинної організації, яка в більшості випадків ефективно з організаційної та економічної точки зору керує комплексом кримінальних дій, а також має здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з цим; довгострокове планування діяльності; залучення до неї фізичних осіб та комерційних структур; створення злочинних мереж.

Іншою її характеристикою є орієнтованість ринку (зокрема нелегального). Основною метою діяльності злочинних груп є отримання прибутку, що вказує на професіоналізацію злочинців. Професіоналізм злочинців спостерігається при неодноразовому вчиненні суспільно небезпечних діянь певного типу, наприклад, дій з незаконного видобутку бурштину. Відповідні злочинні схеми удосконалюються, розроблюються нові, виходячи з отриманого досвіду. Так, в одному з кримінальних проваджень К. визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, кваліфікованого як незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. На професіоналізацію та спеціалізацію злочинця вказує те, що К. для реалізації свого злочинного умислу, направлено на незаконне видобування вапняку-черепашника, придбав дві електричні каменерізні машини, які попередньо перевіз на територію колишнього кар'єру гірничих розробок родовищ корисної копалини загальнодержавного значення – вапняку-черепашника [7].

Важливу роль у боротьбі з організованою екологічною злочинністю відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення екологічно злочинної поведінки, нейтралізації всіх етапів вчинення кримінального правопорушення: планування, незаконного видобутку природних ресурсів, транспортування, збуту, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

У зв'язку з переходом до інформаційного суспільства світовою тенденцією у сфері правоохоронної діяльності стало використання різних методів та інструментів аналізу широкого спектру відомостей як безпосередньо які стосуються злочинної діяльності, так і мають опосередкований зв'язок з цим негативним соціальним явищем. В умовах воєнного стану аналітична робота та кримінологічний моніторинг є достатньо актуальним та дієвим способом позитивного впливу на кількісно-якісні показники кримінально протиправних діянь, а питання аналізу даних і прийняття обґрунтованих рішень на його основі є абсолютно необхідною передумовою роботи поліцейської служби [8].

Зокрема, відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію», поліція має право здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність в рамках якої також здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу [9]. Під час здійснення кримінального аналізу відбувається забезпечення цілеспрямованого пошуку, виявлення, фіксації, вилучення, упорядкування, аналізу та оцінки кримінальної інформації, її надання та реалізація. Розкриття резонансних, тяжких та особливо тяжких злочинів неможливе без участі кримінальних аналітиків та відповідного проведення аналітичної розвідувальної роботи під час оперативного-розшукового та кримінального провадження.

В рамках наданих повноважень правоохоронні органи отримують достатній масив інформації про злочинну діяльність, зокрема про організовану екологічну злочинність. У зв'язку із зазначеним, надважливим завданням є застосування інструментів, які б надали можливість опрацьовувати велику кількість наявних даних [7, с. 9]. Одним з таких інструментів у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів є кримінальний аналіз – специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, який полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформацією, яка стосується кримінального правопорушення, і будь-якими іншими даними, що були отримані з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки [10, с. 82]. Розрізняють два основних його види – стратегічний і оперативний [7, с. 9].

Більш довгостроковими проблемами та завданнями, такими, як виявлення головних фігурантів або злочинних синдикатів, прогнозів зростання злочинної діяльності, визначення пріоритетів у правозастосовній діяльності займається стратегічна аналітика. Стратегічний аналіз проводиться з метою підготовки стратегічних управлінських рішень та визначення ризиків розвитку криміногенної ситуації. Продуктами стратегічного аналізу, здебільшого, є пропозиції щодо поліпшення боротьби зі злочинністю, аналізи явищ, звіти про обстановку та ін.

У багатьох випадках вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля ключову роль у визначенні оптимальної стратегії й тактики розслідування відіграють саме результати стратегічного аналізу. Такий висновок підтверджується, зокрема, практичною можливістю реалізації під час розслідування конкретних кримінальних правопорушень окремих криміналістичних методик, розроблених криміналістичною наукою.

Слід вказати на певні відмінності криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, які за своїм безпосереднім об'єктом можна умовно поділити на кримінальні правопорушення: 1) проти екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238 і 253 КК); 2) у сфері землекористування, охорони надр,

атмосферного повітря (ст. ст. 239, 239-1, 239-1, 240, 240-1, 241 і 254 КК); 3) у сфері охорони водних ресурсів (ст. ст. 242, 243 і 244 КК); 4) у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (ст. ст. 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК) [10]. Отже, результати стратегічного аналізу можуть бути ефективно використані відповідно до зазначеного критерію поділу на групи відповідних протиправних діянь.

Що стосується оперативно-тактичного аналізу, то його складовими є: аналіз, що супроводжує оперативно-розшукову та слідчу діяльність; аналіз, який ведеться для підтримки оперативно-розшукової та слідчої діяльності; аналіз, що ініціює оперативно-розшукову та слідчу діяльність. Усі зазначені форми аналізу пов'язані між собою, якщо аналіз супроводжує оперативно-розшукову та слідчу діяльність, то одночасно її підтримує і дає підстави для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів [4, с. 19].

На практиці кримінальний оперативно-тактичний аналіз при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля здатний: забезпечити підтримку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, здійснення оперативно-розшукових заходів; визначити та сприяти удосконаленню тактики та методики ведення оперативно-розшукових справ; з'ясувати сферу інтересів злочинців, їх психологічні особливості; встановити структуру і роль конкретного організованого злочинного угруповання тощо.

Під час аналітичного процесу оцінюється інформація про особу злочинця, хід події, часу, місця та знаряддя учинення кримінального правопорушення тощо, вивчається та аналізується інформація з відкритих джерел (спутникові знімки, відео, фотографії, карти, реєстри, соцмережі та інші OSINT-інструменти). Обмін зазначеною інформацією відбувається між оперативними співробітниками та слідчими, які використовують свої можливості під час її отримання. Джерелом відповідної інформації можуть бути матеріали кримінальних проваджень, зокрема протоколи допитів свідків і підозрюваних, матеріали оперативно-розшукових справ, звіти інших органів, бази даних, повідомлення ЗМІ тощо.

Метою відповідного аналітичного процесу є висування та перевірка гіпотез і висновків щодо минулих, теперішніх і майбутніх протиправних дій у сфері довкілля, включаючи опис структури та сфери діяльності злочинних груп, а також передача керівному складові детальної інформації про оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії.

З огляду на різноманіття кримінальних правопорушень проти довкілля та на їх різну підслідність, важливим аспектом ефективної взаємодії слідчих, оперативних працівників та кримінальних аналітиків, на нашу думку, є запровадження спеціалізації за окремими напрямками роботи відповідних підрозділів, які, до того ж, часто відносяться до різних відомств.

Вважаємо, що відповідна аналітична діяльність не повинна обмежуватись вивченням лише кримінального правопорушення. Вона може та повинна включати й порівняльний аналіз схожих за своїм почерком кримінальних правопорушень з метою встановлення, чи могли вони бути вчинені або організовані однією й тією ж особою. В ході здійснення порівняльного аналізу кримінальних правопорушень застосовуються такі аналітичні технології, як систематичний пошук у базах даних,

перегляд звітів і рапортів, порівняння подібності отриманих даних і визначення ймовірності цієї подібності.

Особливої уваги потребують міжнародні кримінальні правопорушення проти довкілля, адже переважна більшість національних та міжнародних механізмів притягнення до відповідальності за їх вчинення орієнтована на фізичних осіб – безпосередніх заподіювачів відповідної шкоди. Однак значно важливіше, щоб до відповідальності були притягнені фізичні особи вищого військово-політичного керівництва, які фактично санкціонували нищення природи України, а спричинена шкода була стягнена з держави-агресора.

Для того, щоб відповідні механізми в повному обсязі були реалізовані, одним із завдань правоохоронних органів вбачаємо у використанні передових світових практик стратегічного аналізу щодо екоциду, оперативному обміні інформацією з правоохоронними органами інших держав, розробленні та впровадженні сучасних програмних аналітичних інструментів, напрацюванні та формалізації методики здійснення стратегічної аналітики, проведенні та участі у тренінгах та практичних навчаннях.

Висновки. За результатами дослідження приходимо до висновку, що кримінальний аналіз спрямований на підтримку ефективної правозастосовної діяльності, зокрема й у сфері протидії організований екологічній злочинності, а його результати формують підґрунтя для організації діяльності правоохоронних органів, керованих розвідувальною аналітикою. Продукти кримінального аналізу мають бути основою для визначення стратегічних та оперативно-тактичних цілей з протидії та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля з акцентом на проактивну реакцію на протиправну подію, тобто – коли діяльність правоохоронного органу чи його підрозділу керується висновками про аналіз закономірностей і тенденцій, які ідентифікуються у кримінальному середовищі. Саме такий підхід щодо протидії злочинності сприятиме вжиттю своєчасних та ефективних заходів щодо проблеми чи ситуації з наміром усунути або пом'якшити її наслідки, дасть змогу ефективно розподіляти ресурси із врахуванням сфер і напрямів активності окремих злочинців, організованих злочинних угруповань та кримінального середовища загалом.

Вміле використання на постійній основі правоохоронними органами та їх окремими підрозділами можливостей кримінального аналізу здатне підвищити як ефективність розслідування та встановлення усіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні за фактом кримінального правопорушення проти довкілля, так і підняти на якісно новий рівень протидію організований злочинності у цій сфері.

Перспективність подальшого розвитку зазначеного інституту вбачається в подальшій розробці теоретико-методологічних засад його прикладного використання, а успішна реалізація та впровадження новітніх методів кримінального аналізу дасть можливість у майбутньому поширити його на всю систему правоохоронних органів України та активно використовувати аналітичні способи і прийоми, завдяки яким можливо забезпечити виконання завдань органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, зокрема й щодо протидії, виявлення та ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, учинених організованими злочинними групами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. ВВР. 1996. № 30. ст. 141.
2. Жученко Є.Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху. Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. ДДУВС, Кропивницький. 2023. 281 с.
3. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. 2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf> (дата звернення: 24.03.2024).
4. Користін О., Албул С., Холостенко А., Заєць О. та інші. Основи кримінального аналізу: посібник з елементами тренінгу. Одеса: ОДУВС, 2021. 112 с.
5. Заєць О. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування... кримінального провадження в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник кримінального судочинства*. Вип. № 4. 2016. С. 17–25.
6. Власюк О. Роль і місце кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України. Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару X.: Інститут підготовки юрид. кадрів для СБУ Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Вип. 3. Ч. 1. 2011. С. 82–85.
7. Ухвалено вирок відносно особи, яка порушила правила використання надп! URL: <https://rz.od.court.gov.ua/sud1524/pres-centr/news/668290/> (дата звернення: 24.03.2024).
8. Європейські партнери передали IT-обладнання для департаменту кримінального аналізу Нацполіції. Національна поліція України: Офіційний вебпортал. 2022. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/evropeyski-partneri-peredali-it-obladnannya-dlya-departamentu-kriminalnogo-analizu-natspolitsii> (дата звернення: 24.03.2024).
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII, дата редакції від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
10. Кримінальний кодекс України: станом на 03.06.2020 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (дата звернення: 24.03.2024).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: pryiniata na 5-y sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. VVR. 1996. № 30. st. 141 [in Ukrainian].
2. Zhuchenko, Ye.Iu. (2023). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam u sferi bezpeky dorozhnogo rukhu [The criminological characteristic of that zabigannya to criminal law enforcement in the field of road safety]. *Doctor's thesis*. DDUVS, Kropyvnytskyi. 281 s. [in Ukrainian].
3. Beschastnyi, V. (2017) Kryminolohichniy analiz stanu zlochynnosti v Ukraini [Criminological analysis of becoming a malice in Ukraine]. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf> (data zvernennia: 24.03.2024) [in Ukrainian].
4. Korystin, O., Albul, S., Kholostenko, A., & Zaiets, O., et al. (2021). *Osnovy kryminalnogo analizu: posibnyk z elementamy trenihu* [Fundamentals of criminal analysis: a manual with training elements]. Odesa: ODUVS. 112 s. [in Ukrainian].
5. Zaiets, O. (2016). Instytut analitychnoho suprovodzhennia dosudovoho rozsliduvannia... kryminalnogo provadzhennia v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Institute of Analytical Support of Pretrial Investigation... of Criminal Proceedings in Ukraine: Current State and Development Prospects]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva*. 4. S. 17–25 [in Ukrainian].
6. Vlasjuk, O. (2011). Rol i mistse kryminalnogo analizu u rozkrytti ta rozsliduvanni zlochyniv na derzhavnomu kordoni Ukrainy [The role and place of criminal analysis in the detection and investigation of crimes on the state border of Ukraine]. *Materialy postiino diiuchoho nauково-praktychnoho seminaru X.: Instytut pidhotovky yuryd. kadriv dlia SBU Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho*. Vyp. 3. Ch. 1. S. 82–85 [in Ukrainian].
7. Ukhvaleno vyrok vidnosno osoby, yaka porushyla pravyla vykorystannia nadr! [A verdict has been passed against the person who violated the rules of subsoil use!]. Retrieved from: <https://rz.od.court.gov.ua/sud1524/pres-centr/news/668290/> (data zvernennia: 24.03.2024) [in Ukrainian].
8. Yevropeyski partneri peredaly IT-obladnannia dlia departamentu kryminalnogo analizu Natspolitsii. Natsionalna politsiia Ukrainy [European partners transferred IT-power to the Department of Criminal Analysis of the National Police. National police of Ukraine]: Ofitsiinyi vebportal. 2022. Retrieved from: <https://www.npu.gov.ua/news/evropeyski-partneri-peredali-it-obladnannya-dlya-departamentu-kriminalnogo-analizu-natspolitsii> (data zvernennia: 24.03.2024) [in Ukrainian].
9. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII, data redaktsii vid 17.03.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (data zvernennia: 24.03.2024) [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: stanom na 03.06.2020/ Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (data zvernennia: 24.03.2024) [in Ukrainian].

Marko Sergey,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and Forensics
(Lviv State University of Internal Affairs, Lviv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9778-0570>

Bogatyrchuk Oleksandr,

Deputy Head of Department –
Head of the Investigative Department
(Shevchenkivsky Police Department of the Main
Department of the National Police in the city of Kyiv, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7012-8540>

**USING THE POSSIBILITIES OF CRIMINAL ANALYSIS IN THE COMBAT
OF ORGANIZED ENVIRONMENTAL CRIME**

The scientific article is devoted to the study of theoretical and applied problems of using the possibilities of criminal analysis in the activity of combating criminal offenses against the environment committed by organized criminal groups. The main features and types of criminal analysis are singled out, the prospects for its active implementation at the national level are determined in order to increase countermeasures against organized criminal activity in the field of environmental protection.

It is emphasized that the products of criminal analysis should serve as the basis for determining strategic and operational-tactical goals for the prevention and investigation of criminal offenses against the environment with an emphasis on a proactive response to an illegal event, that is, when the activities of a law enforcement body or its unit are guided by conclusions about the analysis of patterns and trends, which are identified in the criminal environment. Arguments are given that precisely such an approach to combating organized environmental crime will contribute to taking timely and effective measures regarding a problem or situation with the intention of eliminating or mitigating its consequences, will make it possible to effectively distribute resources taking into account the spheres and directions of activity of individual criminals, organized criminal groups and criminal environment in general.

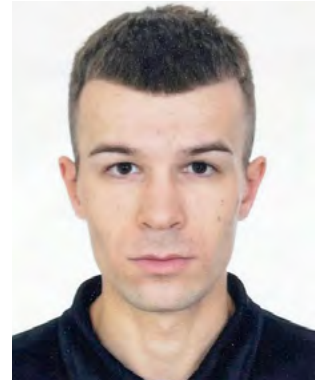
It was concluded that the prospects for the further development of the mentioned institute can be seen in the further development of the theoretical and methodological foundations of its applied use, and the successful implementation and introduction of the latest methods of criminal analysis will provide an opportunity in the future to extend it to the entire system of law enforcement agencies of Ukraine and to actively use analytical methods and techniques, thanks to which it is possible to ensure the fulfillment of the tasks of pre-trial investigation bodies and operational units, in particular, regarding counteraction, detection and effective investigation of criminal offenses against the environment committed by organized criminal groups.

Key words: environment, environmental crime, criminal analysis, analytical support, countermeasures, criminal offenses, investigation.

Мішустін Владислав Володимирович,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Статтю присвячено вивченню поняття і значення слідчих ситуацій при розслідуванні, зокрема формуванню типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування масових заворушень. Слідча ситуація розглядається як сформована на певному етапі (початковому, подальшому) обстановка, яка характеризується наявністю певного об'єму інформації щодо вчинення протиправних дій та правопорушення, а також сукупність умов, обставин та труднощів у процесі розслідування, які підлягають вирішенню з метою досягнення завдань досудового розслідування. Критеріями типізації слідчих ситуацій є дані про подію кримінального правопорушення, обстановку вчинення протиправних дій, предмет кримінально-протиправного посягання, інформацію про особу злочинця (організаторів та активних учасників масових заворушень), механізм кримінального правопорушення, мотив і мету, а також слідову картину і наявність доказів на певному етапі розслідування. Визначено, що типові слідчі ситуації – це повторювані слідчі ситуації, які виникають у ході розслідування певного виду кримінальних правопорушень та сформовані шляхом вивчення та узагальнення практики розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Відповідно, типові слідчі версії є припущеннями щодо вчинення протиправних дій у певній типовій слідчій ситуації. До типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень віднесено:

- 1) ситуація перша – наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію;
- 2) ситуація друга – наявна інформація про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів);
- 3) ситуація третя – наявна інформація про вчинення масових заворушень у конфліктній обстановці (на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту);
- 4) ситуація четверта – наявна інформація про вчинення масових заворушень, які мають організований характер.

Ключові слова: масові заворушення, розслідування, типові слідчі ситуації, слідчі версії.

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень є складним процесом, який вимагає аналізу наявної на момент розслідування інформації, вивчення доказів та фактичних даних щодо вчинення протиправних дій з метою формування завдань розслідування та здійснення тактико-організаційних заходів. На кожному етапі розслідування виникають слідчі ситуації, які характеризують певну стадію провадження, наявність або відсутність доказів, проблеми та можливості їх вирішення. Зважаючи на те, що слідчі ситуації при розслідуванні певного виду кримінальних правопорушень є подібними, науковці шляхом вивчення і узагальнення слідчої практики виокремлюють типові слідчі ситуації кримінальних правопорушень, що допомагає визначити труднощі у ході розслідування та окреслити шляхи їх подолання за допомогою побудови тактичних завдань та їх рішень.

Метою роботи є вивчення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень шляхом аналізу і синтезу наукових праць з визначеної тематики. Порівняльно-правовий метод дозволить встановити спільні риси та відмінності у типових слідчих ситуаціях масових заворушень та критеріїв їх типізації. Використання логіко-семантичного методу надасть можливість визначити такі поняття як «слідча ситуація», «типова слідча ситуація», «слідча версія». З метою формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень необхідним є звернення до практики розслідування вказаних злочинів, а також вивчення розробок науковців щодо цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криміналістична ситуаалогія вивчалась багатьма вченими-криміналістами, зокрема А. Ф. Волобуєвим, В. А. Журавлем, В. О. Коноваловою, В. В. Копчею, Н. В. Копчею,

О. В. Лускатовим, О. В. Одерієм, О. О. Подобним, В. О. Пчеліною, М. В. Салтевським, В. В. Тіщенком, К. О. Чаплинським, В. М. Шевчуком, В. Ю. Шепітьком та ін. Основні положення щодо формування типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування масових заворушень розкрито у наукових працях М. М. Єфімова, О. П. Кузьменка, Т. Б. Ламаха, А. І. Лісняка, М. А. Погорельського, Д. Б. Сергєєвої, М. І. Скригонюка, О. Ю. Татарова, М. С. Цуцкірідзе, В. П. Шалдирвана.

Виклад основного матеріалу. При розробленні криміналістичних рекомендацій враховуються ситуації, які виникають на певному етапі розслідування. Це можуть бути кримінальні та посткримінальні ситуації, які формуються у ході вчинення протиправних дій, їх приховування та здійснення протидії розслідуванню. На початковому та подальшому етапах розслідування виникають слідчі ситуації, які характеризують наявну на момент розслідування інформацію щодо правопорушника, обставин вчинення протиправних дій та стану розслідування. А також ситуації, що формуються у ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які розкривають їх завдання, хід проведення, отримані результати.

У криміналістиці значна увага приділяється слідчим ситуаціям, які характеризують певну стадію провадження, наявність або відсутність доказів, інформацію щодо особи правопорушника, труднощі у розслідуванні та можливості їх подолання. Практичне значення має формування типових слідчих ситуацій, які спрямовані на допомогу слідчому шляхом опису алгоритму дій для вирішення конфліктів або труднощів, що виникли у ході розслідування кримінального правопорушення.

З метою дослідження поняття «слідча ситуація» та «типова слідча ситуація» розглянемо думки вчених-криміналістів.

В. Ю. Шепітько розглядає слідчу ситуацію у широкому і вузькому сенсі. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає усе, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а відтак, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на сформовану слідчу ситуацію. Практично більш значущим є поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як характеристики інформаційних даних, котрі має слідство на конкретному етапі розслідування. По кожному конкретному кримінальному провадженні є певна (різна для окремих кримінальних правопорушень) кількість інформації, необхідна для успішного розслідування [3, с. 281].

В. В. Тіщенко та О. О. Подобний окреслюють слідчу ситуацію, як суму значущої для розслідування інформації, що є в розпорядженні слідчого до визначеного моменту розслідування. Зміст слідчої ситуації складають: а) зібрані при провадженні докази; б) інша інформація, що має значення для розслідування; в) відомості про джерела отримання такої інформації [13, с. 143].

В. М. Шевчук зауважує, що слідча ситуація – це системне, досить складне, багатокomпонентне утворення, зміст якого складають різні умови, обставини, чинники, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі і мають значення для обрання і реалізації оптимальних прийомів, методів і засобів. На підтвердження висловленого свідчить той факт, що переважна більшість науковців, досліджуючи поняття тактичних засобів, розглядають ситуаційну обумовленість як одну із важливих ознак цієї криміналістичної категорії [15, с. 147].

О. П. Кузьменко наголошує на тому, що певні умови об'єктивної обстановки (місця, часу, навколишнього середовища, взаємозв'язків з іншими процесами й під впливом інших факторів, які інколи залишаються невідомими слідчому) й утворюють ту конкретну обстановку, яка у криміналістиці одержала загальну назву – криміналістична або слідча ситуація [5, с. 68].

Отже, В. Ю. Шепітько розглядає слідчу ситуацію як сукупність усіх умов, що впливають на розслідування або, як характеристику інформаційних даних, які наявні у слідства на певному етапі. В. В. Тіщенко та О. О. Подобний вбачають зміст слідчих ситуацій у різних умовах, обставинах, чинниках, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі. В. М. Шевчук окреслює слідчу ситуацію як сукупність різних умов, обставин, чинників, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі. В той же час О. П. Кузьменко вкладає у поняття слідчої ситуації певні умови об'єктивної обстановки. На нашу думку, головним є те, що слідча ситуація – це сукупність умов, обставин, чинників та інформаційних даних, що характеризують процес розслідування.

М. І. Скригонюк говорить, що слідча ситуація – це сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочин, інших обставин, що склалися в ході провадження слідчих (розшукових) дій, офіційно і неофіційно встановлених, можливо навіть у сукупності із загостренням суперечностей між учасниками, суб'єктами криміналістичної діяльності та іншими особами [11, с. 120–123]. Зазначимо, що слідчі ситуації не обмежуються сукупністю обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні або сукупністю обставин про вчинення кримінального правопорушення. На нашу думку, слідчі ситуації охоплюють усі обставини щодо вчинення протиправних дій, а також дані щодо процесу та умов розслідування на певному етапі (труднощі у проведенні слідчих (розшукових) дій, неможливість отримання певних доказів, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування тощо).

Щодо визначення змісту поняття «слідча ситуація» повністю погоджуємося з В. В. Тіщенком та О. О. Подобним, які стверджують, що слідча ситуація складається з наступних елементів:

- 1) елементи психологічного характеру: результат конфлікту між слідчим і особами, які йому протистоять, прояв психологічних властивостей слідчого та ін.;
- 2) елементи інформаційного характеру: обізнаність слідчого, обізнаність тих, що протистоять слідчому, та інших осіб тощо;
- 3) елементи процесуального і тактичного характеру: стан провадження у справі, докази та їх джерела, можливість обрання запобіжного заходу, проведення конкретної слідчої (розшукової) дії та ін.;
- 4) елементи матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність засобів передачі інформації з облікових апаратів поліції, можливість мобільного маневрування наявними силами, засобами та ін. [13, с. 143–144].

Ми пропонуємо таке визначення поняття «слідча ситуація» як сформована на певному етапі (початковому, подальшому) обстановка, яка характеризується наявністю певного об'єму інформації щодо вчинення протиправних дій та правопорушника, сукупність умов, обставин та труднощів у процесі розслідування, які підлягають вирішенню з метою досягнення завдань досудового розслідування.

У слідчій практиці відзначається повторюваність ситуацій, що створює передумови для їх типізації. Стосовно типових слідчих ситуацій можна намітити певний образ дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дозволяє не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, а й обирати відповідні засоби, прийоми та методи розслідування [3, с. 282]. Науковцями розробляються криміналістичні рекомендації щодо вирішення труднощів у типових слідчих ситуаціях шляхом постановки тактичних завдань та їх рішень (тактичні операції, комбінації, прийоми), проведення яких сприяє покращенню слідчої ситуації.

Типові, тобто найбільш характерні слідчі ситуації відіграють ключову роль у формуванні практичних рекомендацій у кожній окремій методиці розслідування. Але під час побудови окремих методик розслідування виявилось, що дуже важко типізувати деякі фактори, наприклад психологічні, матеріально-технічні й організаційні. Тому в криміналістичній методиці використовується поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як сукупності відомостей про кримінальне правопорушення, яка обумовлює завдання розслідування й відповідні засоби їх вирішення – слідчі (розшукові) дії. Типові слідчі ситуації формуються в окремих методиках розслідування вже на стадії відкриття кримінального провадження залежно від характеру первинного матеріалу про кримінальне правопорушення [4, с. 12]. Важливе практичне значення мають типові слідчі ситуації, які є моделлю розслідування на певному етапі та надають алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій, застосування тактико-організаційних та інших заходів з метою досягнення тактичних завдань розслідування і отримання необхідних доказів.

При розробці методики розслідування окремого виду кримінальних правопорушень враховуються типові слідчі ситуації, які можуть виникати на різних етапах розслідування, відповідно до них висуваються типові слідчі версії. Під типовою слідчою ситуацією слід розуміти сукупність інформаційних даних про подію кримінального правопорушення і обставини, які характеризують обстановку його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів та методів розслідування та спрямованість розслідування в цілому. В свою чергу, криміналістична версія визначається як логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення про обставини кримінального правопорушення, що потребує відповідної перевірки [10, с. 22]. Тобто, слідча версія будується виходячи з наявних даних у певній слідчій ситуації та є припущенням щодо вчинення протиправних дій.

Слід зазначити, що критеріями типізації слідчих ситуацій є дані про подію кримінального правопорушення, обстановку вчинення протиправних дій, предмет кримінально-протиправного посягання, інформацію про особу злочинця, механізм кримінального правопорушення, мотив і мету, а також слідову картину і наявність доказів. О. П. Кузьменко класифікує типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень за такими критеріями: 1) за характером та завершенистю масових заворушень; 2) за масштабністю події; 3) за небезпечністю знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень [5, с. 80–81]. Крім того, в основу типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень також можуть бути покладені такі критерії: тривалість вчинення злочину, місце вчинення злочину, раптовість

виникнення наміру чи підготовленість масових заворушень [4, с. 77].

Невід’ємною складовою слідчих ситуацій є слідчі версії, які відображають припущення суб’єктів розслідування в залежності від наявної у розпорядженні слідства інформації про кримінальне правопорушення і злочинця.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень відбувається поступове збирання криміналістично вагомої інформації, починаючи від імовірних припущень і завершуючи достовірними знаннями щодо минулої події. Як правило, на початковому етапі в розпорядженні слідчого є лише деякі сліди й відомості, аналізуючи які він намагається відновити картину кримінального правопорушення. Результати його пізнавальної діяльності, використання гіпотетичного мислення дозволяють в основному одержати лише імовірнісні знання. Особливе значення в цьому процесі має така формально-логічна категорія як гіпотеза. Щодо діяльності по розкриттю кримінальних правопорушень, вона одержала назву криміналістичної версії. По своїй природі версія представляє різновид гіпотези, однак на відміну від останньої не переслідує мети створення наукової теорії, а строки її перевірки обмежені процесуальними строками розслідування. Отже, криміналістична версія – це обґрунтоване припущення про факт, явище або групу фактів, явищ, що мають або можуть мати значення для розслідування. Версія вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, явищ, їх зміст й зв’язок між собою [2, с. 234–235].

В. В. Копча та Н. В. Копча говорять, що версії висуваються в ситуаціях інформаційної невизначеності, за відсутності достатніх даних для достовірних висновків. Метод версіювання передбачає логічне дослідження та впорядкування всієї вихідної інформації. В результаті із загального інформаційного масиву формується взаємопов’язаний та внутрішньо узгоджений інформаційний комплекс, який можна розглядати як фактичну базу версії. Вона формується з відомостей, що отримані в результаті проведення оперативно-розшукових та процесуальних дій. Ця інформація має безпосереднє відношення до конкретного кримінального провадження [1, с. 133]. На думку науковців, криміналістична версія – обґрунтоване припущення суб’єкта пізнавальної діяльності (слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, експерта) відносно окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для провадження, вказують на наявність та пояснюють походження та зміст цих фактів, їх зв’язок між собою, й слугують цілям встановлення об’єктивної істини [1, с. 131].

Отже, типові слідчі ситуації – це повторювані слідчі ситуації, які виникають у ході розслідування певного виду кримінальних правопорушень та сформовані шляхом вивчення та узагальнення практики розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Відповідно, типові слідчі версії є припущеннями щодо вчинення протиправних дій у певній типовій слідчій ситуації.

Акцентуємо увагу на тому, що типові слідчі ситуації та версії є взаємопов’язаними, адже слідчі версії є припущеннями щодо обставин вчинення певного кримінального правопорушення, які формуються в залежності від сукупності факторів, що утворюють слідчу ситуацію. На нашу думку, типові слідчі ситуації та версії розслідування утворюють модель розслідування на певному етапі. Слідчий, який здійснює розслідування кримінального правопорушення у випадку виникнення труднощів і проблем у розслідуванні вивчає кримі-

налістичні рекомендації, в яких розкриті типові слідчі ситуації, відповідні до них типові слідчі версії та алгоритм розслідування певного виду кримінальних правопорушень за допомогою тактичних завдань і рішень, які сприяють покращенню слідчої ситуації.

Ефективність розслідування багато в чому залежить від того, наскільки правильно оцінена слідча ситуація. Будь-яке розслідування, як відомо, здійснюється в певних конкретних умовах часу, місця, середовища, поведінки осіб, що опинилися у сфері кримінального судочинства, у взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності. Вся ця система складних взаємодій і утворює в результаті ту конкретну обстановку, в якій діє слідчо-оперативна група, і яку в криміналістиці називають слідчою ситуацією. Оцінка слідчої ситуації проводиться під час всього процесу розслідування, вона є самостійним вагомим чинником, що впливає на процес прийняття багатьох важливих рішень у кримінальному провадженні. Більш того, систематизація криміналістично значимої інформації, що здійснюється слідчим у процесі розслідування, неможлива без оцінки ходу і результатів процесуального пізнання. Слідча ситуація відбиває стан незавершеного розслідування на певному етапі, а також його перспективи [9, с. 34]. Правильне розуміння слідчої ситуації допомагає слідчому у побудові слідчих версій, окресленні проблем і труднощів, визначенні завдань, розробленні алгоритмів і тактичних рішень, що сприятимуть здійсненню повного та всебічного розслідування.

Зазначимо, що слідчі ситуації у ході розслідування масових заворушень характеризуються виникненням ряду проблем і труднощів. Так, розслідування може відбуватися тоді, коли масові заворушення ще не припинені, а огляд місця події і фіксація доказової інформації є неможливою. Крім того, нерідко формуються конфліктні ситуації у ході проведення слідчих (розшукових) дій, які супроводжуються протидією зі сторони організаторів та активних учасників масових заворушень, що проявляється у приховуванні слідів злочину, надання неправдивих показань тощо.

Щодо цього, науковці зауважують, що під час розслідування масових заворушень можуть виникати конфліктні ситуації, зміст яких становлять перешкоди тактико-психологічного і тактико-інформаційного характеру. Такі труднощі зазвичай виникають у процесі активної протидії організаторів і активних учасників масових заворушень, а також недобросовісних свідків і навіть окремих потерпілих намірам слідчого, спрямованим на розслідування злочину. Також для досудового розслідування масових заворушень є характерними так звані ситуації тактичного ризику, які виникають у процесі проведення огляду місця події, під час затримання організаторів й активних учасників масових заворушень, а також під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій – допиту, обшуку, якщо вони проводяться без достатньої підготовки і врахування негативних дій з боку учасників масових заворушень та осіб, що стоять за ними [6, с. 90]. М. І. Скригонюк з цього приводу говорить, що слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її [11, с. 120–123].

Аналіз практики досудового розслідування масових заворушень свідчить про те, що проблеми найчастіше виникають на початковому етапі розслідування. Зокрема, Т. Б. Ламах розглядає такі можливі слідчі ситуації:

1. Особи, що безчинствують, перебувають у натовпі, ними вчиняються погроми, підпали, руйнування або інші суспільно небезпечні дії, але дані про організаторів і учасників відсутні.

2. Масові заворушення припинилися, проте відомості про їх організаторів і активних учасників ще не досить повні. В даній слідчій ситуації зусилля спрямовуються на припинення й локалізацію масових заворушень, виявлення їх активних учасників, виявлення свідків і потерпілих, фіксацію предметів та слідів. Дана слідча ситуація передбачає необхідність збирання доказів щодо всіх організаторів та активних учасників масових заворушень, встановлення конкретних фактів їх злочинної діяльності й вжиття заходів до їх затримання й обрання запобіжних заходів

3. Масові заворушення припинилися і є відомості про їх організаторів й активних учасників, місцезнаходження яких невідоме. У разі виникнення вказаної типової ситуації головна увага має приділятися насамперед встановленню місця перебування осіб, що причетні до цього кримінального правопорушення, їх затримання й обрання запобіжних заходів. В усіх цих підтримках проблемних слідчих ситуацій основні зусилля слідчого мають бути спрямовані на відшукування, закріплення, дослідження й оцінку інформації, що підтверджує вчинення саме масового заворушення, а не інших окремих злочинів, що можуть входити до складу таких протиправних дій [6, с. 90]. Т. Б. Ламах класифікує типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень в залежності від наявності відомостей про особу злочинця, в даному випадку даних про організаторів та учасників масових заворушень, виходячи з чого надає алгоритм дій у певній слідчій ситуації.

В. П. Шалдирван у дисертаційному дослідженні розглядає такі типові слідчі ситуації у розслідуванні масових заворушень:

1) надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення. Є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Невідомі мотиви протиправних дій. Відсутні дані щодо конкретних організаторів та активних учасників подій;

2) надійшло повідомлення про групові протиправні дії натовпу, які ще продовжуються. Є дані про погроми, пожежі. Є постраждалі в результаті дій натовпу (повідомлення із лікарень). Недостатня інформація щодо масштабів групових дій, їх наслідків, а також про мотиви вчиненого. Дані щодо активних учасників та організаторів подій неповні;

3) наявне кримінальне провадження про вбивство, завдання тілесних ушкоджень, зґвалтування, інші злочини. Вбачається зволікання з розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності або вбачаються зловживання з боку працівників правоохоронних органів. Це призводить до групових злочинних дій, спрямованих на представників влади, на групу населення (причетну до злочинної діяльності, об'єднану на етнічній або національній підставі та ін.), захоплення заручників, погроми у родичів осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів або правоохоронців, які нібито допомагають злочинцям. Відомі мотиви вчиненого (вимога негайного покарання винних, помста та ін.), організатори та частково активні учасники подій, але їх місце знаходження є невідомим;

4) вчинені масові заворушення. Відомі організатори і активні учасники заворушень. Частина з них затрима-

на за вчинення суспільно-небезпечних дій, частина знаходиться у розшуку;

5) групові злочинні дії в установах Державного департаменту України з питань виконання покарань. Є постраждалі, знищене або пошкоджене майно, вчинені погроми. Кримінальне провадження може бути розпочате у зв'язку із діями, які дезорганізують роботу установи або групове хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень, знищення майна та ін.;

6) отримано повідомлення про заворушення та застосування зброї працівниками поліції під час нібито зупинення безчинств кримінального натовпу. Кримінальне провадження може бути розпочато за перевищення влади та службових повноважень, спричинення тілесних ушкоджень, загибель в результаті застосування вогнепальної зброї або спецзасобів та ін. Вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень [14, с. 98–102]. Науковець типізує слідчі ситуації в залежності від мотиву злочину, відомостей про організаторів і учасників масових заворушень, первинного матеріалу про вчинення масових заворушень, а також обставинки (місця) злочину.

На нашу думку, В. П. Шалдирван доцільно виокремлює конфліктну ситуацію, коли вбачається зволікання з розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності або вбачаються зловживання з боку працівників правоохоронних органів, що призводить до групових злочинних дій, спрямованих на представників влади, на групу населення [14, с. 99]. Акцентуємо увагу на слідчих ситуаціях, які формуються у конфліктній обстановці, а тому вважаємо за доцільне виокремити типові слідчі ситуації, які нерідко виникають на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту. У даній слідчій ситуації можуть мати місце такі слідчі версії: а) масове заворушення виникло спонтанно, організатори відсутні, встановлено активних учасників; б) масове заворушення виникло спонтанно, встановлено осіб, які закликали і підбурювали натовп до вчинення масових заворушень, встановлено активних учасників. Для прикладу, 31.08.2015 року приблизно о 08.00 годині поруч із будівлею Верховної Ради України низка осіб, серед яких був обвинувачений ОСОБА_7, маючи на меті спровокувати натовп до масових заворушень, у разі ухвалення Верховною Радою України у першому читанні проекту змін до Конституції України, заздалегідь підшукали пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, які мали намір використати у якості зброї для протидії працівникам правоохоронних органів, та які принесли з собою на площу поруч із будівлею Верховної Ради України. Після зібрання, ОСОБА_7 та інші невстановлені досудовим розслідуванням особи, маючи при собі дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, розташувалися навпроти кордонів з працівників правоохоронних органів, які виконували покладені на них обов'язки з охорони громадського порядку під час роботи Верховної Ради України. Приблизно о 13.30 годині, дізнавшись про результати голосування спроводований невстановленими особами натовп, серед якого був ОСОБА_7, поруч із будівлею Верховної Ради та готелем «Київ» здійснив активну фізичну протидію та опір працівникам правоохоронних органів та військовослужбовцям Національної Гвардії України, супрово-

джуючи свої дії застосуванням у якості зброї предметів, спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень. Зокрема, ОСОБА_7, приймаючи активну участь у масових заворушеннях разом з іншими особами нападав на працівників правоохоронних органів, не виконував їхні законні вимоги щодо припинення порушення громадського порядку, намагався нанести їм тілесні ушкодження, кидав в них різні предмети, штовхав їх та спеціально пристосованою для заподіяння тілесних ушкоджень пластиковою палицею, завдав декілька ударів в обличчя співробітнику роти Спеціального призначення ГУМВС України в місті Києві ОСОБА_15, який був у форменому одязі та виконував службовий обов'язок по охороні громадського порядку, завдавши йому фізичного болю та побоїв [1].

Також, слід зупинити увагу на випадках, коли масові заворушення виникають у ході мирних зібрань громадян. Так, 06 квітня 2014 року у період часу з 12.00 години до 15.00 години ОСОБА_6, знаходився по вул. Сумській в м. Харкові біля пам'ятника ОСОБА_8. В той час, там відбувалися заходи на підтримання євроінтеграції України. ОСОБА_6 зажадав завадити проведенню вказаних заходів шляхом прийняття активної участі у масових заворушеннях, спрямованих на насильство відносно учасників вказаної акції. Під час ходи біля будинку № 25 по вул. Сумській в м. Харкові в напрямку площі Конституції, ОСОБА_6 разом з невстановленими особами, маючи намір на здійснення насильницьких дій щодо особи, в районі перехрестя з провулком Грабовського, заблокував прохід прихильникам євроінтеграції по вулиці Сумській в м. Харкові. В подальшому ОСОБА_6 разом з невстановленими особами почали вигукувати образи та погрози застосування фізичного насильства, а також кидати в прихильників євроінтеграції шматки землі, каміння. З метою запобігання протиправним діям, працівники поліції створили «коридор» для безперешкодного проходження прихильників євроінтеграції, проте о 16.00 годині агресивно налаштовані особи намагалися прорватися через вказаних коридор та завдати тілесних ушкоджень прихильникам євроінтеграції України. Під час вказаних подій ОСОБА_6 вчиняв дії, відштовхуючи працівників поліції та наносячи удари руками та ногами громадянам, а саме, діючи умисно, з особливою зухвалістю, безпричинно, з метою активної участі в масових заворушеннях, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи свою неповагу до суспільства, став наносити удари пластиковою пляшкою із водою ОСОБА_5 по голові, при цьому принижуючи його людську гідність і честь [1].

Зважаючи на це, пропонуємо виокремити таку типову слідчу ситуацію: надійшло повідомлення про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів). В даній слідчій ситуації доцільно розглянути такі слідчі версії:

а) масове заворушення виникло спонтанно, без попередньої організації;

б) масове заворушення попередньо сплановано, підібрані учасники та розділені ролі.

А. І. Лісняк наголошує на необхідності алгоритмізувати дії працівників правоохоронних органів завдяки побудові конкретних типових ситуацій розслідування та визначає такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень:

1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники;

2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невідомою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі;

3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки;

4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні [7, с. 127–128]. Критерієм типізації слідчих ситуацій в даному випадку є вихідна інформація про вчинення злочину. На нашу думку, важливо звертати увагу на характер організації масового заворушення, чи було воно спонтанним у ході мирного зібрання або ретельно сплановано організаторами; чи були завчасно підібрані учасники та розділені ролі, а також підготовлена зброя та предмети, які можуть використовуватись як зброя.

На увагу заслуговує надана О. П. Кузьменком класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень за такими критеріями як характер та завершеність масових заворушень, масштабність події, а також небезпечність знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень.

Пропонуємо розглянути вказані типові слідчі ситуації:

– за характером та завершеністю масових заворушень:

1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні.

2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду.

3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою.

4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень.

– за масштабністю події:

1. Масові заворушення вчиняються в умовах великого міста, участь у масових заворушеннях беруть понад тисячі осіб.

2. Масові заворушення вчиняються в умовах невеликого міста, участь у масових заворушеннях беруть менше за тисячу осіб.

– за небезпечністю знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень:

1. В ході масових заворушень учасниками використовуються вогнепальна зброя, вибухові пристрої або учасники масових заворушень мають при собі вогнепальну зброю, вибухові пристрої, висловлюють погрози їх застосування.

2. В ході масових заворушень учасники використовують інші знаряддя й засоби [5, с. 80–81].

Зазначимо, що науковцями залишились поза увагою слідчі ситуації, коли правоохоронні органи отримують інформацію, що свідчить про підготовку до вчинен-

ня масових заворушень та їх організацію. В такому випадку головним завданням є не тільки встановлення організаторів масових заворушень та припинення протиправних дій, а й фіксація доказової інформації. Розглянемо на прикладі: 27–28 березня 2014 року громадянин України ОСОБА_4, перебуваючи на території Автономної республіки Крим, діючи умисно, з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки в Україні, вступив у попередню змову з невідомими особами щодо організації у квітні 2014 року масових заворушень на території Харківської області, які планувалось супроводжувати насильством над особами, захопленням будівель та споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї та інших предметів, які використовуватимуться як зброя. На виконання вищевказаної злочинної змови, в кінці березня – на початку квітня 2014 року ОСОБА_4 та інші невідомі особи створили групу радикально налаштованих осіб з числа мешканців Харківської області, котрі вчинятимуть дії насильницького характеру, спрямовані проти діючих представників органів державної влади, співробітників правоохоронних органів, військовослужбовців, мирних учасників мітингів та пересічних громадян, з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних областях України, а також підшукали зброю та предмети, які мали використовуватись як зброя, визначивши при цьому об'єкти (будівлі та споруди), які планувалось захопити. Разом з тим, ОСОБА_4 з причин, що не залежали від його волі, не вчинив усіх дій, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, оскільки 11 квітня 2014 року його злочинні дії було припинено співробітниками Служби безпеки України [1].

Пропонуємо виокремити типову слідчу ситуацію, коли наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію. В даній слідчій ситуації можемо розглянути такі припущення, які складають слідчі версії: а) організація масових заворушень здійснюється з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки; б) організація масових заворушень здійснюється в установі виконання покарань для дестабілізації обстановки або досягнення певних цілей організаторів.

Висновки. Отже, до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень доцільно віднести:

1) ситуація перша – наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію;

2) ситуація друга – наявна інформація про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів);

3) ситуація третя – наявна інформація про вчинення масових заворушень у конфліктній обстановці (на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту);

4) ситуація четверта – наявна інформація про вчинення масових заворушень, які мають організований характер.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (дата звернення: 11.03.2024).
2. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
3. Криміналістика : підручник для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
5. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк, В. О. Малярова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
6. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 225 с.
7. Ламах Т. Б. Проблемні слідчі ситуації досудового розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. № 35. Т. 2. С. 88–91.
8. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дис. ... доктора філософ. : 12.00.09. Дніпро, 2021. 220 с.
9. Розслідування масових заворушень : навч. посіб. / М.А. Погорецький та ін. Київ : ВД «Дакор», 2014. 140 с.
10. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. В. Бишевец та ін. Київ : Алерта, 2015. 536 с.
11. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67–69. С. 120–123.
12. Тіщенко В.В., Подобний О.О. Криміналістика : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
13. Шалдырван П.В. Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 201 с.
14. Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

References

1. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (data zvernennia: 11.03.2024). [in Ukrainian].
2. Kopcha, V.V., & Kopcha, N.V. (2022). Kryminalistychna tekhnika, taktyka i metodyka [Forensic techniques, tactics and methods]: navch. posib. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». 286 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalistyka (2017). [Forensic science] : pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. / K. O. Chaplinskyi ta in. 2-e vyd, pererob. i dop. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD. 480 s. [in Ukrainian].
4. Kryminalistyka (2010). [Forensic science] : pidruchnyk / V. Yu. Shepitko ta in. 4-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo. 464 s. [in Ukrainian].
5. Kryminalistyka (2018). [Forensic science] : pidruchnyk : u 2 t. T. 2 / A. F. Volobuev, O. V. Oderii, R. L. Stepaniuk, V. O. Maliarova. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. 312 s. [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, O.P. (2017). Pochatkovyi etap rozsliduvannia masovykh zavorushen [The initial stage of the investigation of mass riots]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 225 s. [in Ukrainian].
7. Lamakh, T.B. (2018). Problemni slidchi sytuatsii dosudovoho rozsliduvannia masovykh zavorushen [Problematic investigative situations of the pre-trial investigation of mass riots]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Yurysprudentsiia*. № 35. Т. 2. С. 88–91 [in Ukrainian].
8. Lisniak, A.I. (2021). Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia masovykh zavorushen [Forensic characteristics and peculiarities of the investigation of mass riots]. *Doctor's thesis*. Dnipro, 220 s. [in Ukrainian].
9. Rozsliduvannia masovykh zavorushen (2014). [Investigation of mass riots]: navch. Posib. / M.A. Pohoretskyi ta in. Kyiv : VD «Dakor». 140 s. [in Ukrainian].
10. Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv (2015). [Investigation of certain types of crimes] : navch. posib. / O.V. Byshevets ta in. Kyiv : Alerta. 536 s. [in Ukrainian].
11. Skryhoniuk, M.I. (2005). Slidchi sytuatsii y taktychni operatsii pry rozsliduvanni masovykh zavorushen [Investigative situations and tactical operations in the investigation of mass riots]. *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. № 67–69. S. 120–123 [in Ukrainian].
12. Tishchenko, V.V., & Podobnyi, O.O. (2022). *Kryminalistyka [Forensic science] : navch.-metod. posib*. Odesa : Vydavnytstvo «Iurydyka». 236 s. [in Ukrainian].
13. Shaldyrvan, P.V. (2005). Metodyka rozsliduvannia masovykh zavorushen [Methods of investigation of mass riots]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 201 s. [in Ukrainian].
14. Shevchuk, V.M. (2014). Slidcha sytuatsiia: poniattia, struktura, vydy ta yikh znachennia dlia optymizatsii rozsliduvannia zlochyniv [Investigative situation: concept, structure, types and their importance for optimizing the investigation of crimes]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*. 2014. № 1. S. 146–150 [in Ukrainian].

Mishustin Vladyslav,

Postgraduate student of the Department of Criminal Procedure and Forensics

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

TYPICAL SITUATION INVESTIGATORS AND VERSIONS OF THE INITIAL STAGE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS

The article is devoted to the study of the concept and meaning of investigative situations during the investigation, in particular, the formation of typical investigative situations at the initial stage of the investigation of mass riots.

The investigative situation is considered as a situation formed at a certain stage (initial, subsequent) that is characterized by the presence of a certain amount of information about the commission of illegal acts and the offender, as well as a set of conditions, circumstances and difficulties in the investigation process that must be resolved in order to achieve the objectives of the pre-trial investigation investigation. The criteria for the typification of investigative situations are data on the event of a criminal offense, the circumstances of the commission of illegal actions, the subject of criminal and illegal encroachment, information about the identity of the criminal (organizers and active participants of mass riots), the mechanism of the criminal offense, motive and purpose, as well as the trail picture and the presence of evidence at a certain stage of the investigation.

It was determined that typical investigative situations are repeated investigative situations that arise during the investigation of a certain type of criminal offense and are formed by studying and generalizing the practice of investigation and trial of criminal offenses. Accordingly, typical investigative versions are assumptions about the commission of illegal actions in a certain typical investigative situation.

Typical investigative situations of the initial stage of the investigation of mass riots include:

- 1) the first situation – available information about the preparation of mass riots and the persons who organize them;*
- 2) the second situation – there is information about the commission of mass riots during a peaceful gathering of citizens (meetings, sports events);*
- 3) the third situation – there is information about the commission of mass riots in a conflict situation (on the basis of the commission of a criminal offense, in case of dissatisfaction with the actions of law enforcement officers or decisions of representatives of state authorities, as well as during protest actions);*
- 4) the fourth situation - there is information about the commission of mass riots that are organized in nature.*

Key words: mass riots, investigations, typical investigative situations, investigative versions.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

УДК 342.922:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-5>

Захарченко Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

Бобкова Антоніна Григоріївна,

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки

громад факультету № 2,

заслужений юрист України

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0834-7514>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

У статті представлено аналіз правової основи взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. Виявлено проблемні аспекти стосовно правового регулювання таких відносин. З урахуванням Керівних принципів ОБСЄ зі свободи мирних зібрань та відповідного законодавства зарубіжних країн обґрунтовано пропозиції з удосконалення організаційно-правових засад взаємодії органів Національної поліції України з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів.

Ключові слова: Національна поліція України, органи місцевого самоврядування, публічна безпека і порядок, мирні зібрання, масові заходи.

Постановка проблеми. Проведення мирних зібрань та інших масових заходів за участі значної кількості людей пов'язано з підвищеним ризиком вчинення масових заворушень, групового порушення громадського порядку, а в умовах воєнного стану – також із загрозою вчинення воєнних злочинів з боку держави-агресора. Зважаючи на це, забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів потребує комплексу злагоджених дій різних суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями, насамперед – органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування.

Проте, як свідчить практика, цим органам не завжди вдається налагодити належну взаємодію за вказаним напрямом діяльності, що спричинено, зокрема, неадекватністю правового регулювання таких відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки питання взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування привертають увагу багатьох представників юридичної науки. Зокрема, цим питанням присвячено наукові праці В.Є. Барби, О.В. Забожчук, М.В. Корнієнка, О.В. Крижановської, А. В. Новіченка, А.Г. Пишної, Т.А. Плугатар, С.М. Ле-

лета, С.І. Шевченка та ін. Досліджуючи вказану тематику, деякі з цих авторів виокремлюють й таку складову взаємодії зазначених органів, як спільне забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів [1, с. 95; 2, с. 128; 3, с. 382; і ін.].

Більш детально особливості взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів (в тому числі з органами місцевого самоврядування) розглядали В.Ю. Кікінчук та А.В. Долинний. Зокрема, ці дослідники наголосили на потребі прийняття окремої інструкції щодо взаємодії Національної поліції з усіма такими суб'єктами [4, с. 28]. Однак у юридичній науці дотепер не сформовано конкретизованих пропозицій щодо можливого змісту нормативних положень з питань взаємодії органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування за вказаним напрямом безпекової діяльності.

Наведене вище свідчить про актуальність теми цієї статті та доцільність її дослідження.

Метою цієї статті є обґрунтування пропозицій з удосконалення організаційно-правових засад взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів.

Виклад основного матеріалу. На цей час правова основа взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування представлена переважно рамковими положеннями законодавства, за якими, зокрема, поліція у процесі своєї діяльності має взаємодіяти з органами місцевого самоврядування, а останні сприяють діяльності органів Національної поліції (ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» [5], п.п. 2 п. «а» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6]). Спеціальних норм, які б безпосередньо регламентували питання взаємодії між цими органами у зв'язку з організацією та проведенням масових заходів, у законодавстві майже немає. Виняток становлять деякі норми Закону України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» [7] та Положення про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів [8], але ці норми стосуються лише окремих видів масових заходів і є недостатньо конкретизованими.

Водночас для організації взаємодії між цими органами у вказаній сфері суттєве значення має врахування положень законодавства, згідно з якими:

1) організатори мирних зібрань (зборів, мітингів, походів і демонстрацій) мають завчасно сповіщати органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення таких заходів (ч. 1 ст. 39 Конституції України) [9];

2) органи місцевого самоврядування негайно після одержання повідомлення про проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо мають право звернутися до окружного адміністративного суду із позовною заявою про заборону таких заходів чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (ч. 1 ст. 280 Кодексу адміністративного судочинства України) [10];

3) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження стосовно вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових

заходів; здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадської безпеки і порядку (п.п. 3 п. «б» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Поряд із цим в умовах воєнного стану на відносини, пов'язані з організацією і проведенням масових заходів, також поширюються норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зміст яких наразі є суперечливим. Так, з одного боку цей Закон уповноважує військове командування разом з військовими адміністраціями запроваджувати заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів (п. 8 ч. 1 ст. 8), а з іншого – містить норму, яка прямо забороняє проведення масових зібрань та акцій і не встановлює при цьому будь-яких додаткових умов (ч. 1 ст. 19) [11]. Крім того, упродовж дії воєнного стану у деяких регіонах набула поширення практика, за якої військові адміністрації, військове командування або ради оборони приймають локальні акти, якими встановлюється порядок проведення масових заходів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. У таких актах не йдеться про безумовну заборону проведення масових заходів, а натомість передбачено можливість проведення масових заходів за умови попереднього отримання на це письмового погодження або дозволу військової адміністрації, ради оборони або органів місцевого самоврядування, а також за умови дотримання безпекових вимог. Водночас органам місцевого самоврядування спільно з органами Національної поліції доручається забезпечити належний контроль за дотриманням встановленого порядку проведення масових заходів [12].

Наявність прогалин і протиріч у правовому регулюванні відносин, пов'язаних з організацією і проведенням масових заходів, спричиняє низку ускладнень у правозастосовній практиці, в тому числі негативно позначається на стані взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення таких заходів. У низці випадків діяльність цих органів у таких відносинах є нескоординованою, на що вказує, зокрема, зміст деяких судових рішень у справах про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення порядку організації і проведення мирних зібрань [13; 14].

Наведене вище свідчить про доцільність розробки та нормативного закріплення положень, які б визначали засади взаємодії між зазначеними органами щодо спільного забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів.

Вирішенню цього завдання може сприяти врахування Керівних принципів зі свободи мирних зібрань – розробленого під егідою Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ міжнародного документу, який містить рекомендації щодо забезпечення права зі свободи мирних зібрань, в тому числі охоплює низку положень стосовно ролі у таких відносинах поліції та органів місцевого самоврядування [15]. Крім того, в досліджуваному контексті становлять інтерес відповідні положення законодавчих актів зарубіжних країн, що регулюють безпекові питання організації і проведення масових заходів.

Як відзначалось вище, нині в Україні на конституційному рівні закріплено обов'язок організаторів мирних зібрань завчасно сповіщати про проведення таких зібрань органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Відтак, у разі належного виконан-

ня цього обов'язку органи місцевого самоврядування одержують первинну інформацію про заплановане проведення мирних зібрань. З урахуванням цього, оскільки згадані конституційні положення спрямовані на надання відповідним органам можливості вжити заходів щодо безперешкодного проведення мирних зборів, забезпечення громадського порядку, прав і свобод людей, цілком доречним може стати нормативне закріплення правила, згідно з яким орган місцевого самоврядування невідкладно після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання має поінформувати про це відповідний територіальний орган Національної поліції. Раніше таке правило пропонувалося в одному із законопроектів про гарантії свободи мирних зібрань, який перебував на розгляді Верховної Ради України, але згодом був відкликаний [16].

У цьому ракурсі також заслуговують на увагу законодавчі акти зарубіжних країн, в яких враховано потребу забезпечення публічної безпеки і порядку як під час проведення мирних зібрань, так і під час деяких інших масових заходів, проведення яких пов'язано з безпековими ризиками. Зокрема, у Латвійській Республіці діють Закони «Про мітинги, маніфестації та пікети» та «Про безпеку публічних розважальних та святкових заходів». Перший з названих законів регулює відносини, що виникають у зв'язку з проведенням масових заходів (зборів, маршів, пікетів тощо) для вираження ідей і думок з політичних, економічних і соціальних питань, які мають суспільне значення [17]. Другий з цих законів – «Про безпеку публічних розважальних та святкових заходів» визначає правові засади забезпечення публічного порядку і безпеки у зв'язку з проведенням святкових, меморіальних, спортивних або розважальних закладів, запланованих і організованих фізичною або юридичною особою та доступних для громадськості у публічному місці незалежно від форми власності на майно [18]. Обидва зазначені закони передбачають участь і взаємодію у регульованих відносинах органів місцевого самоврядування та органів поліції, в тому числі встановлюють правило, за яким після одержання заяви про проведення публічного заходу муніципалітет направляє її копію до відповідного територіального підрозділу державної поліції та муніципальної поліції. Статтею 15 Закону «Про мітинги, маніфестації та пікети» також визначено, що під час розгляду заяви про проведення заходу орган місцевого самоврядування враховує думку поліції стосовно наявності та можливості попередження загроз для громадської безпеки у зв'язку із проведенням такого заходу. За потреби орган місцевого самоврядування запрошує представників поліції на зустріч з організатором заходу для визначення способів попередження можливих загроз (в тому числі шляхом зміни місця, часу або способу проведення заходу) [17].

Наведене положення кореспондує з Керівними принципами зі свободи мирних зібрань, якими рекомендовано, щоб до проведення заходу (особливо у разі проведення заходів з великою кількістю учасників або зборів з питань, що викликають розбіжності в суспільстві) організатор обговорив з правоохоронними органами заходи забезпечення громадської безпеки, які мають бути підготовлені до заходу. Обговорюватися можуть такі питання, як наприклад, розташування співробітників поліції, функції розпорядників на зборах, а також характер дій поліції з підтримання порядку [15].

З урахуванням цього, відповідні правила варто закріпити і у законодавстві України. Водночас, зважаючи на вищезгадані положення ст. 280 Кодексу адміністра-

тивного судочинства України, доцільно також закріпити норму, згідно з якою органи Національної поліції за наявності інформації про те, що проведення масового заходу може створити реальну небезпеку заворушень чи вчинення кримінальних правопорушень, загрозу здоров'ю населення або правам і свободам інших людей, зобов'язані клопотати перед відповідними органами місцевого самоврядування про звернення до суду з позовною заявою про заборону такого заходу чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань. Раніше схожий обов'язок було встановлено для керівників місцевих органів внутрішніх справ згідно з пунктами 2.3, 2.8 Інструкції про дії органів і підрозділів внутрішніх справ щодо організації й забезпечення охорони громадського порядку (затверджена наказом МВС України від 11 травня 2010 р. № 170), але у 2012 році цей наказ було скасовано [19].

Продовжуючи аналіз, слід звернути увагу, що вищезгадана Інструкція також встановлювала вимоги щодо проведення органами внутрішніх справ рекогносцирування місцевості, де відбуватимуться масові заходи, та звернення за необхідності до місцевих органів влади для внесення тимчасових змін в організацію руху транспорту та пішоходів. Крім того, закріплювалася вимога щодо розробки плану забезпечення охорони громадського порядку та безпеки із визначенням у цьому документі конкретних безпекових заходів, що мали здійснюватися органами внутрішніх справ у зв'язку з організацією та проведенням масового заходу (пункти 2.11-2.14 Інструкції).

Наведений підхід не втратив актуальності, і аналогічні правила доцільно закріпити й в межах регламентації діяльності органів Національної поліції. Водночас, з урахуванням того, що згідно зі ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчі органи місцевих рад уповноважені здійснювати контроль за забезпеченням громадської безпеки і порядку при проведенні масових заходів, варто передбачити, що плани забезпечення охорони публічного (громадського) порядку та безпеки під час проведення масових заходів погоджуються уповноваженою посадовою особою місцевого самоврядування.

Ще один важливий аспект стосується забезпечення міжвідомчого обміну інформацією та оперативної співпраці представників органів Національної поліції та місцевого самоврядування безпосередньо під час проведення масових заходів. В цьому контексті доречно взяти до уваги положення Керівних принципів зі свободи мирних зібрань, в яких наголошено на необхідності того, щоб під час проведення публічних зібрань представники правоохоронних та адміністративних органів підтримували зв'язок між собою та обмінювалися інформацією, оперативно реагуючи на надзвичайні ситуації або неправомірну поведінку окремих учасників. Якщо в ході зібрання виникає протистояння або суперечка, то як засіб для досягнення прийнятного рішення можуть бути використані переговори або допомога посередників. При цьому як приклад відзначається, що муніципалітет Варшави призначив спеціальних службовців, які можуть бути присутніми на зібраннях та сприяти комунікації між організаторами та представниками органів правопорядку [15].

Наведені рекомендації в тій чи іншій мірі одержали відображення у законодавчих актах деяких зарубіжних країн з питань безпеки публічних заходів. Зокрема, Закон Республіки Молдова «Про зібрання» передбачає, що орган місцевого публічного управління зобов'я-

заний призначити особу, відповідальну за проведення зібрання відповідно до закону, та повідомити її ім'я та контактні дані організатору та органу поліції. Водночас Закон передбачає присутність такої особи під час проведення зібрання та вжиття нею заходів для припинення порушень громадського порядку у взаємодії з організаторами зібрання та поліцією [20]. Законом Латвійської Республіки «Про мітинги, маніфестації та пікети» передбачено, що на відкритих зібраннях, маніфестаціях та пікетах додержання положень цього Закону контролюють представники місцевого самоврядування та співробітники поліції. Співробітник поліції має право давати організатору та учасникам заходу обов'язкові вказівки щодо забезпечення додержання вимог, встановлених цим Законом, згідно з конкретними умовами місця проведення заходу [17].

Аналогічний підхід варто закріпити і в законодавстві України, що сприятиме уникненню випадків, за яких органи місцевого самоврядування подекуди постфактум дізнаються про виникнення суперечливих ситуацій або вчинення протиправних дій під час проведення заздалегідь заявлених масових заходів.

У ракурсі досліджуваних питань також видається слушною ідея, відображена у Законі Республіки Польща «Про безпеку масових заходів», який передбачає створення та функціонування спеціально уповноважених колегіальних органів – міжвідомчих груп з безпеки масових заходів, до складу яких включаються, зокрема, представники воєводства, місцевої поліції, служби пожежної безпеки, органів місцевого самоврядування. До компетенції таких колегіальних органів віднесено: 1) аналіз загроз, пов'язаних з організацією масових заходів; 2) аналіз та оцінку діяльності суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері безпеки масових заходів; 3) забезпечення можливості міжвідомчого обміну інформацією про загрози, пов'язані із проведенням масових заходів; 4) підтримку програм, спрямованих на підвищення безпеки масових заходів; 5) інші ініціативи, спрямовані на підвищення безпеки масових заходів [21].

Запозичення такого досвіду може бути корисним для України, в тому числі дозволить створити умови для більш ефективної взаємодії органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у вирішенні безпекових питань, пов'язаних із проведенням масових заходів.

Висновки. На основі проведеного дослідження для удосконалення організаційно-правових засад взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів пропонується нормативно закріпити правила, які передбачатимуть таке:

1) органи місцевого самоврядування невідкладно після отримання повідомлень про проведення

мирних зібрань або інших масових заходів у громадських місцях за участі значної кількості людей інформують про це відповідні територіальні органи Національної поліції;

2) уповноважені посадові особи місцевого самоврядування спільно з представниками територіальних органів Національної поліції проводять попередні консультації з організаторами масових заходів стосовно забезпечення під час проведення таких заходів публічної безпеки і порядку;

3) за наявності інформації про те, що проведення масового заходу становить реальну небезпеку заворушень чи вчинення кримінальних правопорушень, загрозу здоров'ю населення або правам і свободам інших людей орган Національної поліції зобов'язаний ініціювати звернення відповідного органу місцевого самоврядування до суду з позовною заявою про заборону такого заходу чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань;

4) у разі завчасного одержання інформації про проведення масового заходу територіальний орган Національної поліції розробляє план забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення такого заходу та погоджує цей план з уповноваженою посадовою особою місцевого самоврядування;

5) уповноважені представники органів місцевого самоврядування під час проведення масових заходів спільно з уповноваженими працівниками органів Національної поліції здійснюють контроль за забезпеченням публічної безпеки і порядку та ведуть комунікацію з організаторами цих заходів.

Наведені положення пропонується врахувати під час розробки та прийняття спеціальних законодавчих актів, що визначатимуть порядок організації та проведення мирних зібрань, а також встановлюватимуть особливості забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення інших масових заходів. На цей час за відсутності таких законодавчих актів пропонувані положення з відповідною конкретизацією можуть бути закріплені на рівні локальних документів, підготовлених органами місцевого самоврядування спільно з відповідними територіальними органами Національної поліції.

Поряд із цим наразі існує нагальна потреба усунення вищезгаданих неузгодженостей у законодавстві та досягнення юридичної визначеності стосовно можливості проведення масових заходів під час дії воєнного стану, а також повноважності військового командування та військових адміністрацій визначати порядок та умови проведення таких заходів (включно з регламентацією участі у цих відносинах органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування). Пошук шляхів вирішення цього питання має бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Барба В.Є. Взаємодія Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері правопорядку: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 212 с.
2. Забожчук О.В. Адміністративно-правові засади взаємодії Національної поліції України з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування: Дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 277 с.
3. Корнієнко М.В. Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 379–384.
4. Кікінчук В.Ю., Долинний А.В. Особливості взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 24–30.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
7. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3673-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 9. Ст. 64.
8. Про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. № 2025. *Офіційний вісник України*. 1998. № 51. Ст. 37.
9. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № № 35-37. Ст. 446.
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
12. Порядок проведення масових заходів на території Київської області в умовах правового режиму воєнного стану: Затверджено протоколом оперативного штабу Ради оборони Київської області від 7 липня 2022 р. № 145. *Офіційний вебсайт Київської обласної військової адміністрації*. URL: <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/poryadok-provedennya-masovyh-zahodiv-na-terytorii%CC%88-kyi%CC%88vskoi%CC%88-oblas.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
13. Постанова Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 25 серпня 2023 р. у справі № 699/948/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113052799> (дата звернення: 20.03.2024).
14. Постанова Монастирищенського районного суду Черкаської області від 24 лютого 2023 р. у справі № 702/94/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109180565> (дата звернення: 20.03.2024).
15. Guidelines on freedom of peaceful assembly (3rd edition). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)017rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)017rev-e) (дата звернення: 20.03.2024).
16. Проект Закону про гарантії свободи мирних зібрань (реєстр. № 3587 від 07.12.2015). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57310 (дата звернення: 20.03.2024).
17. Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm: Latvijas Republikas likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/42090-par-sapulcem-gajieniem-un-piketiem> (дата звернення: 20.03.2024).
18. Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likums: Latvijas Republikas likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/111963-publisku-izklaides-un-svetku-pasakumu-drosibas-likums> (дата звернення: 20.03.2024).
19. Про затвердження Інструкції про дії органів і підрозділів внутрішніх справ щодо організації й забезпечення охорони громадського порядку: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 травня 2010 р. № 170. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS164> (дата звернення: 20.03.2024).
20. Law of the Republic of Moldova on Assemblies. *OSCE/ODIHR database of legal reviews and legislation*. URL: https://legislationline.org/search?q=lang%3Aen%2Csort%3Amost_read_first%2Ctopics%3A8%2Ccountry%3A87%2Cpage%3A2 (дата звернення: 20.03.2024).
21. Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych. *Baza Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20090620504> (дата звернення: 20.03.2024).

References

1. Barba, V.Ie. (2023). Vzaiedodiiia Natsionalnoi politzii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi pravoporiadku [Interaction of the National Police and local self-government bodies in the field of law and order]: monohrafiia. Odesa: Vydavnytstvo «Yurydyka», 212 s. [in Ukrainian].
2. Zabozychuk, O.V. (2022). Administratyvno-pravovi zasady vzaiedodii Natsionalnoi politzii Ukrainy z mistsevymy orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Administrative and legal principles of interaction of the National Police of Ukraine with local executive bodies and local self-government bodies]. Doctor's thesis. Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 277 s. [in Ukrainian].
3. Korniienko, M.V. (2022). Administratyvno-pravovi osnovy vzaiedodii terytorialnykh pidrozdiliv Natsionalnoi politzii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku [Administrative and legal bases of interaction between territorial divisions of the National Police and local self-government bodies in the field of ensuring public safety and order]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1. S. 379–384 [in Ukrainian].
4. Kikinchuk, V.Iu., & Dolynnyi, A.V. (2018). Osoblyvosti vzaiedodii Natsionalnoi politzii Ukrainy z inshymy subiektamy zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv [Peculiarities of the interaction of the National Police of Ukraine with other subjects of ensuring public safety and order during mass events]. *Yevropeiski perspektyvy*. № 2. S. 24–30 [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politziiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
6. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [About local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. № 24. St. 170 [in Ukrainian].
7. Pro osoblyvosti zabezpechennia hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky u zviazku z pidhotovkoiu ta provedenniam futbolnykh matchiv [About the peculiarities of ensuring public order and public safety in connection with the preparation and

holding of football matches]: Zakon Ukrainy vid 8 lypnia 2011 r. № 3673-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2012. № 9. St. 64. [in Ukrainian].

8. Pro poriadok pidgotovky sportyvnykh sporud ta inshykh spetsialno vidvedenykh mistiv dlia provedennia masovykh sportyvnykh ta kulturno-vydovyschnykh zakhodiv [About the procedure for preparing sports facilities and other specially designated places for mass sports and cultural and entertainment events]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 hrudnia 1998 r. № 2025. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 1998. № 51. St. 37 [in Ukrainian].

9. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. [The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996.] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].

10. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 6 lypnia 2005 r. [Code of Administrative Procedure of Ukraine dated July 6, 2005.] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. № № 35–37. St. 446 [in Ukrainian].

11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 28. St. 250 [in Ukrainian].

12. Poriadok provedennia masovykh zakhodiv na terytorii Kyivskoi oblasti v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [The procedure for holding mass events on the territory of Kyiv region under the legal regime of martial law]: Zatverdzheno protokolom operatyvnoho shtabu Rady oborony Kyivskoi oblasti vid 7 lypnia 2022 r. № 145. Ofitsiyni vebсайт Kyivskoi oblasnoi viiskovoi administratsii. Retrieved from: <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/poryadok-provedennya-masovyh-zahodiv-na-terytorii%CC%88-kyi%CC%88vskoi%CC%88-oblas.pdf> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Ukrainian].

13. Postanova Korsun-Shevchenkivskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 25 serpnia 2023 r. u spravi № 699/948/23 [Resolution of the Korsun-Shevchenkiv District Court of the Cherkasy Region dated August 25, 2023 in case No. 699/948/23]. Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113052799> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Ukrainian].

14. Postanova Monastyryshchenskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 24 liutoho 2023 r. u spravi № 702/94/23 [Resolution of the Monastirishchen District Court of the Cherkasy Region dated February 24, 2023 in case No. 702/94/23]. Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109180565> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Ukrainian].

15. Guidelines on freedom of peaceful assembly (3rd edition). Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)017rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)017rev-e) (data zvernennia: 20.03.2024) [in English].

16. Proekt Zakonu pro harantii svobody myrnykh zibran [Draft Law on Guarantees of Freedom of Peaceful Assembly] (reistr. № 3587 vid 07.12.2015). Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57310 (data zvernennia: 20.03.2024) [in Ukrainian].

17. Par sapulcēm, gājieniem un piketiem: Latvijas Republikas likums [On rallies, demonstrations and pickets: Law of the Republic of Latvia]. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/42090-par-sapulcem-gajieniem-un-piketiem> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Latvian].

18. Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likums: Latvijas Republikas likums [About the safety of public entertainment and festive events: Law of the Republic of Latvia]. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/111963-publisku-izklaides-un-svetku-pasakumu-drosibas-likums> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Latvian].

19. Pro zatverdzhennia Instruksii pro dii orhaniv i pidrozdiliv vnutrishnikh sprav shchodo orhanizatsii y zabezpechennia okhorony hromadskoho poriadku [On the approval of the Instructions on the actions of internal affairs bodies and divisions regarding the organization and maintenance of public order]: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 11 travnia 2010 r. № 170. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS164> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Ukrainian].

20. Law of the Republic of Moldova on Assemblies. OSCE/ODIHR database of legal reviews and legislation. Retrieved from: https://legislationline.org/search?q=lang%3Aen%2Csort%3Amost_read_first%2Ctopics%3A8%2Ccountry%3A87%2Cpage%3A2 (data zvernennia: 20.03.2024) [in English].

21. Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych [Act of March 20, 2009 on the safety of mass events]. Baza Internetowy System Aktów Prawnych. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20090620504> (data zvernennia: 20.03.2024) [in Polish].

Zakharchenko Andrii,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

Bobkova Antonina,

Doctor of Law, Professor,

Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,

Chief Researcher of the Research Laboratory of Public

Safety of Local Communities of the Donetsk State University of Internal Affairs,

Honored Lawyer of Ukraine

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0834-7514>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION OF NATIONAL POLICE BODIES WITH LOCAL GOVERNMENT BODIES REGARDING ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER DURING MASS EVENTS

The article presents an analysis of the legal basis for the interaction of the National Police of Ukraine with local self-government bodies regarding the provision of public safety and order during mass events. Problematic aspects regarding the legal regulation of such relations have been identified. Relevant provisions of the OSCE Guiding Principles on Freedom of Peaceful Assembly and the legislation of foreign countries on ensuring public safety and order during mass events were analyzed.

On the basis of the conducted research, in order to improve the organizational and legal foundations of interaction between the National Police of Ukraine and local self-government bodies regarding the provision of public safety and order during mass events, it is proposed to standardize the following rules:

1) local self-government bodies, immediately after receiving reports of peaceful gatherings or other mass events in public places with the participation of a significant number of people, inform the relevant territorial bodies of the National Police;

2) authorized officials of local self-government, together with representatives of territorial bodies of the National Police, conduct preliminary consultations with organizers of mass events regarding the provision of public safety and order during such events;

3) in the presence of information that the holding of a mass event poses a real danger of riots or the commission of criminal offenses, a threat to the health of the population or the rights and freedoms of other people, the National Police body is obliged to initiate the appeal of the relevant local self-government body to the court with a statement of claim for the prohibition of such an event or the establishment of another restriction on the right to freedom of peaceful assembly;

4) in the case of early receipt of information about the holding of a mass event, the territorial body of the National Police develops a plan for ensuring public safety and order during such an event and agrees this plan with an authorized official of local self-government;

5) during mass events, authorized representatives of local self-government bodies, together with authorized employees of the National Police, supervise the provision of public safety and order and communicate with the organizers of these events.

Key words: *National Police of Ukraine, local self-government bodies, public safety and order, peaceful gatherings, mass events.*

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.851:343.6 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-6>

Джу́жа Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Сюравчик Валерій Григорович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції ННІ № 3
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-779X>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Актуальність статті обґрунтована необхідністю вивчення та удосконалення кримінологічного менеджменту у запобіганні кримінальним правопорушенням. Наголошено, що підвищення ефективності боротьби зі злочинністю потребує вирішення завдань щодо удосконалення кримінологічного менеджменту у запобіганні кримінальним правопорушенням, зміцнення авторитету органів, які беруть участь у цій боротьбі, що можливо лише за умови викорінення практики комерціалізації кримінально-процесуальних рішень. Окреслено складові кримінологічного менеджменту у запобіганні кримінальним правопорушенням. Зазначається, що кримінологічний менеджмент нині здійснюється на державному та регіональному рівні. Перший вид кримінологічного менеджменту (державний) пов'язаний з вирішенням завдань у сфері боротьби зі злочинністю, який здійснюють компетентні державні органи. Другий вид кримінологічного менеджменту (регіональний) реалізує завдання забезпечення кримінологічної безпеки регіонів, корпорацій, інших підприємницьких організацій, фірм тощо. Визначено, що кримінологічний менеджмент у приватному секторі націлений на забезпечення надійного функціонування та сталого розвитку підприємництва шляхом своєчасного розпізнання, профілактики, запобігання та припинення кримінальних загроз його законним інтересам, виявлення та мінімізації кримінологічних ризиків, захисту життя та здоров'я персоналу. Згідно поставлених мети та завдань, у статті використані загальні і спеціальні прийоми та методи наукового пізнання, серед яких: методи аналізу та синтезу; методи класифікації та групування, які дозволили опрацювати широкий спектр наукових дискусій з цієї проблематики.

Ключові слова: кримінологічний менеджмент, кримінальний менеджмент, державний менеджмент, регіональний рівень управління, управління у приватному секторі.

Постановка проблеми. Менеджмент (управління) у кримінологічній сфері – це ефективне управління боротьбою з кримінальними правопорушеннями, їх запобігання та припинення з метою всебічного забезпечення кримінологічної безпеки як суспільства загалом,

так і окремої особи, громадян держави. Як слушно зазначила І. С. Кравченко, управління в широкому розумінні – це вплив кого-небудь на щось або когось, в результаті якого підтримується дієвий стан, або здійснюється його якісна заміна і в кінцевому результаті

сприяє досягненню мети, заради якої здійснювався цей вплив [1, с. 9]. Щодо управління (менеджменту) в Національній поліції України (далі – НПУ), авторка віднесла його до державного управління, яке становить окремий його різновид і повинно забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів НПУ як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань [1, с. 10]. Також, на нашу думку, дослідниця вдало зазначила щодо поліцейського управління, яке має спільні риси з менеджментом, проте є і відмінності. На думку І. С. Кравченко, менеджмент як процес управління – це інтеграційний процес, за допомогою якого професійно підготовлені фахівці – менеджери формують організації й управляють ними шляхом постановки цілей і розробки способів їхнього досягнення. Процес менеджменту розглядається по стадіях, основним сферам діяльності, функціям управління [1, с. 10]. Дослідниця дійшла висновку про доцільність професійного навчання менеджерів для НПУ, які б досягали поставлених завдань ефективно, застосовуючи набуті навички, а також реалізацію стимулюючі фактори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічний менеджмент у запобіганні кримінальним правопорушенням був предметом наукових досліджень Кравченко І. С., Тимошенко В. І., Шакун В. І. та інших провідних науковців. Однак, низка аспектів кримінологічного менеджменту у запобіганні кримінальним правопорушенням, потребують додаткового опрацювання.

Метою статті є комплексне дослідження та удосконалення кримінологічного менеджменту у сфері запобігання кримінальним правопорушенням.

Відповідно завданнями кримінологічного менеджменту є:

1) виявлення, характеристика та прогнозування загроз безпеці, пов'язаних із впливом криміногенних факторів, кримінальних проявів, службових зловживань;

2) створення механізму та умов оперативного реагування на загрози безпеці;

3) ефективне припинення загроз персоналу та зазіхань на ресурси на основі правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських, технічних, фінансових, виховних, спеціальних заходів та засобів забезпечення безпеки;

4) удосконалення інфраструктури безпеки суб'єкта, у тому числі участі в інтеграції зусиль різних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням та загрозам їх вчинення;

5) визначення вразливості суб'єкта господарювання від зовнішніх та внутрішніх загроз;

6) виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню матеріальної та моральної шкоди громадянам, суб'єктам господарювання, порушенню їх нормального функціонування та розвитку;

7) аналіз та прогноз кримінологічних ризиків при здійсненні підприємницької діяльності;

8) створення умов для максимально можливого відшкодування та локалізації шкоди, що завдається неправомірними діями фізичних та юридичних осіб;

9) ослаблення негативного впливу наслідків порушення безпеки для досягнення стратегічних цілей [2, с. 221–222].

Виклад основного матеріалу.

Як слушно зазначили В. І. Тимошенко, В. І. Шакун, кримінологічний менеджмент має відповідати загальним принципам законності, науковості, цілеспрямованості, комплексності [3, с. 184]. Крім того автори дійшли висновків, що до спеціальних принципів кримінологічного менеджменту слід віднести:

1) *об'єктивність* – виражається в максимальній відповідності розроблених заходів кримінологічній обстановці, результатам прогнозу, а також завданням, що стоять перед відповідними правоохоронними органами; концентрації всіх заходів, що зосереджені на вирішенні ключових проблем; випереджальному реагуванні на розвиток негативних тенденцій. Система кримінологічної безпеки спирається на аналіз реальної соціальної обстановки та бере до уваги справжні мотиви дій її суб'єктів, існуючих та можливих супротивників;

2) *координація* – передбачає узгодженість діяльності внутрішніх елементів системи безпеки, а також оптимізацію взаємодії із зовнішніми суб'єктами системи, включаючи правоохоронні органи;

3) *нестандартність* – усі проблеми безпеки спочатку розглядаються як унікальні; здійснюється пошук нетипових (нестандартних) заходів захисту, які можуть бути асиметричні певним загрозам;

4) *надійність* – досягається усуненням причин та умов можливих збоїв у механізмі безпеки, її підтримкою та оновленням, забезпеченням відповідного режиму, використанням сучасних технічних засобів та передових технологій;

5) *стабільність* – орієнтація співробітників служби безпеки на суттєві показники у забезпеченні професіоналізму та компетентності;

6) *поєднання превентивних та реактивних заходів* – мінімізації виникнення або реалізації загроз кримінологічній безпеці. Реактивні заходи вживаються у разі реального виникнення загроз чи необхідності мінімізації їх негативних наслідків;

7) *диференційованість* – вибір заходів щодо подолання загроз, які виникають, відбувається залежно від характеру цієї загрози та системи тяжкості наслідків її реалізації;

8) *конфіденційність* – вказує на конспірацію відповідної інформації та допуск до неї тільки певного кола осіб, що забезпечує таємність джерел інформації та особисту безпеку персоналу, здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, включаючи дезінформаційні заходи;

9) *економічна доцільність* – тобто сумісність можливої шкоди та витрат на забезпечення безпеки (критерій «ефективність – вартість»). Вартість системи безпеки повинна бути меншою від розміру можливої шкоди від будь-яких видів ризику [3, с. 185–186].

Кримінологічний менеджмент нині здійснюється на державному та регіональному рівні, а також за допомогою управління у приватному секторі.

Перший вид кримінологічного менеджменту (*державний*) пов'язаний з вирішенням завдань у сфері боротьби зі злочинністю, який здійснюють компетентні державні органи.

Другий вид кримінологічного менеджменту (*регіональний*) реалізує завдання забезпечення кримінологічної безпеки регіонів, корпорацій, інших підприємницьких організацій, фірм тощо.

У сфері організації поліцейської діяльності, в основному протягом 70-х, 80-х і 90-х років ХХ ст., численні кримінологічні розслідування, як зазначила М. В. Фернандес (Fernández, 2019), переважно в США, почали ставити під сумнів традиційну модель дій поліції у запобіганні кримінальним правопорушенням [4, с. 42–43]. Основна критика була зосереджена на аспектах, пов'язаних з ефективністю традиційних поліцейських стратегій, а також на існуючій відстороненості між поліцією та громадою. В якості прикладу авторка наводить управління діяльністю Мадридської муніципальної по-

ліції та розкриває існуючі протиріччя між її системою управління за цілями й та так званою реалізацією моделі громадської поліції. Труднощі та недоліки стають очевидними через складність системи, кількісну природу показників, що відповідають за оцінку якості роботи, а також економічну складову, пов'язану з виконанням цих завдань. Усе це призводить до того, що система, яка апріорі відповідає за підвищення якості послуг, може стати контрпродуктивною для самої функції поліції [4].

Як відмітили у своїх дослідженнях науковці та практики (Ikuesan R.A., Ganiyu S.O.; Majigi M.U.; Opaluwa Y.D.; Venter H. S. (2020) [5], наростаючий сплеск міської злочинності являє собою глобальну комплексну ендемію, яка виходить за межі безпосередніх можливостей діяльності поліцейського апарату. Ця тенденція особливо поширена у великих містах, що розвиваються, де злочинність демонструє динамічну тенденцію зростання на відміну від кількості поліцейських за штатом поліцейського апарату. Отже, кількісний склад поліцейського апарату у великих містах часто відіграє вирішальну роль у запобіганні злочинності. Як спосіб пом'якшити цю соціальну загрозу, автори дослідження оцінюють ймовірні практичні підходи, які можна інтегрувати в сучасну поліцейську діяльність країни. Підхід передбачає розвиток динамічного спостереження за системою управління (менеджменту) у поліцейській діяльності, яка враховує економічні особливості країн, що розвиваються [5].

Відповідно до попередніх результатів вибірки поліцейських, цей практичний підхід міг би представити додаткову парадигму, яка може використовувати сучасні технології для ефективного механізму роботи міської поліції у запобіганні кримінальним правопорушенням. Крім того, цей підхід представляє способи максимізації людського потенціалу на поліцейській службі, залучення громади, громадських організацій та окремих громадян до поліцейської діяльності у запобіганні правопорушенням, а також управління швидкості реагування поліції в країні.

У сучасних умовах як ніколи постала необхідність у додатковому залученні громадськості до взаємодії з поліцією як заради забезпечення безпеки громадян, їх власності, так і для надання допомоги правоохоронцям у запобіганні правопорушенням. На думку A. Wantenaar & D. Govender (2023) [6, с. 458], взаємодія між поліцією та суспільством є ключовим фактором зменшення злочинності, саме тому під час формування державної внутрішньої політики керівництву вищих органів державної влади України необхідно звернути увагу на позитивні практики та підходи залучення громадських організацій та громадян до діяльності із запобігання правопорушенням. Про залучення громади, громадських організацій та окремих громадян до поліцейської діяльності у запобіганні правопорушенням зазначено і в дослідженні M. Mangai et al. (2023) [7, с. 87], де йдеться про громадську поліцейську діяльність як сучасну парадигму даної діяльності, яка покращує стосунки між поліцією та громадськістю, запобігає злочинності, зменшує безлади та антисоціальну поведінку, сприяє почуттю безпеки та покращує підзвітність поліції та громади.

Ідея державного кримінологічного менеджменту в Україні стала формуватись з початку 80-х років ХХ ст. завдяки науковим здобуткам таких кримінологів, як І. М. Даньшина [8], І. П. Лановенка [9], О. П. Закалюка [10] та зусиллями ентузіастів практиків. Було створено центри справжнього практичного кримінологічного ме-

неджменту – штабні підрозділи у системі МВС, на базі Головних управлінь в областях. Їх основними завданнями стали:

- організація інформаційної роботи в поліції, вдосконалення системи інформації, створення інформаційних баз даних;
- комплексний аналіз оперативної обстановки та розробка на цій основі пропозицій щодо вдосконалення оперативно-службової діяльності, підвищення рівня аналітичної роботи;
- розробка та здійснення спільно з галузевими службами заходів щодо своєчасного реагування на зміни оперативної обстановки;
- поточне планування роботи МВС, ГУНП та колегії, контроль за виконанням планів;
- перспективне планування та прогнозування діяльності МВС, ГУНП на основі наукового передбачення;
- комплексне інспектування підрозділів МВС, ГУНП;
- організація роботи з узагальнення та впровадження в роботу МВС, ГУНП вітчизняного та зарубіжного передового досвіду;
- впровадження у практику МВС, ГУНП наукових засад управління та організації праці;
- організація нормотворчої діяльності;
- удосконалення організаційної структури МВС, ГУНП, кадрову роботу;
- забезпечення узгодженої діяльності МВС, ГУНП та галузевих служб НПУ при вирішенні питань, що потребують комплексного використання сил, засобів та коштів [11].

Управлінські кадри для організації боротьби зі злочинністю повинні підбиратися за професійними якостями, творчим підходом до справи. Велике значення надається діловій репутації.

У сучасному кримінологічному менеджменті важливе значення має формування в осіб, які приймають рішення, відповідального соціально-правового мислення. Слід усвідомити, що не матеріальні, а духовні та моральні цінності є справжніми критеріями ефективності діяльності політика та управлінця. Гострота низки проблем злочинності (бандитизму, тероризму; організованої, професійної, транснаціональної злочинності; торгівлі людьми, корупції) свідчить, що рівень кримінологічного менеджменту мінімізований [12, с. 76–77].

Ми притримуємося думки І. С. Кравченко, яка зазначила, що менеджер є керівником, який наділений повноваженнями в області прийняття рішень з конкретних видів діяльності організації, що функціонує в представлених умовах, а також наділений самостійністю в підборі й оцінці своїх працівників [1, с. 11]. Менеджер відповідає за певні напрямки діяльності, на відміну від керівника, відповідає за діяльність всієї організації. Саме тому, коли керівник знає, що потрібно зробити, то менеджер зобов'язаний дати програму, як це треба зробити. Менеджер повинен вирішувати нетрадиційні, інноваційні завдання безпосередньо, а керівник це робить через підлеглих. Авторитет менеджера визначається його професіоналізмом і результатами праці, неформальним відношенням до нього персоналу, а авторитет керівника визначається посадою, його службовим становищем, званнями, заслугами і т.п. [1, с. 11]. Таким чином, можна дійти висновку про доцільність професійного навчання менеджерів для НПУ, які б досягали поставлених завдань ефективно, застосовуючи набуті навички, а також реалізуючи стимулюючі фактори [1, с. 12].

Необхідно створювати умови, щоб представники вищих органів державної влади, вступаючи на державну службу, використовували її не як засіб збагачення (особистого та своїх родичів, найближчого оточення), а як безкорисливе соціальне служіння народовладддю.

За даними низки регіональних досліджень громадської думки на запитання в анкеті: «Для кого та чий проблеми найчастіше вирішують особи, які прийшли до влади?», було отримано такі відповіді:

- свої особисті та своїх близьких родичів – 26%;
- тих, хто платить їм гроші – 27,2%;
- тих, хто привів їх до влади – 26,7%;
- своїх виборців, народу – 11,5%;
- важко відповісти – 8,6% [13, с. 127–128].

Вищевикладене підтверджує загальну тенденцію – комерціалізацію влади, однією із найбільш помітних проявів якої стала мережева корупція.

На думку респондентів, основними причинами корупції є:

- безкарність – 57,5%;
- організація системи влади – 31%;
- відсутність належного законодавства – 35,5%;
- криміналізація політичної еліти – 43%;
- зіпсованість звичаїв чиновників – 32,7%;
- низька заробітна плата – 20%;
- інше – 1,8% [13, с. 128–129].

Ефективне управління у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями неможливе через збільшення масштабів мережевої корупції.

Необхідно зазначити, що кримінологічний менеджмент має свій антипод – кримінальний менеджмент, який виявляється у ефективному управлінні злочинними організаціями (спільнотами). Кримінальний менеджмент посилює свій вплив, коли знижується рівень кримінологічного менеджменту. Якщо держава не може забезпечити реальний захист інтересів бізнесу та особи, такі послуги починає надавати криміналітет.

Дослідження показують, що можлива «диверсифікація» кримінального менеджменту до кримінологічного та навпаки [14, с. 108–109]. Передбачення таких можливостей, виявлення та блокування загроз криміналізації сфери безпеки є завданням державної важливості.

В умовах, коли адміністративний контроль здійснюється не для того, щоб захистити державні чи суспільні інтереси, а з метою неправомірної вигоди (хабарів), кримінологічний менеджмент перетворюється на свій антипод – кримінальний менеджмент. Унаслідок цього виникають корупційні системи, на «вході» яких створюються, а на «виході» за певну плату успішно вирішуються конфліктні ситуації (у тому числі кримінально-правового характеру).

Як бачимо, підвищення ефективності боротьби зі злочинністю потребує вирішення задач щодо зміцнення авторитету органів, які беруть участь у цій боротьбі. І це можливо лише за умови викоринення практики комерціалізації кримінальних процесуальних рішень.

У плані державного кримінологічного менеджменту необхідно поряд з подальшим розвитком системи правоохоронних органів посилити роль підрозділів власної безпеки, забезпечити реструктуризацію правоохоронної діяльності з їх безпосереднім підпорядкуванням вищим керівникам відповідного органу.

Доцільним також є коригування критеріїв оцінки діяльності підрозділів власної безпеки, які нерідко визнаються негативними у разі зростання порушень законності в підрозділах, що обслуговуються [15, с. 284–285; 16, с. 154–155].

Менеджмент в кримінологічних дослідженнях тісно пов'язаний зі спеціально-кримінологічним (оперативним) запобіганням кримінальним правопорушенням як корисливого, так і корисливо-насиленницького характеру. Його основними напрямками є:

- якісне покращення профілактичної роботи в маргінальному середовищі;
- активізація діяльності з виявлення антигромадських молодіжних угруповань корисливого і насильницького спрямування;
- припинення діяльності організованих злочинних груп і організацій;
- своєчасність запобіжного впливу на осіб з підвищеним рівнем ввічливості, їх віктимізації;
- забезпечення ефективної охорони громадського порядку на вулицях міст та сільській місцевості;
- налагодження взаємодії, координації та комплексності в діяльності правоохоронних органів;
- запобігання поширенню наркотизму, алкоголізму;
- своєчасне реагування на правопорушення, в тому числі кримінальні, запобігання домашньому насильству;
- припинення кримінального впливу на дітей та молодь з боку рецидивістів і професійних злочинців;
- активізація боротьби з фактами незаконного виготовлення, збуту холодної та вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин;
- протидія пропаганди жорстокості, насильства в ЗМІ, поширення в суспільстві культу сили, суперництва, орієнтація молоді на протиправні, насильницькі варіанти вирішення життєво важливих проблем [14, с. 108–109].

Одним із важливих різновидів кримінологічного менеджменту є координація зусиль суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. Видами координаційної діяльності виступають:

- а) адміністративно-цільова координація (район, місто, область, регіон, держава);
- б) предметно-цільова координація (наглядові комісії, координаційна рада);
- в) внутрішньовідомча координація (МВС, прокуратура, Мінюст, НПУ);
- г) міжвідомча координація (Рада безпеки, Координаційні ради при Президенті України, спільні колеції, виїзні засідання та ін).

Форми координації багатоаспектні:

- спільний аналіз стану правопорушень, вивчення причин і умов, що породжують злочинність;
- участь у розробці програм, планів запобігання кримінальним правопорушенням;
- спільне розроблення заходів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням;
- обмін інформацією у підготовці аналітичних доповідей;
- практична допомога відомчим органам і установам в координації їх роботи;
- обмін досвідом роботи, проведення науково-практичних заходів, опрацювання методичних рекомендацій для практичних підрозділів [14, с. 109–110].

Кримінологічний менеджмент у приватному секторі націлений на забезпечення надійного функціонування та сталого розвитку підприємництва шляхом своєчасного розпізнання, профілактики, запобігання та припинення кримінальних загроз його законним інтересам, виявлення та мінімізації кримінологічних ризиків, захисту життя та здоров'я персоналу, недопущення розкрадання майна та цінностей, витоку, спотворення

та знищення службової інформації, порушення роботи технічних засобів, забезпечення безпеки виробничої діяльності, включаючи засоби інформатизації.

Виникнення кримінологічного менеджменту у приватному секторі пов'язано із закономірною відповіддю на потребу бізнесу у безпеці. Приватна охоронна та детективна діяльність визначається як надання на оплатній договірній основі послуг фізичним та юридичним особам, підприємствам, які мають спеціальний дозвіл (ліцензію) підрозділів НПУ, з метою захисту законних прав та інтересів своїх клієнтів.

Кримінальний менеджмент дає поштовх до поглибленого розгляду віктимологічного менеджменту. Особливо це притаманно розкриттю віктимологічних ситуацій.

Якщо людина має підвищену віктимність, то складається віктимологічна ситуація, що включає такі компоненти:

- особистісно-формуєчу віктимну ситуацію (систему факторів, умов, обставин, що надають вирішальний вплив на формування потенційної жертви, якостей її підвищеної віктимності);

- передкримінальну (життєву) віктимну ситуацію (систему обставин, що безпосередньо передують злочину, у взаємодії з особистісними якостями суб'єкта віктимізації (потенційної жертви); у сукупності ці ситуації становлять віктимогенну ситуацію;

- кримінально-віктимну ситуацію (ситуацію безпосереднього скоєння злочину та заподіяння шкоди);

- посткримінальну віктимну ситуацію (поведінка жертви після злочину та всі обставини, що впливають на її становище) [17, с. 317–318].

Висновки. Отже, підводячи підсумки нашому дослідженню, можна дійти таких висновків.

1. Науковці відносять управління (менеджмент) в НПУ до державного управління, яке становить окремий його різновид і повинно забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів НПУ як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань.

2. Поліцейське управління має спільні риси з менеджментом, проте є і відмінності. Менеджмент як процес управління – це інтеграційний процес, за допомогою якого професійно підготовлені фахівці – менеджери формують організації й управляють ними шляхом постановки цілей і розробки способів їхнього досягнення.

3. Процес менеджменту розглядається по стадіях, основним сферам діяльності, функціям управління. На під-

ставі зазначеного, можна дійти висновку про доцільність професійного навчання менеджерів для НПУ, які б досягали поставлених завдань ефективно, застосовуючи набуті навички, а також реалізуючи стимулюючі фактори.

4. Кримінологічний менеджмент є ефективним управлінням боротьбою з кримінальними правопорушеннями, їх запобігання та припинення з метою всебічного забезпечення кримінологічної безпеки як суспільства загалом, так і окремої особи, громадян держави.

5. Кримінологічний менеджмент здійснюється на державному (пов'язаний з вирішенням завдань у сфері боротьби зі злочинністю, який здійснюють компетентні державні органи) та регіональному рівні (реалізує завдання забезпечення кримінологічної безпеки регіонів, корпорацій, інших підприємницьких організацій, фірм тощо).

6. Важливе значення у кримінологічному менеджменті має формування в осіб, які приймають рішення, відповідального соціально-правового мислення.

7. Усім працівникам НПУ та державним службовцям усіх державних органів слід усвідомити, що не матеріальні, а духовні та моральні цінності є справжніми критеріями ефективності діяльності поліцейського, управління та політика.

8. Відповідно зазначеного у державі повинні бути створені умови, за яких представники вищих органів державної влади, вступаючи на державну службу, використовували її не як засіб збагачення, а як безкорисливе соціальне служіння народовладддю.

9. У випадках, коли адміністративний контроль здійснюється не для того, щоб захистити державні чи суспільні інтереси, а з метою неправомірної вигоди (хабарів), кримінологічний менеджмент перетворюється на свій антипод – кримінальний менеджмент.

10. Управлінські кадри для організації боротьби зі злочинністю повинні підбиратися за професійними якостями, творчим підходом до справи. Велике значення надається діловій репутації.

11. Авторитет менеджера визначається його професіоналізмом і результатами праці, неформальним відношенням до нього персоналу, а авторитет керівника визначається посадою, його службовим становищем, званнями, заслугами та ін. Як рекомендації щодо удосконалення менеджменту у НПУ зазначено про доцільність професійного навчання менеджерів для НПУ, які б ефективно досягали поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. Основи управління в Національній поліції: навч. посіб. / І. С. Кравченко. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.
2. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: «Кондор», 2018. 588 с.
3. Тимошенко В. І., Шакур В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.
4. Fernández M. V. (2019). Community police and System of Management by Objectives in the Madrid Municipal Police. (Громадська поліція та система управління за цілями в муніципальній поліції Мадрида). *Revista criminalidad*. 2019. Vol. 61 (2). P. 41–58. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000496960600004>.
5. Ikuesan R. A., Ganiyu S. O., Majigi M. U., Opaluwa Y. D., Venter H. S. (2020). Practical Approach to Urban Crime Prevention in Developing Nations. *Information System and Security (NISS)*: 3RD International Conference on Networking (Marrakech, Morocco, mar 31 – apr. 02. 2020) URL: DOI10.1145/3386723.3387867.
6. Wantenaar A., Govender D. Experiences of community policing forum members in liaison with SAPS, private security and community members regarding community policing. *African Security Review*. 2023. Vol. 32(4). P. 458–472. DOI: 10.1080/10246029.2023.2248095.
7. Mangai M., Masiya T., Masemola G. Engaging communities as partners: policing strategies in Johannesburg. *Safer Communities*. 2023. Vol. 23(1). P. 86–102. DOI: 10.1108/SC-04-2023-0012.
8. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2 вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
9. Боротьба з правопорушеннями і злочинністю / АН УРСР, Ін-т держави і права; за ред. І. П. Лановенка. Київ: Наукова думка, 1969. 199 с.

10. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
11. Кримінологія: підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джу́жі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
12. Гришук В. К. Поняття криміналізації. *Вісник Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія юридична*. 1994. Вип. 31. С. 76–80.
13. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: Твори, 2022. 340 с.
14. Фролова О. До проблеми інформаційно-методичного забезпечення кримінологічних досліджень. *Право України*. 2003. № 5. С. 108–110.
15. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 2004. 304 с.
16. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: монографія / Одес. держ. юрид. акад. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.
17. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джу́жі. Київ : Атіка, 2006. 416 с.

References

1. Osnovy upravlinnia v Natsionalnii politzii: navch. posib (2020). [Basics of management in the National Police]. I. S. Kravchenko (Ed.) Dnipro: Vydavets Bila K. O. [in Ukrainian].
2. Kryminolohiia (2018). [Criminology]. Akademichnyi kurs. kol. avtoriv; O. M. Lytvynov (Ed.). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
3. Tymoshenko, V.I., & Shakun, V.I. (2021). *Teoretychni osnovy kryminolohii [Theoretical foundations of criminology]: monohrafiia*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Fernández, M.V. (2019). Community police and System of Management by Objectives in the Madrid Municipal Police. (Hromadska politsiia ta systema upravlinnia za tsiliamy v munitsypalnii politsii Madryda). *Revista criminalidad*. Vol. 61(2). P. 41–58. Retrieved from: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS: 000496960600004> [in English].
5. Ikuesan, R.A., Ganiyu, S.O., Majigi, M.U., Opaluwa, Y.D., & Venter, H.S. (2020). Practical Approach to Urban Crime Prevention in Developing Nations. *Information System and Security (NISS): 3RD International Conference on Networking (Marrakech, Morocco, Mar 31 – Apr. 02. 2020)*. Retrieved from: DOI10.1145/3386723.3387867 [in English].
6. Wantenaar, A., & Govender, D. (2023) Experiences of community policing forum members in liaison with SAPS, private security and community members regarding community policing. *African Security Review*. Vol. 32 (4). P. 458–472. DOI: 10.1080/10246029.2023.2248095 [in English].
7. Mangai, M., Masiya, T., & Masemola, G. (2023). Engaging communities as partners: policing strategies in Johannesburg. *Safer Communities*. Vol. 23 (1). P. 86–102. DOI: 10.1108/SC-04-2023-0012 [in English].
8. Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny (2009). [Criminology: General and Special parts]: pidruchnyk. I. M. Danshyn, V. V. Holina, M. Yu. Valuiska (Eds.) et al.; V. V. Holin (Ed.). 2 vyd. pererob. i dop. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Borotba z pravoporushenniamy i zlochynnistiu (1969). [Fight against offenses and crime]. AN URSR, In-t derzhavy i prava; I. P. Lanovenko (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Zakaliuk, A.P. (2007). *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice]* (Part. 1-3; Part. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
11. Kryminolohiia (2020). [Criminology]: pidruchnyk. O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych, V. V. Cherniei, S. S. Cherniavskiy (Eds.) et al.; V. V. Cherniy, O. M. Dzhuzha (Eds.). Kyiv: FOP Maslakov [in Ukrainian].
12. Hryshchuk, V.K. (1994). Poniattia kryminalizatsii [Concept of criminalization]. *Visnyk Lviv. nats. un-tu imeni Ivana Franka. Seriia yurydychna – Visnyk Lviv. national Ivan Franko University. Legal series*, issue 31, 76–80 [in Ukrainian].
13. Kryminalna sytuatsiia v Ukraini: osnovni tendentsii. 2021 rik (2022). [Criminal situation in Ukraine: main trends. 2021 year]: monohrafiia. avt. kol.: M. H. Verbensky, O. H. Kulyk, I. V. Naumova (Eds.) et al.; M. H. Verbenskii (Ed.). Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
14. Frolova, O. (2003). Do problemy informatsiino-metodychnoho zabezpechennia kryminolohichnykh doslidzhen [To the problem of informational and methodological support of criminological research]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5, 108–110 [in Ukrainian].
15. Lytvak, O.M. (2004). *Derzhava i zlochynnist [State and crime]: monohrafiia*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
16. Lytvak, O.M. (2000). *Derzhavnyi vplyv na zlochynnist [State influence on crime]: monohrafiia*. Odes. derzh. yuryd. akad. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
17. Kryminolohichna viktymolohiia (2006). [Criminological victimology]: navch. posib. Ye. M. Moiseiev, O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych ta in.; za zah. red. prof. O. M. Dzhuzhy. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

Dzhuzha Oleksandr,

Doctor of Law, Professor,

Chief Researcher at the Department of Organisation of Scientific Activity
and Protection of Intellectual Property Rights

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>

Siuravchyk Valerii,

PhD in Law, Senior Researcher

at the Research Laboratory for Preventive Activities and Prevention of Corruption

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-779X>

SOME ASPECTS OF CRIMINOLOGY MANAGEMENT IN THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES

The relevance of the article is substantiated by the need to study and improve criminological management in the prevention of criminal offences. The purpose of the article is a comprehensive study and improvement of criminological management in the field of criminal offences prevention. The article emphasizes that increasing the effectiveness of the fight against crime requires solving the tasks of improving criminological management in the prevention of criminal offences, and strengthening the authority of the bodies involved in this fight, which is possible only if the practice of commercialisation of criminal procedural decisions is eradicated. The author outlines the components of criminological management in the prevention of criminal offences. It is noted that criminological management is currently carried out at the State and regional levels. The first type of criminological management (state) is related to the solution of tasks in the field of combating crime, which is carried out by competent state authorities.

The second type of criminological management (regional) implements the task of ensuring criminological security of regions, corporations, other business organisations, firms, etc. It is determined that criminological management in the private sector is aimed at ensuring reliable functioning and sustainable development of entrepreneurship through timely recognition, prevention, prevention and suppression of criminal threats to its legitimate interests, identification and minimization of criminological risks, and protection of life and health of personnel. In accordance with the goals and objectives set, the article uses general and special techniques and methods of scientific cognition, including: methods of analysis and synthesis; methods of classification and grouping, which allowed to study a wide range of scientific discussions on this issue.

Key words: *criminological management, criminal management, public management, regional level of management, management in the private sector.*

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 342.98:351.745:34.08(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-7>**Гречишкін Юрій Анатолійович,**

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1771-3034>ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА
МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОРГАНУ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У статті проаналізовано засади управлінської діяльності керівника міжрегіонального територіального органу патрульної поліції. Констатовано, що вся сукупність принципів адміністративного права, що розглядаються у системній діалектичній єдності, відображає найбільш суттєві аспекти та особливості механізму адміністративно-правового регулювання. Виділено проблемний аспект, який безпосередньо впливає на розвиток адміністративного права, у контексті визначення та нормативного закріплення його основних принципів, у ролі якого виступає необхідність дотримання розумного балансу управлінських та правових механізмів. Сформульовано завдання з'ясування сутності адміністративно-правових принципів у сфері управління, що полягає у розширенні потенціалу права, з метою організації сфери діяльності суб'єктів громадського управління та підвищення його ефективності. Охарактеризовано практичну складову реалізації принципів діяльності керівника патрульної поліції, яка пов'язана з існуванням вкрай ускладнених механізмів державного управління у правоохоронній сфері, потребує вироблення нових правових підходів. Наголошено, що органічний, взаємно обумовлений зв'язок правових засобів та засобів організації системи управління є закономірною тенденцією адміністративного права, що підлягає послідовному обліку у процесі деталізації його принципів. Констатовано, що недостатня визначеність правових принципів, які виступають в ролі найважливішої конструктивної частини галузевого регулювання, є специфічною рисою національної системи адміністративного права. Доведено, що догматичне тлумачення принципів адміністративно-правової науки в якості вихідних, об'єктивно зумовлених основоположних засад, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі права, не в повній мірі відповідає сучасним уявленням про зміст правових принципів.

Ключові слова: правові засади, управлінська діяльність, керівник територіального підрозділу, патрульна поліція, адміністративне право.

Постановка проблеми. Основною метою діяльності держави є створення на державному рівні ефективної системи гарантій прав і свобод. Такими вихідними гарантіями є правові принципи, на яких базується виконання завдань та функцій, покладених на той чи інший державний орган. Відповідно, адміністративно-правове регулювання у тій чи іншій галузі підпорядковано принципам, властивим цій сфері. Іншими словами, принципи визначають зміст і спрямованість діяльності Національної поліції України.

Сьогодні особливої актуальності набувають питання, що пов'язані з реалізацією державної політики у сферах відання поліції, зокрема з ефективністю державного управління та забезпечення публічної безпеки і порядку. Враховуючи те, що основу діяльності поліції складають

правові принципи, видається доречним провести їх адміністративно-правове дослідження, а також з'ясувати їх співвідношення із принципами державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові принципи виступали в якості предмету наукових досліджень в роботах С. О. Бандури, В. А. Бондаренко, В. О. Галая, В. Галунька, П. Діхтієвського, В. О. Дувінга, С. С. Єсімова, Л. І. Каленіченка, А. Т. Комзюка, О. Кузьменко, Ю. Д. Кунева, Р. С. Мельника, О. Правоторової, О. Сорочкина, С. Стеценка, Г. Шевчука та інших учених. Разом з цим, аналіз принципів управлінської діяльності керівника міжрегіонального територіального органу патрульної поліції є актуальним напрямком адміністративно-правової науки та обґрунтовує необхідність проведення подальших наукових досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження полягає у аналізі принципів управлінської діяльності керівника міжрегіонального територіального органу патрульної поліції та виробленні на цій основі науково обґрунтованих пропозицій до адміністративного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Специфіка службової діяльності працівників патрульної поліції обумовлена потребою у значних витратах часу, фізичного та психічного навантаження тощо. Служба в патрульній поліції вимагає сміливості, мужності, здатності у найкоротший термін припинити правопорушення та захистити громадян від протиправних посягань, ризикуючи при цьому власним здоров'ям та навіть життям.

Усе вищевказане вимагає від патрульних поліцейських згуртованості, а від кожного патрульного – взаємодопомоги та взаємоповаги. Також слід зазначити, що специфіка службової діяльності працівників патрульної поліції обумовлена, з одного боку, впливом правоохоронних важелів на злочинне середовище, а з іншого – проникненням злочинної субкультури у колективи поліцейських, що, в свою чергу, чинить негативний вплив на морально-психологічний стан правоохоронців.

В результаті несприятливого впливу деякі працівники патрульної поліції проявляють схильності до професійної деформації, яка проявляється у зловживанні владою або її перевищенні, стійкому упередженому ставленні до традицій та звичаїв злочинного середовища, моральній деградації, втраті чутливості до людських страждань, надмірній підозрілості та недовірі до людей, правовому ригоризмі (переконанні у необхідності посилення юридичної відповідальності за вчинене правопорушення), втраті переконаності у справедливості деліктного законодавства, стереотипізації способів вирішення оперативно-службових завдань, звуженні кола інтересів та несприйнятті нововведень.

У той же час, вирішення вищевикладених проблем залежить не тільки і, навіть, не стільки від самих виконавців, а від їх керівників, роль яких полягає у спроможності вирішувати оперативно-службові завдання, координувати та спрямовувати управлінський вплив на досягнення бажаного результату. По суті, управлінська діяльність керівника територіального підрозділу патрульної поліції спрямована на забезпечення єдності працівників поліції, безперервності та ритмічності процесів реалізації правоохоронної діяльності, координації трудових зусиль поліцейських на основі принципів управління.

Значення правових принципів підкреслюється всіма провідними науковцями у галузі правової науки та має безумовний характер. Фахівці в галузі поліцейської діяльності відмічають, що правові принципи мають створити надійне підґрунтя для діяльності поліції як органу, що покликаний надавати сервісні послуги населенню. При цьому, розуміння вищевказаних принципів в діяльності поліції проявляється в якості загальних та стабільних вимог, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрямки його подальшого розвитку в поліцейській діяльності [1, с. 120].

Разом з цим, недостатня визначеність правових принципів, які виступають в ролі найважливішої конститутивної частини галузевого регулювання, є специфічною рисою національної системи адміністративного права. Адже догматичне тлумачення принципів адміністративно-правової науки в якості вихідних, об'єктивно зумовлених основоположних засад, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі

права [2, с. 41], не в повній мірі відповідає сучасним уявленням про зміст правових принципів.

Слід зауважити, що специфічною рисою правових принципів в контексті адміністративного права, виступає їх тісний зв'язок із категорією державного управління, яка, своєю чергою, формує інститут виконавчої влади. А тому, об'єктивно існуючий трансформаційний стан адміністративної структури державного устрою не сприяє уніфікації принципів адміністративно-правової науки.

Щоправда, вказана тенденція стосовно нерозривного зв'язку принципів адміністративного права та системи державного управління все ж таки знайшла відображення в позиціях провідних науковців у галузі адміністративного права. Зокрема, В. Галуцько наголошує на нерозривній єдності принципів адміністративного права та практичної діяльності суб'єктів державного управління, підкреслюючи, що – це позитивні закономірності, пізнані наукою та практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил [3, с. 18].

Основою формування принципів адміністративного права, на думку В. Галуцька, виступає адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [3, с. 39].

Проводячи порівняльний аналіз між принципами адміністративної та судової діяльності, професор Ю.Д. Кунев обґрунтовує доцільність їх систематизації, підкреслюючи при цьому, що в національній теорії і законодавстві принципи для означених різновидів публічно-правової діяльності, нібито, визначені, але постають питання щодо їх системності та ефективності, як основоположних начал побудови і функціонування механізму сучасного публічного управління [4, с. 59].

Будучи активним регулятором суспільних відносин, адміністративне право чинить безпосередній вплив на регулювання такої їх групи, яка забезпечує організацію конституційного правопорядку, тобто представляє механізм інтерпретації предметно-галузевого аспекту найбільш значимих конституційних установлень.

Уявляється, що принципи адміністративного права представляють вихідні, системоутворюючі, ціннісні правові ідеї, які виступають в якості стійких доктринальних підходів, загальних правових норм або політико-правових установлень, виражені у формі правових норм, засновані на об'єктивних закономірностях публічного права та державного управління, які визначають межі функціонування й розвитку державно-правової системи.

Характерними властивостями адміністративно-правових принципів виступає їх здатність генерувати пріоритети, спрямовані на побудову цілісної та збалансованої моделі адміністративно-правового регулювання, найважливіші вимоги та орієнтири у сфері організації та практичного функціонування публічної адміністративної влади та суб'єктів, які забезпечують її реалізацію.

Більш розширено властивості адміністративно-правових принципів формулює В. Галуцько, який до вказаного критерію відносить: 1) формування принципів з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина й нормального функціонування громадянського суспільства та держави; 2) визначення найбільш загальних та стабільних вимог, що сприяють їх утвердженню та захисту суб'єктами публічної адміністрації, визначають характер адміністративного права і напрямки його подальшого розвитку; 3) установлення керівних

засад-настанов, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів адміністративного права; 4) принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними [3, с. 39–40].

Сформульовані В. Галуньком властивості дозволяють зробити висновок, що характерними критеріями принципів виступає взаємозв'язок з найбільш типовими, пріоритетними та загальними для всієї сфери адміністративно-правового регулювання визначальними чинниками. Принципи виступають ядром системи адміністративно-правового регулювання. На відміну від інших загальних настанов, принципи інтерпретуються як основоположні, а головне – вихідні правові ідеї, мета яких полягає у забезпеченні здійснення подальшого правового регулювання.

Також, заслуговує на увагу висновок В. Галунька щодо властивостей принципів адміністративного права визначати напрями та способи подальшого адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. При цьому, під принципами адміністративного права вищевказаний дослідник розуміє найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [5, с. 34].

З огляду на те, що вказана правова позиція підтримується багатьма науковцями [6, с. 37; 7, с. 151; 8, с. 17; 9, с. 152; 10, с. 44; 11, с. 13; 12, с. 42], слід погодитися із висловленою думкою та додати, що вищевказані вихідні положення характеризуються стійким взаємозв'язком, заснованим, переважно, на тотожності, а подекуди й протилежності різних правових та соціальних цінностей та інтересів, які проявляються у єдиних, за своєю природою, процесах.

Висновки. Таким чином, уся сукупність принципів адміністративного права, які розглядаються в системній діалектичній єдності, відображає найбільш суттєві аспекти й особливості механізму адміністративно-правового регулювання, а вказані критерії у переважній більшості мають оціночний характер.

Мусимо констатувати, що суттєвим проблемним аспектом, який чинить безпосередній вплив на розвиток адміністративного права в контексті визначення та нормативного закріплення його основних принципів, виступає необхідність дотримання розумного балансу управлінських та правових механізмів. Головне завдання з'ясування сутності адміністративно-правових прин-

ципів у сфері управління полягає не тільки в тому, щоб надати принципам характеру закономірного керуючого статусу, але й розширити потенціал права, з метою організації сфери діяльності суб'єктів публічного управління та підвищення його ефективності.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що принципи адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності суб'єктів управління об'єднує діалектика взаємопроникнення області управління та області права. Практична реалізація вказаного завдання наділена вкрай ускладненими механізмами, адже правові засоби або набувають фіктивного характеру, або ж знижується ефективність управління й правові рішення втрачають сенс, що вимагає вироблення нових правових підходів.

Відтак, органічний, взаємно обумовлений зв'язок правових засобів та засобів організації системи управління є закономірною тенденцією адміністративного права, яка підлягає послідовному врахуванню в деталізації його принципів. Саме такого висновку, щодо взаємної обумовленості принципів державного управління та принципів адміністративного права, доходить О. Сорочкін, коли зазначає, що «категорії принципів адміністративного права та принципів державного управління необхідно досліджувати разом (комплексно), без проведення остаточного розмежування, здійснити яке остаточно й однозначно неможливо» [13, с. 41–42].

У той же час, управління аж ніяк не виконує другорядну роль: здійснюючи, як і право, соціальну функцію, управління використовує його можливості та потребує закріплення власних принципів у джерелах права. Підвищені вимоги до змістовного наповнення правових принципів дуже часто обумовлюються постійно зростаючими потребами державного управління, що в кінцевому випадку впливає на постійний розвиток та вдосконалення принципів, з одночасним розвитком відповідного об'єкту регулювання. Тому, справедливо стверджувати, що принципи управління трансформуються у правові, з набуттям усього комплексу ознак адміністративно-правових принципів.

Отже, за обсягом принципи адміністративного права не можуть співпадати із принципами державного управління, оскільки останні нерозривно пов'язані із правовою дійсністю та виражають інтереси найбільш стабільної частини правового регулювання. Відтак, принципи адміністративно-правового регулювання відображають об'єктивні закономірності державного управління, виступають засобом правового опосередкування та нормативного закріплення принципів державного управління, наділених найважливішими якостями правових регуляторів.

Список використаних джерел

1. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 120–124.
2. Кунев Ю.Д., Дувінг В.О. Публічно-адміністративна діяльність – об'єкт адміністративно-правової науки. *Правова позиція*. 2019. № 4(25). С. 40–48.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
4. Кунев Ю.Д. Правові принципи адміністративної діяльності та адміністративного судочинства в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 1 (62). С. 59–68.
5. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
6. Каленіченко Л.І. Закономірності впливу принципів діяльності Національної поліції на процес покладення юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №1. С. 35–39.
7. Мельник Р. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

8. Адміністративно-правові засади адміністративного права України та країн-учасниць ЄС (Греції, Болгарії, Іспанії, Румунії). Порівняльно-правовий аналіз : монографія / С. О. Бандура ; НДІ публ. права. Херсон : Гельветика, 2019. 155 с.
9. Комзюк А.Т. Взаємодія з громадськими об'єднаннями як принцип діяльності Національної поліції. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 147–155.
10. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В.В. Галуцько та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
11. Галай В.О. Сучасна концепція принципів публічної служби в адміністративному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2020. 40 с.
12. Єсімов С.С., Бондаренко В.А. Транспарентність як принцип діяльності органів публічного управління в умовах використання інформаційних технологій. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 42–49. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/sps/SPS_2018_1/09.pdf.
13. Сорочкін О. Принцип рівності у неюрисдикційному адміністративному провадженні. Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність : матеріали Десятої Всеукр. наук. інтернет-конф. / Наук. інтернет-конференції. Вип. 10 / Терлюк І.Я. (укладач) / ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2019. С. 38–43.

References

1. Shevchuk, H. (2019). Pryntsypy ta zavdannya diyal'nosti Natsional'noyi politysiy Ukrainy [Principles and tasks of the National Police of Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 7. S. 120–124 [in Ukrainian].
2. Kunyev, YU.D., & Duvinh, V.O. (2019). Publichnoadministrativna diyal'nist' – ob'yekt administrativno-pravovoyi nauky [Public-administrative activity is an object of administrative-legal science]. *Pravova pozytsiya*. № 4(25). S. 40–48 [in Ukrainian].
3. Administrativne pravo Ukrainy. Povnyy kurs (2018). [Administrative law of Ukraine. Full course]: pidruchnyk. Halun'ko V., Dikhtyevs'kyi P., Kuz'menko O., Stetsenko S. ta in. Kherson : OLDI-PLYUS [in Ukrainian].
4. Kunyev, YU.D. (2022). Pravovi pryntsypy administrativnoyi diyal'nosti ta administrativnoho sudochynstva v Ukraini [Legal principles of administrative activity and administrative proceedings in Ukraine]. *Yurydychnyy visnyk*. № 1 (62). S. 59–68 [in Ukrainian].
5. Administrativne pravo Ukraïny. Povnyykurs (2020). [Administrative law of Ukraine. Full course]: pidruchnyk. za red. V. Halun'ka, O. Pravotorovoyi. Vydannya tret'ye. Kyiv: Akademiya administrativno-pravovykh nauk [in Ukrainian].
6. Kalyenichenko, L.I. (2019). Zakonomirnosti vplyvu pryntsypiv diyal'nosti Natsional'noyi politysiy na protses pokladennya yurydychnoyi vidpovidal'nosti [Patterns of influence of the principles of the National Police on the process of imposing legal responsibility]. *Porivnyal'no-analitychne pravo*. №1. S. 35–39 [in Ukrainian].
7. Mel'nyk, R. (2018). Zahal'ne administrativne pravo v pytanniyakh i vidpovidyakh [General administrative law in questions and answers]: navchal'nyy posibnyk. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
8. Administrativno-pravovi zasady administrativnoho prava Ukrainy ta krayin-uchasnyts' YES (Hretsyyi, Bolhariyi, Ispaniyi, Rumuniyi). Porivnyal'no-pravovyy analiz (2019). [Administrative and legal principles of administrative law of Ukraine and EU member states (Greece, Bulgaria, Spain, Romania). Comparative legal analysis]: monohrafiya. S. O. Bandura ; NDI publ. prava. Kherson : Hel'vetyka [in Ukrainian].
9. Komzyuk, A.T. (2016). Vzeyemodiya z hromads'kymy ob'yednannamy yak pryntsyp diyal'nosti Natsional'noyi politysiy [Interaction with public associations as a principle of the National Police]. *Visnyk KHNUVS*. № 4 (75). S. 147–155 [in Ukrainian].
10. Administrativne pravo Ukrainy. Povnyy kurs (2018). [Administrative law of Ukraine. Full course]: pidruchnyk. V.V. Halun'ko ta in. Kherson : OLDI-PLYUS [in Ukrainian].
11. Halay, V.O. (2020). Suchasna kontseptsiya pryntsypiv publichnoyi sluzhby v administrativnomu pravi Ukrainy [Modern concept of the principles of public service in the administrative law of Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Irpin [in Ukrainian].
12. Yesimov, S.S., & Bondarenko, V.A. (2018). Transparentnist' yak pryntsyp diyal'nosti orhaniv publichnoho upravlinnya v umovakh vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy [Transparency as a principle of activity of public administration bodies in the conditions of the use of information technologies]. *Sotsial'no-pravovi studiyi*. Vyp. 1. S. 42–49. Retrieved from: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/sps/SPS_2018_1/09.pdf. [in Ukrainian].
13. Sorochkin, O. (2019). Pryntsyp rivnosti u neyurydyktsiynomu administrativnomu provadzhenni. Rivnist' u pravi: istorychna retrospektyva i suchasnist' [The principle of equality in non-jurisdictional administrative proceedings. Equality in law: historical retrospect and modernity]: materialy Desyatoyi Vseukrayins'koyi naukovoyi internet-konferentsiyi. Nauk. internet-konferentsiyi. Vyp. 10; Terlyuk I.YA. (ukladach); IPPO NU «L'vivs'ka politehnika». L'viv : Liha-Pres. S. 38–43 [in Ukrainian].

Hrechyshkin Yuriy,

Postgraduate Student at the Department of Administrative Law Disciplines

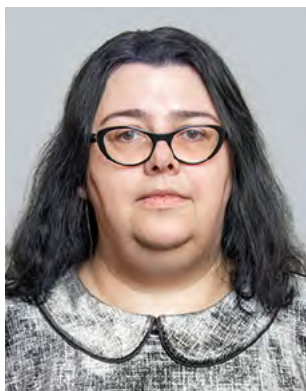
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1771-3034>

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE HEAD OF THE INTER-REGIONAL TERRITORIAL AUTHORITY PATROL POLICE

The article analyzes the principles of managerial activity of the head of the territorial division of the patrol police. It was established that the entire set of principles of administrative law, considered in a systemic dialectic unity, reflects the most essential aspects and features of the mechanism of administrative and legal regulation. A problematic aspect that directly affects the development of administrative law, in the context of defining and normative consolidation of its main principles, is highlighted, the role of which is the need to observe a reasonable balance of administrative and legal mechanisms. The task of clarifying the essence of administrative and legal principles in the field of management is formulated, which consists in expanding the potential of law, with the aim of organizing the sphere of activity of public administration subjects and increasing its efficiency. The practical component of the implementation of the principles of the activity of the head of the patrol police has been characterized, which is connected with the existence of extremely complicated state management mechanisms in the law enforcement sphere, requiring the development of new legal approaches. It is emphasized that the organic, mutually determined connection of legal means and means of organizing the management system is a natural tendency of administrative law, which is subject to consistent accounting in the process of detailing its principles. It has been established that insufficient definition of legal principles, which act as the most important constructive part of industry regulation, is a specific feature of the national system of administrative law. It is proved that the dogmatic interpretation of the principles of administrative and legal science as initial, objectively determined basic principles, according to which the system and content of this branch of law is formed and functions, does not fully correspond to modern ideas about the content of legal principles.

Key words: legal principles, management activity, head of the territorial unit, patrol police, administrative law.

УДК [174:351.74.08].023(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-8>

Кононенко Тетяна Володимирівна,
доктор філософських наук, професор,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СТРУКТУРІ АКСІОЛОГІЧНОГО «Я» ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано доброчесність в аксіологічній структурі працівника Національної поліції України. Доброчесність визначено як позитивну моральну якість, зумовлену свідомістю та волею людини, яка є стійкою характеристикою способу життя та вчинків, готовність і здатність свідомо орієнтуватися в своїх діях на принципи справедливості, особистої відповідальності за прийняття рішення та здійснення діяння, здатність зберігати особисту гідність і не порушувати гідності інших; цілісність, узгодженість якостей особистості, сумісність цінностей, компетенцій, мотивацій.

Охарактеризовано тренінговий центр «Виховання доброчесності» Донецького державного університету внутрішніх справ як опорну наукову та навчально-методичну інституцію системи МВС з впровадження доброчесності.

Акцентовано зв'язок загальних і професійних якостей і цінностей, пріоритет етичної позиції, доброчесності в роботі поліцейського.

Ключові слова: аксіологічна структура особистості, доброчесність, Національна поліція України, активна громадянська позиція, тренінговий центр «Виховання доброчесності» Донецького державного університету внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Сучасна антропологія представляє нового суб'єкта, який акцентує духовний розвиток, цілісність і гармонійність життя. На перший план виходить етичний зріз розуміння життєдіяльності, самореалізація як самовдосконалення, що передбачає відповідальність у прийнятті рішень. Людина стає більш організованою, критичною до себе, передбачає наслідки своїх дій і відповідає за них. Є зовнішня відповідальність – перед суспільством і державою – моральна та правова, наявність певних санкцій, і внутрішня відповідальність – перед собою – почуття провини, совість. Йдеться про формування гуманістичного типу особистості з принциповою громадянською позицією, поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до припинення її честі та гідності, дискримінації за будь-якими ознаками, формування культури демократії.

Моральним підґрунтям розвитку особистості, необхідною умовою її соціальної активності та відповідальності є доброчесність. Вона спонукає до високоморальних дій і вчинків, обумовлює прояв чесності, принциповості, непідкупності, сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків, активного громадського контролю, критичного відношення до проявів корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ціннісних орієнтирів, деонтологічних засад, етичних принципів професійної діяльності поліцейського перебуває у центрі уваги О. М. Бандурка (професійна етика поліцейського), В. М. Бесчастного (етичні стандарти роботи поліцейського), В. С. Бліхара (принцип

відповідальності в діяльності правоохоронних органів), В. О. Боняк (забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності, міжнародні стандарти), М. В. Кожушко (професійна етика курсантів ЗВО МВС України), Ю. М. Короткової (комунікативна компетентність працівника Національної поліції), Г. М. Петрової (деонтологічні основи діяльності поліцейського), А. О. Собакаря (європейський досвід професійної підготовки поліцейського).

Ціллю статті є визначення й аналіз поняття доброчесності, політики дотримання доброчесності як орієнтиру розвитку сучасної особистості, доброчесності в структурі аксіологічного «Я» працівника Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Поняття доброчесності включає поведінку та дії, які обумовлені дотриманням стійких моральних принципів. Воно охоплює й особисту, й суспільну сферу життя. Це позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю та волею людини, яка є стійкою характеристикою способу життя та вчинків, готовність і здатність свідомо орієнтуватися в своїх діях на принципи справедливості, особистої відповідальності за прийняття рішення та здійснення діяння, здатність зберігати особисту гідність і не порушувати гідності інших. У психологічному розумінні доброчесність означає цілісність особистості, сумісність цінностей, компетенцій, мотивацій. У професійній сфері доброчесність передбачає наявність і дотримання певних етичних правил, створює бар'єр для корупції [1].

Це поняття є більш об'ємним, аніж поняття академічної доброчесності, котре включає сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися представники наукової й освітньої спільноти, що обов'язково передбачає дотримання норм законодавства про авторське право, посилення на джерела інформації в разі їх використання. Також це поняття не є тотожним поняттю антикорупційної діяльності, остання є важливою, але лише складовою частиною доброчесності. Доброчесність має бути нормою в суспільстві. Для цього потрібні: зміна культури, яка робить корупцію неприйнятною в суспільстві, та наявність системи для зменшення можливостей корупційної поведінки. Чесність, невідкупність, відсутність зловживання владою, критичне ставлення до проявів корупції, активний громадський контроль – все це характеристики вільної від корупції держави. Забезпечення цього процесу потребує розробки політики доброчесності, що має здійснюватися за такими напрямками: рефлексія – оцінка рівня власної свідомості та культури, оцінка етичних норм середовища, кодекс честі, антикорупційна політика.

Україна є невід'ємною частиною європейської цивілізації, визначає як пріоритетні цінності демократію, верховенство права, права та свободи людини. Цьому повинна відповідати й правоохоронна система. Неабияку роль тут відіграє утвердження високих моральних стандартів. Обов'язком правоохоронців є: служити людям, захищати їх, попереджувати та розкривати злочини, підтримувати громадський порядок, надавати захист і допомогу тим, хто цього потребує. У демократичних державах діяльність поліції провадиться в тісному контакті з громадськістю, її ефективність значною мірою залежить від публічної підтримки. Більшість європейських поліцейських організацій, окрім забезпечення правопорядку, виконують соціальні та сервісні функції. Суспільство та держава делегують поліцейському не тільки правові, але й моральні підстави для діяльності, використання владних повноважень, що накладає велику відповідальність за дотримання законності, допустимої межі. Довіра населення до поліції тісно пов'язана зі ставленням, з повагою поліцейського до людської гідності, основоположних прав і свобод, що означає, зокрема, дотримання чотирьох основоположних принципів: законності (всі дії повинні базуватися на положеннях закону); необхідності (не можна утискати або обмежувати права людини більше, ніж це необхідно); пропорційності (вплив на права людини повинен бути пропорційним цілям); підзвітності (необхідно повною мірою нести відповідальність на всіх рівнях) [2].

Закон України Про Національну поліцію [3] встановлює такі принципи діяльності:

- верховенство права: людина, її права та свободи виступають найвищими цінностями, визначають зміст і спрямованість діяльності держави;
- дотримання прав і свобод людини: поліція забезпечує дотримання прав і свобод, гарантованих Конституцією, законами, міжнародними договорами України, сприяє їх реалізації; забороняється катування, жорстоке поводження та покарання, будь-які привілеї, обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних або інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною чи іншими ознаками;
- законність: поліція діє виключно на підставі, в межах повноважень і у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; забороняється виконання незаконних і злочинних розпоряджень і наказів;

- відкритість і прозорість: поліція постійно інформує органи державної влади, місцевого самоврядування, громадськість про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку, забезпечує доступ до публічної інформації;

- політична нейтральність: забезпечення захисту прав і свобод незалежно від політичних переконань і партійної належності людини; поліція є незалежною від рішень, заяв, позицій політичних партій і громадських об'єднань;

- взаємодія з населенням на засадах партнерства: рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності її діяльності;

- безперервність: поліція забезпечує безперервне, цілодобове виконання своїх завдань, кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського.

Поліцейський повинен:

- демонструвати високий рівень свідомості;
- бути об'єктивним і незалежним;
- служити чесно, бути принциповим і безкорисливим;
- бути дисциплінованим на службі та в побуті;
- являти мужність, відданість у боротьбі зі злочинністю, турбуватися про професійну честь, не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити роботі або негативно вплинути на репутацію;
- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України;
- поважати та не порушувати права та свободи людини;
- поважати гідність людини, проявляти турботу, бути готовим у будь-який час надати допомогу;
- стійко переносити всі труднощі й обмеження, пов'язані зі службою, постійно підвищувати свій професійний і культурний рівень.

Ці якості як раз і відповідають поняттю доброчесності, формують активну позицію громадянина, який несе особисту відповідальність, орієнтується на честь, гідність, закон і справедливість.

12 жовтня 2023 року в Донецькому державному університеті внутрішніх справ був відкритий тренінговий центр «Виховання доброчесності» [4]. Він здійснює освітню, проєктну, міжнародну діяльність, у тому числі, в межах участі університету в реалізації Програми НАТО з побудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних і безпекових установ, з метою розвитку та пропаганди доброчесного світогляду серед працівників органів, закладів, установ, що належать до сфери управління МВС України.

Основними завданнями центру є:

1. Розробка та впровадження інноваційних навчальних програм, які спрямовані на формування у працівників МВС цінностей доброчесності.
2. Професійна підготовка працівників МВС з питань етики та доброчесності.
3. Формування культури та сприятливого середовища з метою розуміння працівниками МВС важливості етичних принципів у межах професійної діяльності.
4. Моніторинг й оцінка рівня доброчесності серед працівників МВС, розроблення рекомендацій за результатами проведення інформаційних і просвітницьких заходів для поширення доброчесної свідомості [4].

Центр орієнтується на принципи верховенства права, законності, об'єктивності та неупередженості та

позначається як опорний науковий і навчально-методичний заклад у системі МВС з проблем впровадження принципів доброчесності з урахуванням стандартів НАТО. Його важливим завданням також є налагодження міжнародних зв'язків, обмін досвідом, програмами та практиками виховання доброчесності.

В якості базових центр пропонує ряд кейсів. По-перше, це загальні положення та принципи, філософсько-правове обґрунтування політики дотримання доброчесності, необхідності побудови суспільства з нульовою толерантністю до корупції. По-друге, це місце та значення доброчесності в аксіологічній структурі представників системи МВС. Акцентується зв'язок загальних і професійних якостей і цінностей, примат етичної позиції, толерантності в роботі поліцейського. Презентуються національні та міжнародні підходи до виховання доброчесності в секторі безпеки й оборони. По-третє, це моральність як передумова гармонізації економічних інтересів суспільства, необхідність гуманізації та соціалізації економіки. По-четверте, це антикорупційне просвітництво як засіб пропаганди доброчесної поведінки та протидії корупції, формування громадянської позиції й антикорупційного світогляду, вивчення й аналіз відповідальності за порушення норм доброчесності. По-п'яте, роль керівника у розбудові доброчесності в колективі. Йдеться про формування школи лідерства на підставах справедливості, відповідальності та ефективності. Додатково центр готовий запропонувати кейси з гендерної рівності, інклюзії,

громадської діяльності, конфіденційності та недопустимості розголошення інформації тощо [4].

Навчання здійснюється у формі проведення інтерактивних лекцій, семінарів, тренінгів, презентацій, конференцій, форумів, тематичних дискусій, самостійного вивчення й аналізу відповідної навчально-методичної літератури.

Висновки. Ми визначаємо доброчесність як моральне підґрунтя розвитку особистості, необхідну умову її соціальної активності та відповідальності, яка спонукає до високоморальних, гуманістичних дій і вчинків, обумовлює прояв чесності, принциповості, справедливості, непідкупності, сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків, вірності слову.

Антропоцентризм, тобто ставлення до людини, її прав і свобод як до найвищої цінності, поєднання моральної та правової свідомості, розуміння соціальної спрямованості професії, домінанта справедливості, законності, відповідальності перед суспільством і державою, культури – основні координати діяльності сучасного поліцейського. Ми розглядаємо їх як професійні якості, обов'язкові складові професійної компетентності. З нашої точки зору, необхідно акцентувати пріоритет саме етичної позиції, доброчесності в роботі поліцейського.

Перспективним, на наш погляд, є робота з поняттям доброчесності, точне його визначення та включення в сферу юридичної термінології, що дозволить удосконалити й законодавчу базу з доброчесності й антикорупційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Офіс доброчесності НАЗК. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/>.
2. Бесчастний В. М., Кононенко Т. В., Сабельникова Т. М. Етикет і професійна етика поліцейського. Київ : ВД Дакор, 2019. 216 с.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
4. Тренінговий центр «Виховання доброчесності» Донецького державного університету внутрішніх справ. URL: <https://dnuvs.ukr.education/treningovyj-czentr-vyhovannya-dobrochesnosti>.

References

1. Ofis dobrochesnosti NAZK [The integrity office of NACP]. Retrieved from: <https://prosvita.nazk.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Beschastnyi, V.M., Kononenko, T.V., & Sabelnykova, T.M. (2019). Etyket i profesiina etyka politseiskoho [Etiquette and professional ethics of a police officer]. Kyiv : VD Dakor. 216 s. [in Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 lyupnia 2015 roku № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
4. Treninhovyi tsentr «Vykhovannia dobrochesnosti» Donetskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Training Center «Education of Integrity» of the Donetsk State University of Internal Affairs]. Retrieved from: <https://dnuvs.ukr.education/treningovyj-czentr-vyhovannya-dobrochesnosti> [in Ukrainian].

Kononenko Tetiana,

Doctor of Philosophy, Professor,

The Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

INTEGRITY IN THE STRUCTURE OF THE AXIOLOGICAL «I» FOR A POLICE OFFICER OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article analyzes integrity in the axiological structure of a police officer of the National Police of Ukraine. Integrity is defined as a positive moral quality determined by the consciousness and will of a person, which is a stable characteristic of the way of life and actions, the readiness and ability to consciously orientate one's actions on the principles of justice, personal responsibility for making a decision and carrying out an action, the ability to preserve personal dignity and not violate dignity of others; integrity, consistency of personality qualities, compatibility of values, competencies, motivations. This is an active civil position that encourages high moral actions and deeds, conditions the manifestation of honesty, principledness, incorruptibility, conscientious attitude to the performance of official duties, active public control, critical attitude to manifestations of corruption. The point of view is expressed that integrity should cover both personal and social spheres of life, be a norm in society. The need to develop a policy of integrity is outlined, which should be carried out in the following directions: reflection – assessment of the level of one's own consciousness and culture, assessment of ethical norms of the environment, code of honor, anti-corruption policy.

The training center «Education of Integrity» of the Donetsk State University of Internal Affairs is characterized as a supporting scientific and educational and methodological institution of the Ministry of Internal Affairs system for the implementation of integrity, which carries out educational, project, international activities with the aim of developing and promoting a virtuous worldview among police officer of territorial bodies, institutions belonging to the sphere of management of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, reducing corruption risks in the work of defense and security institutions. The center focuses on the principles of the rule of law, legality, objectivity and impartiality, forms a culture and a favorable environment for the purpose of understanding the importance of ethical principles within the limits of professional activity by employees of the Ministry of Internal Affairs. The basic cases offered by the center are considered, namely: philosophical and legal justification of the policy of integrity compliance; the place and meaning of integrity in the axiological structure of representatives of the MIA system; national and international approaches to education of integrity in the security and defense sector; anti-corruption education, formation of civil position and anti-corruption outlook; the role of the manager in building integrity in the team.

The connection of general and professional qualities and values, the priority of an ethical position, integrity in the work of a police officer is emphasized.

Key words: *axiological structure of personality, integrity, National Police of Ukraine, active civil position, training center «Education of Integrity» of Donetsk State University of Internal Affairs.*

УДК 316.77:351.74(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-1>

Огаренко Тетяна Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті проаналізовано аспекти формування культури мовлення та комунікативної вправності правоохоронців. Доведено, що толерантність, ефективне розв'язання професійних завдань у процесі виконання службової діяльності працівниками поліції потребує наявності в них певного рівня знань, умінь та навичок, а однією з визначальних особистісних характеристик є комунікативна компетентність. Проаналізовано низку функцій, які реалізуються в процесі спілкування поліцейських. Визначено техніки комунікації, що дають поліцейському вибір форм і способів спілкування з використанням конкретних мовних засобів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, культура мовлення, працівник поліції, вербальна комунікація.

Постановка проблеми. Комунікативні компетентності є визначальними з-поміж інших компетентностей, оскільки важливі для представників різних спеціальностей. Уміння комунікувати – це запорука успішної діяльності. Особливо актуальним є розвиток навичок спілкування для представників правоохоронної системи, тому що постає потреба налагодження контакту з особами різних соціальних станів, статусів тощо. У зв'язку з цим розгляд проблеми культури мовлення, формування комунікативних навичок поліцейських є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття комунікативної компетентності як основи будь-якої професійної діяльності досліджували вчені Г. Костюк, О. Бодальов, Є. Герасименко, Г. Данченко, О. Борисюк, М. Заброцький, Ю. Ємельянов, С. Максименко, Н. Чабанюк, В. Черевко, Н. Шалигіна та інші.

Питання культури мовлення представників правоохоронної системи викликало інтерес дослідників. Г. Васильєв, Я. Коломінський, В. Куніцина, Л. Петровська, Є. Руденський цікавилися загальними підходами до розвитку комунікативної складової, розглядаючи спілкування як здатність встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми. Безпосередньо комунікація поліцейських була предметом розгляду О. Бандурка, В. Венедіктова, В. Соболева, О. Оверчук тощо. В. Зінченко торкнулася питання феномену комунікативної компетентності в правоохоронній діяльності [1]. О. Землянська вивчала роль комунікативних компетентностей у діяльності працівників поліції [2].

Метою статті є вивчення аспектів комунікативної компетентності працівників правоохоронної системи як складової загальнокультурного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Екзистенційна війна росії з Україною – це не тільки війна за території та людей, це війна за збереження ідентичності, за існування українців як нації. Найпершим показником неповторності нашого народу є мова, тому під час воєнних

дій актуальним постає питання мовної ідентифікації, дотримання норм літературної мови як у професійній діяльності, так і в побуті. Особлива увага звертається на мовлення працівників поліції, оскільки вони найперше асоціюються з поняттями «державність» і «законність».

Спілкування з потерпілими, правопорушниками, ефективне розв'язання професійних завдань шляхом компетентного вживання мовних засобів – важливі питання для подальшого вивчення, тому що корелюють із питанням толерантності у фаховій сфері.

Правоохоронні органи виступають представниками держави, у громадськості вони найперше асоціюються із законністю, тому мовлення поліцейських є важливим показником. «Ефективне вирішення професійних завдань у процесі виконання службової діяльності працівниками кримінальної поліції потребує наявності у них певного рівня психологічних знань, умінь та навичок, а також розвинених професійно важливих рис особистості. Однією з інтегральних особистісних характеристик, що відображає рівень професіоналізму оперуповноваженого, є його комунікативна компетентність, тобто вміння грамотно й ефективно спілкуватися насамперед з об'єктом службової діяльності, з громадянами та колегами» [3, с. 19].

Робота поліцейського безпосередньо пов'язана з комунікацією, здатність швидко встановлювати контакти з людьми є передумовою подальшого ефективного виконання завдань. Уміння успішно спілкуватися з особами різних категорій, викликати довіру, підтримувати етичні стосунки – визначальна компетентність поліцейського.

Важливість етичної поведінки працівників поліції зумовила потребу фіксації вимог до зовнішніх і внутрішніх проявів толерантності на законодавчому рівні. У 2016-му році були затверджені «Правила етичної поведінки поліцейських», метою прийняття яких було формування в поліцейських «...почуття відповідальності стосовно дотримання професійно-етичних норм

поведінки під час виконання службових обов'язків, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до Національної поліції України» [4]. Обов'язковою умовою є ознайомлення працівників із зазначеним документом при працевлаштуванні.

Значна увага в прийнятих Правилах приділена мовній поведінці поліцейських, бо саме комунікативна складова сприяє / не сприяє реалізації завдань. У Розділі II п. 1 наголошено, що поліцейський повинен «...поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати; ...дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики...» [4]. Розділ III визначає правила спілкування із затриманою особою: «Поліцейський зобов'язаний пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа» [4]. Важливою складовою роботи працівника поліції є взаємодія з громадськістю й, відповідно, звернено увагу на правила спілкування в цих ситуаціях. Зокрема, у п. 2 зазначено: «Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний: бути тактовним та доброзичливим; висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі; надати можливість особі висловити власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя» [4]. У п. 3 наголошено: «За будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики. При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику та допускати дискримінацію в будь-якій формі» [4].

Таким чином, ділове спілкування в діяльності працівника правоохоронної системи сприяє забезпеченню прав людини, громадської безпеки; підтриманню правопорядку; правовому вихованню членів суспільства; формуванню позитивного образу поліцейського.

Комунікативна діяльність працівника поліції пов'язана зі спілкуванням з низкою осіб, зокрема: з підозрюваним; зі злочинцем під час затримання (це, у свою чергу, часто супроводжується конфліктами й навіть небезпекою для життя); з потерпілими різного соціального стану й посадового статусу тощо. Мовна поведінка в кожній ситуації потребує індивідуального підходу.

Різноманітність професійних ситуацій зумовлює низку функцій, які реалізуються в процесі спілкування: прагматичну, що уможливорює безпосереднє виконання своїх службових обов'язків; підтверджувальну, що виявляється, зокрема, у похвалі чи зауваженні з приводу роботи поліцейського; формувальну, яка забезпечує переймання досвіду. Комунікація поліцейського спрямована на пізнання, обмін інформацією та вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань. Для успішної реалізації цього важливим є володіння різними техніками спілкування.

Техніка комунікування в професійній діяльності працівника поліції передбачає низку важливих компонентів, яких необхідно дотримуватися:

- володіти мовою, словом, голосом, інтонацією;
- слухати, розуміти й демонструвати розуміння співрозмовника;

- переконувати, дискутувати, радитися;
- налагоджувати психологічний контакт із різними категоріями партнерів по спілкуванню;
- спостерігати за співрозмовником і швидко орієнтуватися в ситуації спілкування;
- під час спілкування звертати увагу на невербальну комунікацію та використовувати засоби її впливу;
- доступно викладати свої думки;
- сприяти створенню неформальної і формальної обстановки в процесі спілкування;
- регулювати свій стан та стан співрозмовника, емоції учасників бесіди.

Важливими є техніки створення й використання оптимальної обстановки комунікації, як-от:

- вибір місця контакту;
- просторове планування й оптимізація дистанції спілкування;
- забезпечення атмосфери інтимності спілкування.

Техніки залучення партнера до спілкування сприятимуть формуванню відвертості, зокрема, доречно використовувати такі прийоми:

- прийом накопичення згод (вибір нейтрального матеріалу, уникнення суперечностей на початку спілкування, переважна увага до об'єктів згоди);
- прийом зближення (активне вживання прономінатива «ми» для формування колегіального відчуття, звернення за допомогою);
- прийом «розговорити партнера» (вибір і формулювання «м'яких» запитань).

Для ефективної комунікації важливим є встановлення емоційного контакту, чому сприяють техніки емоційного впливу:

- називання співрозмовника на ім'я для інтимізації розмови («ім'я власне»);
- комплімент (вербальна й психологічна похвала);
- привітна міміка («посмішка»);
- привернення уваги нестандартною інформацією.

Техніки мотивування партнера надзвичайно важливі в правоохоронній діяльності, тому варто використовувати такі прийоми:

- акцентуація на особистих інтересах партнера;
- апеляція до статусу партнера;
- вияв розуміння проблем, труднощів партнера;
- мотивування необхідності встановлення контакту.

Техніки налагодження комунікації й взаєморозуміння передбачають:

- показ розуміння партнера;
- використання лексики, синтаксичних конструкцій, зрозумілих партнеру;
- використання сильних / слабких сторін особистості партнера;
- демонстрація перспективи;
- заклик до спільного мислення.

Володіння різними техніками спілкування надзвичайно важливе, тому що комуніканти впливають один на одного, і необхідно вміти швидко реагувати й змінювати стратегії мовленнєвої поведінки. О. Землянська наголошувала: «За допомогою спілкування люди передають один одному різні відомості, накази, діляться своїми ідеями, планами. На відміну від технічних систем, в системах «людина – людина» інформація не тільки передається, але і піддається кількісним і якісним змінам, приймається і інтерпретується різними людьми по-різному, згідно з їх мотивацією, досвідом, рівнем інтелектуального і правового розвитку і іншими властивостями їх психіки. При цьому: відбувається оцінка отриманої інформації, так як вона завжди отримує якусь конкретну особисту

стісну значущість і зміст; в процесі спілкування партнери завжди намагаються вплинути один на одного, тобто обмін інформацією завжди передбачає вплив на поведінку партнера» [2, с. 2].

Спілкування будь-якої особи має кілька складових, які виявляються за безпосередньої комунікації в конкретній ситуації.

На першому етапі важливим є перцептивне спілкування, яке означає процес сприйняття партнерами один одного й встановлення на цій основі взаєморозуміння, тобто спілкування можливе за умови сприйняття однієї особи іншою.

Власне комунікативна складова спілкування передбачає обмін інформацією між суб'єктами, які спілкуються, отже, інформативна функція первинна. Інтерактивний бік спілкування полягає в обміні не лише знаннями, ідеями, але й діями, тому спілкування виявляється як взаємодія.

Ділове спілкування працівників поліції включає всі зазначені вище складові, окрім того, можна виділити кілька класичних етапів комунікативного акту:

- по-перше, психологічне налаштування на співрозмовника, «зчитування» особливостей зовнішнього вигляду, поведінки, тобто формування первинного психолого-соціального портрету особи;
- по-друге, налаштування контакту, формування сприятливих умов для комунікації;

– по-третє, безпосереднє спілкування, мовленнєвий вплив на співрозмовника з метою досягнення професійних завдань;

– по-четверте, самоаналіз, тобто оцінка результатів спілкування з метою планування подальших контактів.

Мовлення працівника правоохоронних органів повинно відповідати низці вимог, зокрема:

- бути грамотним;
- бути доступним, зрозумілим для будь-якої категорії громадян;
- відзначатися логічністю, послідовністю, переконливістю;
- передбачати правову аргументацію з посиланням на нормативно-правові документи;
- відповідати морально-етичним нормам поведінки.

Висновки. Правоохоронні органи найперше асоціюються в громадян з поняттями «законність» і «державність». Діяльність поліцейських пов'язана зі спілкуванням з особами різних вікових категорій, соціальних статусів, тому для успішного виконання професійних завдань важливо розвивати комунікативні компетентності, які уможливають дотримання як культури мовлення, так і толерантного ставлення до громадян. Удосконалення комунікативних навичок можливе завдяки розумінню різних складових процесу спілкування та володінню техніками налагодження контактів.

Список використаних джерел

1. Зінченко В. Феномен комунікативної компетентності в правоохоронній діяльності. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/53_2022/part_1/45.pdf (дата звернення : 20.02.2024).
2. Землянська О. Комунікативна компетентність та її роль в діяльності працівника поліції. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/67.pdf (дата звернення : 22.02.2024).
3. Психологічні особливості комунікації в діяльності оперативного працівника поліції : методичні рекомендації / Я. М. Когут та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 112 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2885/1/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf> (дата звернення : 18.02.2024).
4. Правила етичної поведінки поліцейських. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> (дата звернення : 04.03.2024).

References

1. Zinchenko, V. (2022). Fenomen komunikativnoyi kompetentnosti v pravookhoronniy diyal'nosti [The phenomenon of communicative competence in law enforcement activities]. Retrieved from: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/53_2022/part_1/45.pdf (data zvernennia: 20.02.2024) [in Ukrainian].
2. Zemlyans'ka, O. (2017). Komunikativna kompetentnist' ta yiyi rol' v diyal'nosti pratsivnyka politsiyi [Communicative competence and its role in the activities of a police officer]. Retrieved from: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/67.pdf (data zvernennia: 22.02.2024) [in Ukrainian].
3. Psykholohichni osoblyvosti komunikatsiyi v diyal'nosti operativnoho pratsivnyka politsiyi : metodychni rekomendatsiyi (2019) [Psychological features of communication in the activity of a police operative : methodological recommendations] / Kohut, Ya. M. ta in. L'viv : L'vDUVS, 2019. 112 s. Retrieved from: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2885/1/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf> (data zvernennia: 18.02.2024) [in Ukrainian].
4. Pravyla etychnoyi povedinky politseys'kykh (2022). [Rules of ethical behavior of police officers]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> (data zvernennia 04.03.2024). [in Ukrainian].

Oharienko Tetiana,

Candidate of Philology, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS COMPONENTS OF THE GENERAL CULTURE OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER

The article analyses the aspects of formation of the culture of speech and communication skills of law enforcement officers. It is proved that tolerance, effective solution of professional tasks in the course of performance of official duties by police officers requires a certain level of knowledge, skills and abilities, and one of the defining personal characteristics is communicative competence.

Particular attention is paid to law enforcement officers' speech, since it is primarily associated with the concepts of "statehood" and "law". The importance of ethical behaviour of law enforcement officers has led to the need to fix the requirements for external and internal manifestations of tolerance at the legislative level.

The article analyses a number of functions which are realised in the process of communication and are conditioned by a variety of professional situations, in particular: pragmatic, which enables direct performance of official duties; confirmation, which is manifested, in particular, in praise or remarks about the work of a police officer; formative, which ensures the adoption of experience; communicative, which enables communication in each individual situation for a specific purpose.

The article identifies the communication techniques that give a police officer a choice of forms and methods of communication using certain language means. The main communication techniques are characterised as those which depend on a number of factors; techniques for creating and using an optimal communication environment, techniques for involving a partner in communication.

The components of communication, which are revealed in direct communication in a particular situation, are clarified. It is recommended to follow the stages of the communicative act to achieve the goal.

The stages of business communication of a police officer include psychological attunement to the interlocutor, "reading" the features of appearance, establishing contact, creating favourable conditions for communication; direct communication, speech influence on the interlocutor with a view to achieving professional tasks; self-analysis.

Key words: *communicative competence, culture of speech, police officer, verbal communication.*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:351.74 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-9>

Гельбак Анжела Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРИ ВИКОНАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ

У статті здійснено теоретичний огляд результатів психологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, котрий розкриває основні характеристики толерантності до невизначеності та висвітлює специфіку прийняття рішень поліцейськими в умовах невизначеності. Підтверджено, що діяльність поліцейського характеризується екстремальним, нестандартним характером, високим ступенем невизначеності і є найскладнішою в ситуаціях, коли керівні принципи прийняття рішень є неоднозначними. Виявлено, що психологічні механізми прийняття рішень залежать від змісту інформації та ступеня визначеності професійної ситуації.

Ключові слова: невизначеність, ситуація невизначеності, толерантність до невизначеності, інтолерантність, поліцейські, прийняття рішень, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Останні події в нашій країні демонструють, що кожен із нас має бути готовим до екстремальних, непередбачуваних, небезпечних для життя ситуацій, які можуть зрештою виникнути. У цій ситуації на людину істотно впливають негативні стресори, які суворо випробовують стійкість людських ресурсів, їхню здатність протистояти щоденним викликам, адаптивність захисних механізмів до мінливих умов життя та здатність ефективно взаємодіяти з іншими. Спочатку пандемія Ковід-19 стала серйозним викликом, значно посиливши симптоми тривоги та депресії, сьогодні ж найскладнішим викликом для всіх українців є війна. Посеред постійних потрясінь і численних змін люди опиняються в невизначеній ситуації. Це часто є джерелом підвищеного стресу і тривоги та може призвести до порушень психічного здоров'я і самопочуття. Тому дуже доречно і необхідно обговорювати не лише шляхи досягнення цілей, але й ресурси збереження душевного спокою і благополуччя.

На співробітників Національної поліції України покладена визначальна місія – забезпечення правопорядку й законності в країні. В умовах війни поліції доводиться мати справу з різного роду воєнними злочинами, на кшталт кіберзлочинності, мародерства, сексуального й фізичного насильства стосовно жінок, дітей та мирного населення загалом. Все це завдає болісних переживань, травм та надзвичайного стресу поліцейським.

Хоча науково доведено, що особистість працівника поліції є емоційно стійкішою до різного роду стресу на відміну від інших верств населення, однак науковці впевнені, що тривала дія стресових факторів має катастрофічні наслідки для їх психічної цілісності та здоров'я в цілому. Отже, у таких умовах для майбутніх поліцейських, на нашу думку, дуже важливим є опанування певного алгоритму дій щодо підтримки та відновлення власного психічного здоров'я та збереження цілісності особистості.

Поліцейським доводиться виконувати свої обов'язки та вирішувати нагальні завдання не лише в напружених та екстремальних ситуаціях, але й у ситуаціях внутрішнього дисбалансу, коли власні погляди, цінності та переконання вступають у протиріччя з існуючими реаліями та вказівками керівництва. За таких обставин важливого значення набуває психологічна готовність поліцейського до дій у невизначених ситуаціях. У зв'язку з цим варто дослідити поведінкові механізми поліцейських під час прийняття рішень у невизначених ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Війна, постійні зміни та кризи змушують людей відчувати невпевненість, тривогу та страх, а тому психологічне благополуччя є надзвичайно важливим. Вивчення невизначеності є фундаментальною проблемою у психології, філософії, економіці, менеджменті та інших науках. В англійській мові термін «невизначеність» використо-

вується для опису ситуацій, пов'язаних з неповною або частково невідомою інформацією.

У психології під невизначеністю найчастіше розуміють відкрити проблему, коли особа, яка приймає рішення, не може мати повного уявлення про фактори, що діють. Щоб впоратися з цими факторами необхідно висунути кілька гіпотез.

На думку С. Максименка, невизначеність – це стан (процес), що виникає в ситуаціях, які поєднують мінливість характеристик двох або більше психічних явищ. Таким чином, відбувається розвиток такої якості особистості, як толерантність до невизначеності. Індивідуальні відмінності в толерантності/толерантності до невизначеності вказують на те, наскільки людина схильна приймати факти, що суперечать її попередньому досвіду [1, с. 75].

В Україні дослідження толерантності до невизначеності в психології проводяться протягом відносно короткого періоду часу і характеризуються фокусуванням на конкретних галузях. Чисельна кількість досліджень зосереджена на розвитку толерантності до невизначеності стосовно сфери діяльності (А. Гусев, В. Пічурін); як чинника благополуччя людини (І. Ющенко, П. Лушин); як інструмента ефективної адаптації до соціальних змін (Р. Кочунас, А. Приходько); фрустраційної толерантності (Л. Мітіна, І. Попик, О. Холодова); поведінкового чинника у невизначених ситуаціях у поліцейській діяльності (І. Ламаш, О. Євдокімова). У психології прийняття рішень невизначеність трактують у контексті наявності/відсутності інформації про альтернативи вибору та його результатів (Т. Степура). Досліджують стан невизначеності у творчості (Л. Міщиха), механізми подолання невизначеності, толерантність до невизначеності (О. Боднарчук, Л. Карамушка).

Формування цілей статті. Відтак, метою статті є розгляд феномену «толерантність до невизначеності» як умови прийняття рішення поліцейськими при виконанні професійних завдань.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, проведені в зарубіжних країнах, показують, що стрес і зниження благополуччя виникають тоді, коли люди чутливі до сприйняття зовнішніх стимулів і в той же час не мають достатніх внутрішніх ресурсів, щоб трансформувати або змінити негативні впливи свого оточення.

Відповідно до концепції С. Баднера, реакція людини на сприйняття невизначеності виявляється у таких формах поведінки:

- придушення і заперечення;
- тривога, дискомфорт;
- деструктивна поведінка;
- поведінка уникнення тощо.

Р. Нортон, провівши контент-аналіз статей журналу «Psychological Abstracts», присвячених невизначеності, виділив вісім різних категорій, що визначають невизначеність: 1) множинність суджень; 2) неточність, неповнота і фрагментарність; 3) ймовірність; 4) неструктурованість; 5) брак інформації; 6) ненадійність; 7) несумісність і суперечливість; 8) незрозумілість. Вчений зазначає, що «сутність кожної з категорій взаємно проникає в сутність усіх інших категорій», та визначає толерантність до невизначеності як «тенденцію сприймати неоднозначну інформацію як різновид психологічного дискомфорту чи загрози» [2, с. 611]. Толерантність до невизначеності науковці розглядають як «схильність сприймати неоднозначну інформацію як певний психологічний дискомфорт або загрозу» [3, с. 110].

Магуен та Крайтлер висловили припущення, що існує принаймні три причини ідентифікації ситуації як невизначеної: 1) ситуація може бути інтерпретована (пояснена) різними шляхами; 2) ситуація є складною для категоризації; 3) ситуація включає у себе протиріччя чи конфлікт [4, с. 10].

Більшість зарубіжних вчених розглядають толерантність до невизначеності як рису особистості. Так Р. Халлман вбачає її як «здатність розуміти конфлікт та напруження, котрі виникають в ситуації подвійності, невизначеності та проявляються у прийнятті невідомого, здатності протистояти у суперечливій ситуації...» [4, с. 12].

Як базову рису особистості толерантність до невизначеності розглядають Е. МакДоналд, С. Баднер та У. Сіданіус. Здійснивши аналіз низки досліджень толерантності до невизначеності, Е. МакДональд доходить до висновку, що, хоча вже існуючі підходи значно перетинаються, загального визначення виробити досі не вдається. С. Баднер, в свою чергу, визначає толерантність особистості як «тенденцію сприймати невизначені ситуації як бажані» та формулює ідею загрози, що сприймається людиною як основа ідентифікації тенденцій по відношенню до невизначених стимулів. На його думку, толерантність до невизначеності – це тенденція сприймати невизначені ситуації як бажані [4, с. 9]. Науковець виокремлює низку ознак невизначеної ситуації:

- новизна (абсолютно нова ситуація, досвіду проживання якої не існує);
 - складність (складна ситуація з великою кількістю складових);
 - не вирішеність (різні елементи ситуації породжують суперечливі інтерпретації).
- Вчений виділяє також 4 індикатора індивідуального сприйняття загрози, що виступають в якості переживання загрози (індивідуальна реакція) або поведінки в ситуації загрози (оперативна реакція):
- феноменологічне підкорення (дискомфорт);
 - феноменологічне заперечення (регресія, придушення);
 - оперативне підкорення (поведінка уникнення);
 - оперативне заперечення (деструктивна або реконструктивна поведінка) [4, с. 9].

Цікавою є думка Д. МакЛейна, який розглядає толерантність до невизначеності як рису, «спектром реакції від відторгнення до привабливості, при сприйнятті невідомих, складних, динамічно невизначених або таких, що мають інтерпретацію суперечливих стимулів» [5, с. 106].

Альтернативний погляд на толерантність до невизначеності передбачає розгляд її як динамічної характеристики, що, в свою чергу, передбачає активність особистості в умовах змін, оволодіння новими метакогнітивними навичками, що дозволяють подолати протиріччя, породжені даною ситуацією чи завданням. Тобто, в цьому ракурсі толерантність до невизначеності розглядають вже як навичку або процесуальну характеристику, що регулює процес переробки інформації. Так, Е. Лехтінен та К. Меренлуото розглядають толерантність до невизначеності в контексті динамічного процесу розгортання метакогнітивних та мотиваційних перемінних. Не всі автори поділяють погляд щодо метакогнітивної характеристики, але майже всі погоджуються з тим, що толерантність до невизначеності не просто пов'язана з тими або іншими рисами або поведінковими симптомами, але й активно бере участь в динамічних процесах, що пов'язані з подоланням

або породженням невизначеності перш за все на когнітивному рівні [4, с. 8].

Р. Халлмен пропонує розглядати толерантність до невизначеності як «здатність приймати конфлікти і напруження, що можуть виникати у ситуаціях двозначності. Можливість протистояти незв'язаності та інформації, яка є суперечливою, не уникати нове, почуватися нормально та без зайвого стресу щодо невизначеності» [5, с. 117].

Проблема толерантності до невизначеності в дослідженнях українських вчених теж посіла чільне місце. Поняття «толерантність до невизначеності» налічує велику кількість трактувань і вирізняється різноманітністю підходів щодо вивчення цього явища, зокрема можна виділити такі [6, с. 120; 7, с. 8]:

- толерантність до невизначеності як риса особистості;
- толерантність до невизначеності як ситуаційно-специфічна настанова;
- толерантність до невизначеності як когнітивний процес і навичка.

П. Лушин розглядає типи ставлень до невизначеності, серед яких інтолерантний і толерантний, що дає можливість виділити такі типи: «активний», «пасивний», «утилітарний» та особливий «недифіцитарний» тип, сутність якого полягає у ставленні до хаосу і невизначеності як до джерела зростання і розвитку особистості [4, с. 10].

На думку А. Гусева, толерантність до невизначеності є властивістю особистості, яка дозволяє їй витримувати кризові прояви, пов'язані з невизначеністю смислових підвалин власного буття, що виникають під час переходу до нової ідентичності. Толерантність до невизначеності є багаторівневим та багатовимірним особистісним конструктом, який може бути віднесений до інтегральних характеристик особистості [3, с. 112].

Специфіку толерантності до невизначеності і чинників прийняття рішень у невизначених ситуаціях у поліцейських досліджують І. Ламаш та О. Євдокімова. Дослідники впевнені, що дані показники необхідно вивчати в контексті психологічної ресурсності працівників поліції. Дослідники акцентують на важливості застосування ресурсного підходу під час вивчення питань, пов'язаних зі складністю, напруженістю та стресовістю на роботі, оскільки ці аспекти характеризують особистісний та професійний розвиток працівника поліції [6, с. 121].

Зауважимо, що реакція на невизначену ситуацію визначається емоційним та особистісним сприйняттям людини. Деякі дослідники вважають невизначені ситуації стресовими, тоді як інші вважають їх доречними та прийнятними. Таким чином, толерантність до невизначеності є багаторівневим і багатовимірним особистісним конструктом, який може бути віднесений до інтегральних характеристик особистості.

Будь-яка ситуація у житті людини потребує вміння приймати рішення. Особливого значення ці вміння набувають у професіях, котрі за своєю специфікою передбачають необхідність швидкого реагування на ситуацію. До такої діяльності відноситься робота поліцейського, котрий у своїй професійній діяльності вимушений постійно вибирати вірне рішення стосовно тих чи інших проблемних ситуацій.

Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ відноситься до категорії психологічно складних видів професійної діяльності, яка не може бути чітко регламентована інструкціями та нормативними правовими актами, що б дозволило кожному фахівцю реалізовувати певний індивідуальний стиль діяльності. Вочевидь, в діяльності поліцейського запорукою успіху є самостійно вироблені способи прийняття рішень для реалізації професійних завдань.

На підставі аналізу проблеми прийняття рішення в ситуації невизначеності нами було сформульоване наступне визначення: це процес прийняття рішення працівниками поліції в ситуації невизначеності орієнтирів пошуку, який представляє собою систему когнітивних дій, що регулюються на раціонально-свідомому та ірраціонально-інтуїтивному рівнях психіки і сприяють ефективному виконанню професійних завдань. Відтак, процес прийняття рішення – це складна система, що об'єднує в собі когнітивні процеси (мислення, пам'ять, прогнозування, сприйняття, уява), за допомогою якої повноцінно можна оцінювати фактори професійної ситуації і повноцінно реалізовувати оперативну-пошукові заходи. Психологічний механізм прийняття рішення залежить від інформаційної наповнюваності та ступеню визначеності професійної ситуації.

У ситуаціях низького рівня невизначеності правоохоронці переважно використовують формально-логічне мислення для прийняття рішень, тобто застосовують існуючі алгоритми поведінки до конкретної ситуації. У сценаріях середньої та високої невизначеності правоохоронцям доводиться покладатися на інтуїтивні механізми аналізу ситуації та прийняття рішень. У ситуаціях високого ступеня невизначеності вони керуються методом спроб і помилок та випадкового успіху.

Висновки. Невизначеність є невід'ємною характеристикою сучасної дійсності в цілому і багатьох професійних ситуацій в роботі поліцейського зокрема. Професійна діяльність працівників Національної поліції характеризується екстремальним, нестандартним характером і високим ступенем невизначеності, причому найскладнішими є ситуації, в яких орієнтири для прийняття рішень є розмитими. Здатність фахівця успішно функціонувати й виконувати поставлені завдання в умовах постійних змін і невизначеності сьогодні є однією з найважливіших компетентностей.

Результати дослідження підтверджують суттєвий вплив суб'єктивних орієнтирів на розуміння суб'єктом невизначених ситуацій, зокрема при суттєвому дефіциті інформації, необхідної для вирішення задачі.

Оскільки наукова спільнота ще не дійшла до конкретного загального визначення поняття толерантності до невизначеності, необхідно розвивати дослідницьке поле та обрати найбільш точне та загальне поняття. Переважно цей феномен описують як здатність приймати виклики, конфлікти та напруження, що виникають у неоднозначних ситуаціях. Толерантність до невизначеності пов'язана з індивідуальними психологічними характеристиками особистості (когнітивними, емоційними та поведінковими). Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності детального вивчення специфіки прийняття рішень працівниками поліції з урахуванням гендерних відмінностей.

Список використаних джерел

1. Брюховецька О. В. Психологічні особливості толерантності до невизначеності в управлінській діяльності як однієї зі складових професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 70–81.
2. Norton R. W. Measurement of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment*. 1975. 39 (6). P. 607–619. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327752jpa3906_11
3. Гусев А. І. Розвиток толерантності до невизначеності у студентів-психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 12. Вип. 21. С. 105–114.
4. Ламаш І. В., Євдокімова Є. В. Специфіка толерантності до невизначеності в контексті психологічної ресурсності поліцейських. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017р., м. Харків, Україна)*. Харків : ХНУВС, 2017. С. 183–185.
5. Саннікова О. П. Толерантність до невизначеності як предиктор прийняття рішень особистістю. *Вісник післядипломної освіти (серія «соціальні та поведінкові науки»)*. 2020. № 41. С. 98–123.
6. Ляпунова В. А. Функції толерантності як соціально значущої цінності. *Збірник наукових праць: педагогічні науки*. 2016. Том 3. С. 119–122.
7. Томаржевська І. В. Феномен «толерантність до невизначеності» і його психологічний аналіз. *Психологічний журнал*. 2018. № 1. С. 7–14.
8. Хілько С. О. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. Дис... канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.07 – «педагогічна та вікова психологія». Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України. Київ, 2018.
9. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*. 1962. 30 (1). P. 29–50. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x>.

References

1. Briukhovetska, O.V. (2015) Psykholohichni osoblyvosti tolerantnosti do nevyznachenosti v upravlinskii diialnosti yak odniiei zi skladovykh profesiinoi tolerantnosti kerivnykyv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Psychological features of tolerance to uncertainty in managerial activities as one of the components of professional tolerance of managers of general educational institutions]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*. Vol. 27. S. 70–81 [in Ukrainian].
2. Norton, R.W. (1975). Measurement of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment*. 39 (6). P. 607–619. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327752jpa3906_11 [in English].
3. Husiev, A.I. (2015). Rozvytok tolerantnosti do nevyznachenosti u studentiv-psykholohiv [Development of tolerance to uncertainty in psychology students. Actual problems of psychology]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*. Vol. 12, 21. S. 105–114 [in Ukrainian].
4. Lamash, I.V., & Yevdokimova, Ye.V. (2017). Spetsyfika tolerantnosti do nevyznachenosti v konteksti psykholohichnoi resursnosti politseiskykh [The specificity of tolerance to uncertainty in the context of psychological resourcefulness of police officers]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozv'iazannia : zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. pam'iaty prof. S. P. Bocharovoi* [Personality, society, law: psychological problems and ways to solve them : coll. theses add. International science and practice conf., dedicate. in memory of Prof. S. P. Bocharova]. Kharkiv : KhNUVS. P. 183–185) [in Ukrainian].
5. Sannikova, O.P. (2020). Tolerantnist do nevyznachenosti yak predyktor pryiniattia rishen osobystistiu [Tolerance for uncertainty as a predictor of individual decision-making]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity (seriia «sotsialni ta povedinkovi nauky»)* – *Bulletin of postgraduate education (series «social and behavioral sciences»)*. № 41. S. 98–123 [in Ukrainian].
6. Liapunova, V. A. (2016). Funktsii tolerantnosti yak sotsialno znachushchoi tsinnosti [Functions of tolerance as a socially significant value]. *Zbirnyk naukovykh prats: pedahohichni nauky – Collection of scientific works: pedagogical sciences*. Vol. 3. S. 119–122 [in Ukrainian].
7. Tomarzhevskia, I.V. (2018). Fenomen «tolerantnist do nevyznachenosti» i yoho psykholohichniy analiz [The phenomenon of «uncertainty tolerance» and its psychological analysis]. *Psykholohichniy zhurnal – Psychological journal*. № 1. S. 7–14 [in Ukrainian].
8. Khilko, S.O. (2018). Psykholohichni umovy formuvannia tolerantnosti do nevyznachenosti u maibutnikh psykholohiv [Psychological conditions for the formation of tolerance to uncertainty in future psychologists]. *Candidate's thesis*. Instytut pedahohichnoi osvity ta osvity doroslykh NAPN. Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian].
9. Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*. 30 (1), P. 29–50. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x> [in English].

Gelbak Anzhela Mykolaivna,

Candidate of Psychological Sciences,

Head at the Department of Social

and Humanitarian Disciplines, Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

TOLERANCE TO UNCERTAINTY AS A DETERMINING CONDITION FOR DECISION-MAKING BY POLICE OFFICERS WHEN PERFORMING PROFESSIONAL TASKS

The article provides a theoretical review of the results of psychological research by domestic and foreign scientists, which reveals the main characteristics of tolerance to uncertainty and highlights the specifics of decision-making by police officers in conditions of uncertainty.

The purpose of the article was to study the phenomenon of «uncertainty tolerance» as a condition for decision-making by police officers when performing professional tasks. Based on the analysis of the decision-making problem in a situation of uncertainty, the definition of uncertainty tolerance was formulated.

It was found that tolerance to uncertainty is a multi-level and multi-dimensional personal construct that can be attributed to the integral characteristics of a person. In addition, four approaches are followed in the studies of Ukrainian scientists on the problem of tolerance to uncertainty: tolerance to uncertainty as a personality trait; tolerance to uncertainty as a situation-specific guideline; uncertainty tolerance as a cognitive process and skill.

It has been confirmed that the activity of a police officer is characterized by an extreme, non-standard nature and a high degree of uncertainty, and is most difficult in situations where the guiding principles of decision-making are ambiguous. It is emphasized that the decision-making process is a complex system that combines cognitive processes (thinking, memory, forecasting, perception and imagination) and can be used for a full assessment of the factors of the professional situation and the full implementation of strategy search activities. Psychological decision-making mechanisms depend on the informativeness and degree of certainty of the professional situation.

The analysis of the works of scientists allowed to determine the general interpretation of tolerance to uncertainty as a stable personal characteristic that allows describing and predicting the behavior of a person in a situation of uncertainty, and the corresponding provisions of the cognitive, emotional, motivational and regulatory spheres of the personality. A police officer who is tolerant of uncertainty has been shown to be able to work with a wider range of stimuli and situations. Given the fact that decision-making is a cognitive process, the result of which is the choice of an opinion or a course of action among several alternative perspectives, precisely tolerance to uncertainty is one of the important psychological factors for ensuring the reliability, efficiency and success of the professional activity of the law enforcement officer.

Key words: *uncertainty, situation of uncertainty, tolerance to uncertainty, intolerance, police officers, decision-making, professional activity.*

Горохова Галина Іванівна,

кандидат педагогічних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1764-6003>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано роль формування психологічної готовності до певного виду діяльності як важливого чинника гармонійного становлення професійних якостей особистості в процесі професійної діяльності; розкрито важливість становлення і розвитку психологічної готовності до виконання нового типу діяльності. Відзначено, що актуальною проблемою на сьогодні є вивчення труднощів самореалізації особистості в професійній діяльності, з якими стикаються поліцейські на початкових етапах становлення професійної кар'єри. Встановлено, що освіта має забезпечити надання психологічної та педагогічної допомоги щодо визначення шляхів професійної кар'єри та процесу адаптації молодого працівника поліції до нових умов, що сприяє активності у професійному зростанні.

Ключові слова: освіта, здобувачі і здобувачки вищої освіти, майбутні поліцейські, особистість, мотивація, діяльність, кар'єрний розвиток.

Постановка проблеми. Формування психологічної готовності до певного виду діяльності, творчого вияву, індивідуальних здібностей має суттєве практичне значення. Адже непрофесіоналізм, закостенілість форм і методів діяльності спричиняють значні втрати в усіх сферах життєдіяльності особистості, породжують міжособистісну напругу, конфлікти і психологічний дискомфорт, унеможливають досягнення професійних, життєвих вершин. Саме тому з високим професіоналізмом людини пов'язують не тільки глибокі й широкі знання, ділові навички, уміння технологічно діяти у найскладніших ситуаціях, а й яскравий розвиток здібностей, здатність нестандартно мислити, пошукову активність [1, с. 149]. Для кар'єрного розвитку особистості актуальні: специфіка процесів адаптації індивіда, групи людей до нових умов; психологічні особливості зміни соціальних позицій та досягнення кар'єри; специфіка набуття нових особистісних якостей; знання і врахування чинників психологічної сумісності під час інтеграції у нову спільність; становлення і розвиток психологічної готовності до виконання нового типу діяльності [1, с. 150].

Здатність побачити власну професійну діяльність цілісною є надважливою характеристикою співробітників правоохоронних органів, зокрема поліцейських, на етапі формування стратегії розвитку власної кар'єри. У зв'язку з вищевказаним актуальності набувають дослідження формування у майбутніх поліцейських, здобувачів та здобувачок вищої освіти, уявлень про умови та перспективи розвитку власної кар'єри; особливої уваги заслуговує вивчення проблеми формування психологічної готовності майбутніх поліцейських до професійної діяльності в процесі навчання та виховання в ЗВО із специфічними умовами навчання на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем професійного самовизначення, особливостями розвитку та самореалізації особистості, проблемами виховання і навчання молодого покоління в системі освіти займалися такі науковці: Л. В. Делінгевич, В. С. Журавський, І. А. Зязюн, О. М. Кокун, В. М. Литвин, В. Т. Лозовецька, О. В. Мазяр, О. М. Пехота, В. В. Радул, В. О. Сухомлинський, А. Адлер, Р. Бернс, У. Мозер, Д. Сюпер, З. Хелус та інші.

Водночас зазначено, що спеціальні дослідження щодо вивчення особливостей особистісного та професійного розвитку, формування психологічної готовності здобувачів та здобувачок вищої освіти до професійної діяльності в процесі навчання та виховання в ЗВО потребують поглибленого аналізу та впровадження результатів дослідження в практику; теоретичні й практичні дослідження науковців мають бути спрямовані на вдосконалення вже існуючих підходів та реалізацію сучасних поглядів на досліджувану проблему.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми формування психологічної готовності здобувачів та здобувачок вищої освіти до професійної діяльності в процесі навчання і виховання в сучасних закладах вищої освіти; розкритті педагогічного впливу професійної освіти на професійне становлення молодого працівника поліції; теоретичному аналізі відповідних умов становлення особистості здобувачів та здобувачок вищої освіти з їх соціально-психологічними та професійними якостями, що розвиваються у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Професійна самореалізація особистості в контексті професійної сфери життєвого шляху розглядається від перших етапів початкового професійного становлення. Надважливим питанням є вивчення труднощів самореалізації особи-

стості в професійній діяльності, з якими стикаються молоді працівники поліції на початкових етапах становлення їх професійної кар'єри.

Особистість – це особливий різновид організації біологічних, психічних та соціальних характеристик, які визначають своєрідність людини [2, с. 251]. Освіта як система та безперервний процес біосоціальної адаптації людини може бути раціональною та ефективною тією мірою, якою вона формує особистість, спрямовану на добробут, здоров'я людини, суспільства та природи [2, с. 251]. Особистість – найголовніше в людині, найважливіша її соціальна ознака [1, с. 105]. Активна взаємодія з навколишньою діяльністю є запорукою розвитку особистості [1, с. 144]. Конкретні суспільно-історичні, соціально-психологічні умови, соціальне середовище, навчання, виховання, відіграючи важливу роль у розвитку психіки людини, зумовлюють процес формування особистісної активності. Володіючи певною психологічною самопрезентацією (через індивідуальні психологічні особливості) і вступаючи у взаємодію з навколишнім середовищем, де індивід є активним суб'єктом, особистість реалізує себе і прагне до самоактуалізації [1, с. 146]. Потенціал розвитку особистості закладено в ній самій, у її потребах і здібностях, особливо в спрямованих на саморозвиток. Більшої міри це стосується творчих здібностей особистості, які забезпечують вищий рівень її розвитку як у професійній, так і в повсякденній життєдіяльності [1, с. 148].

Самореалізація особистості – досить поширений у сучасній соціальній філософії термін. Такого статусу він набув зовсім недавно, а його вживаність у науковому апараті налічує лише кілька десятків років. Незважаючи на досить молодий вік існування теорії, самореалізація особистості є сьогодні однією з провідних потреб існування сучасної людини [3, с. 169].

Потреба самореалізації – базова потреба особистості. Як така, вона має характер полівалентності, тобто може задовольнятися практично у будь-якій сфері життя людини. Такий процес реалізації сутнісних можливостей особистості слід розглядати як процес багатоплановий, різнопрофільний, з різними ступенями свого розгортання. Він неможливий без самопізнання та самооцінки. Питання пошуку власної ідентичності в процесі самореалізації – ключовий момент, на якому базується життєвий шлях людини. Самореалізація особистості передбачає її свободу, наявність вибору та відповідальності [3, с. 169]. В системі вищої освіти має бути створена атмосфера, в якій здобувачі та здобувачки вищої освіти можуть актуалізувати власні потреби, виділити серед них самореалізацію як домінуючий мотив свого перебування в стінах освітнього закладу [3, с. 170].

У сенсі трансформації потенціалу у напрямі розроблення і впровадження інтелектуальних технологій, соціалізації особистості тощо вища освіта набуває найвагомішого впливу. Потребує дослідження питання шляхів інтеграції молоді в суспільне життя в сучасних умовах; невід'ємною складовою дослідження формування професійної кар'єри особистості, особливо на початкових етапах, є дослідження розвитку психологічної готовності до виконання нового типу діяльності.

Інтенсивність реакції індивіда на стрес залежить не так від сили подразника, як від його суб'єктивної значущості. Стресогенну дію мають екстремальні ситуації, оскільки вони порушують гармонію між соціальним життям та соціальними установками індивіда. Унаслідок цього відбувається руйнація деяких психологічних

(мислення та ін.) і динамічних (вчинки, поведінка) стереотипів [1, с. 155]. Тому великого значення набувають дослідження педагогічного впливу на гармонійний розвиток особистості майбутніх поліцейських, спрямований на досягнення професійного успіху та професійної самореалізації.

Забезпечення вищого якісного рівня нашої освіти є одним із головних завдань соціальної сфери. Якість вищої освіти є багатомірною категорією, що охоплює всі її функції та види діяльності: навчальні та академічні програми, наукові дослідження, забезпечення кадрами, інфраструктуру та академічне оточення. Особлива увага у закладах вищої освіти приділяється участі у наукових дослідженнях, які сприяють прогресу знань і свідчать про інтелектуальний розвиток [2, с. 372].

Сформованість чітких уявлень про психологічну складову особистості фахівця, реалізацію його здатностей під кутом зору особливостей умов професійної діяльності в сучасних умовах праці, усвідомлене сприйняття потреби системного удосконалення компетентнісної підготовки сприяють забезпеченню конкурентоздатності фахівця, активному професійному становленню та ефективному кар'єрному розвитку [4, с. 200].

Розуміння мотивів діяльності здобувачів та здобувачок вищої освіти у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, істинної суті результатів, усвідомлення високої значущості мотиву є запорукою успішного навчання та подальшого становлення професійної кар'єри.

Більшість теорій мотивації зосереджена на такому чиннику як психологічний контракт. Зміст психологічного контракту зумовлює взаємні очікування: керівник уявляє собі поведінку працівників, їх реакцію на розпорядження; працівники очікують від керівників не тільки оплати праці, а й справедливості, довіри і можливості виявити себе [1, с. 356].

Діяльність, спрямована на досягнення успіху, пов'язана з мотивом досягнення успіху й мотивом уникнення невдачі (теорія мотивації досягнення успіхів у різних видах діяльності) [1, с. 356]. Мотивовані на успіх особи ставлять перед собою позитивну ціль, досягнення якої розцінюють як успіх. Будучи впевненими у своїх можливостях, вони налаштовані на очікування успіху, мобілізацію всіх ресурсів, активну діяльність задля досягнення мети. Інакше поведуть себе особи, мотивовані на уникнення невдачі: всі їхні думки і дії налаштовані на уникнення невдачі, вони невпевнені, не вірять у можливість досягти успіху, не відчують задоволення від діяльності, бояться відповідальності, помилок і покарання. Людина, яка прагне успіху, зазнавши невдачі, активізує свою діяльність і досягає нерідко вищих результатів, ніж очікувала, а орієнтована на невдачу – за таких обставин часто опускає руки. Тому управління має бути гнучким у виборі засобів, зорієнтованих на забезпечення успіху [1, с. 356].

Спонукає до навчання можуть найрізноманітніші мотиви: усвідомлення практичної значущості знань, перспектив навчання, інтерес до знань тощо. Способи і прийоми навчальної діяльності можуть виступати в ролі стимулів, коли у здобувачів та здобувачок вищої освіти виникає потреба в удосконаленні їх, у заміні менш раціональних прийомів більш раціональними. У такому разі здобувачі освіти стають не тільки об'єктом навчання, а і його суб'єктом, який регулює власну навчальну діяльність. При цьому в них формується специфічна форма самосвідомості – навчальна самосвідомість, стиль розумової діяльності [5, с. 277].

В цьому контексті зазначимо важливість впровадження таких методів навчання та виховання, де навчально-пізнавальна діяльність має творчий, пошуковий характер з елементами аналізу та спілкування; творчий характер діяльності є потужним стимулом пізнання не лише в навчальному процесі, а й у будь-якій професійній галузі.

Справжня зацікавленість в адекватних психологічних, фізичних, інтелектуальних та інших необхідних якостях може виникнути лише тоді, коли є реальна відповідальність за результати освітньої та ефективної соціальної роботи у ЗВО, коли він зацікавлений не тільки підготувати, а й «подати» нового спеціаліста роботодавцю [3, с. 182]. У центрі аналізу має бути особистість з її соціально-психологічними та професійними якостями, що розвиваються у навчально-виховному процесі [3, с. 182].

Соціологи часто наголошують на тому, що успішність навчання у ЗВО великою мірою залежить від тих уявлень здобувачів та здобувачок вищої освіти, які вони мають щодо своєї майбутньої професії. І якщо вони добре ознайомлені з нею, то це означає, що вони знають, чого прагнуть, а якщо ні, то інтереси їхні або ще остаточно не сформовані, або ж не спрямовані на обрану професію. Саме у такій ситуації важливого значення набуває ефективність діяльності соціальних працівників, які враховують вимоги ринку праці [3, с. 185].

Вища освіта й культура повинні зробити здобувачів та здобувачок вищої освіти універсальними особистостями. Це допоможе їм адаптуватися в суперечливому світі, сформувати необхідні світоглядні інтенції у взаємодії з іншими людьми та іншими народами, що сприятиме перетворенню українців на націю, яка усвідомлює своє історичне призначення та місце в цивілізованому суспільстві [3, с. 196].

Отже, перед сучасною вітчизняною освітою постає необхідність виконання надважливих завдань: навчання, виховання, особистісний саморозвиток, адаптація особистості до життя в суспільстві, адаптація особистості в професійному середовищі та професійна самореалізація, соціальний захист – завдання, що потребують постійної уваги та вдосконалення.

Осмислення педагогічного впливу в процесі становлення особистості здобувачів та здобувачок вищої освіти, зокрема майбутніх поліцейських, та впливу на формування психологічної готовності до професійної діяльності здобувачів освіти наближує до відповіді на

запитання, якою має бути освіта в цілому, та в якості важливого чинника впливу на становлення та розвиток гармонійної особистості майбутніх поліцейських та реалізацію професійної діяльності на базі системи професійних якостей.

Висновки. Формування психологічної готовності до певного виду діяльності, творчого самовияву, індивідуальних здібностей має вагомим практичне значення; з високим професіоналізмом людини пов'язують не тільки знання, ділові навички, а й розвиток здібностей, здатність нестандартно мислити, пошукову активність.

Соціальний успіх та задоволення життєвою ситуацією є критеріями вдалої кар'єри та професійного вибору. Особливо важливого значення мають дослідження в напрямку аналізу планів здобувачів та здобувачок вищої освіти, зокрема майбутніх поліцейських, щодо майбутнього працевлаштування та адаптації в новому соціальному середовищі під час навчання в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Увага приділяється як участі здобувачів та здобувачок вищої освіти у теоретичних та практичних дослідженнях, спрямованих на становлення й удосконалення майстерності майбутніх поліцейських, що сприяє прогресу знань і свідчить про інтелектуальний розвиток, так і вивченню труднощів самореалізації особистості в професійній діяльності, з якими стикаються молоді співробітники правоохоронних органів, зокрема поліцейські, на початкових етапах становлення професійної кар'єри.

В результаті аналізу наукових та практичних досліджень науковців та розвідок досліджуваної проблеми вважаємо, що проблеми формування психологічної готовності майбутніх поліцейських до професійної діяльності в процесі навчання і виховання в сучасних закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання потребують більш глибокого вивчення з огляду на мінливі умови сьогодення; постає необхідність надання психологічної та педагогічної допомоги щодо визначення шляхів професійної кар'єри та процесу адаптації молодого працівника поліції до нових умов.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку психолого-педагогічних порад щодо створення умов для професійного розвитку, вдосконалення щодо оволодіння додатковими знаннями й уміннями стосовно досягнення успішної професійної діяльності і як наслідок – побудови успішної професійної кар'єри.

Список використаних джерел

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 544 с.
2. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: в 3-х т. Т. 1: Пріоритет інтелекту / за редакцією В. Литвина. Київ : Навч. книга, 2004. 672 с.
3. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 416 с.
4. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах : монографія. Київ, 2015. 279 с.
5. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості : монографія. Харків : Мачулін, 2017. 442 с.

References

1. Orban-Lembrick, L. E. (2010). *Psyholohiya upravlinnia : navch. posibn [Management Psychology : textbook]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Naukovo-osvitnii potentsial natsii: pogliad u XXI stolittia: v 3-x t. T. 1: Priorytet intelektu. (2004). [Scientific and educational potential of the nation: a view in the XXI century: in 3 vols. Vol. 1: The priority of intelligence]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Zhuravsky, V.S. (2003). *Vyshcha osvita yak faktor derzhavotvorennia i kultury v Ukraini [Higher education as a factor of state formation and culture in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Lozovetska, B.T. (2015). *Profesiyna kar'ear osobystosti v suchasnykh umovakh: monohrafiya [An Individual's Professional Career Under The Modern Conditions : monograph]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Radul, V.V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti : monografia [Social maturity of the individual : monograph]*. Kharkiv [in Ukrainian].

Horokhova Halyna,

PhD in Pedagogical Sciences

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1764-6003>

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF FUTURE POLICE OFFICERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes the role of the formation of psychological readiness for a certain type of activity as an important factor in the harmonious formation of professional qualities of an individual in the process of professional activity; it is emphasized that for the career development of an individual, the following features are relevant: the specifics of the processes of adaptation of the individual to new conditions, psychological features of changing social positions and career achievement; the importance of formation and development of psychological readiness to perform a new type of activity.

It is noted that an urgent problem today is the studying of the difficulties of self-realization of a personality in professional activities young law enforcement officers and future police officers in particular face at the initial stages of their professional career.

It is established that ensuring a higher quality level of national education is one of the main tasks of the social sphere. It is emphasized that a real interest in the psychological, physical, and intellectual qualities of a student of higher education can arise only when there is real responsibility for the results of educational work at higher education institutions. It is proved that the personality of higher education applicants with their socio-psychological and professional qualities that develop in the educational process should be at the center of the analysis. It is determined that higher education and culture should make applicants for higher education universal personalities that will help them to adapt to a contradictory world, to form the necessary world view intentions. The possibilities of solving the problem in the implementation of such methods of studying and education, where educational and cognitive activity has a creative, exploratory character with analysis and communication elements are considered. The creative nature of activity is a powerful stimulus for studying not only in the educational process, but in any professional field also.

As a result of the analysis of scientific and practical achievements of scientists and researchers on the problem under studying is found that the formation of psychological readiness for a certain type of activity, creative expression, individual abilities are of great practical importance. Education should provide psychological and pedagogical assistance in determining the paths of professional career and the process of adaptation of a young police officer to new conditions that promote activity in the professional growth.

Key words: education, applicants for higher education, future police officers, personality, motivation, activity, career development.

УДК 159.944:351.74(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-11>**Молчанова Оксана Миколаївна,**

кандидат психологічних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

У статті аналізується перелік професійно важливих якостей поліцейського. Звертається увага на особливості праці правоохоронця та вимоги до нього. Наводяться погляди науковців стосовно того, які властивості особистості є важливими для її успішного професійного розвитку. Окреслено розуміння професійно важливих якостей (індивідуальних, психологічних, професійних), що впливають на ефективність діяльності та її результативність. Акцентується увага на структурі професійно важливих якостей, яка складається з різних компонентів. Зроблена спроба теоретично окреслити загальну структуру професійно важливих якостей поліцейського й виділити її складники для успішного професійного розвитку.

Ключові слова: професіоналізм, професійні якості поліцейського, професійний відбір поліцейських, структура професійно-важливих якостей.

Постановка проблеми. Основним завданням поліцейського є стеження за тим, щоб громадяни не порушували закон, сприяння розкриттю правопорушень, захист прав і свобод. Правоохоронець може застосовувати зброю та бути незалежним від різних політичних рішень. Такі функції й широкі повноваження вимагають від особистості спеціаліста цієї сфери певний набір якостей і вмінь, які б допомагали ефективно виконувати свої зобов'язання, дотримуватись основних принципів державної служби, що закріплені чинним законодавством (принцип верховенства права, доброчесності, патріотизму, професіоналізму та ін.). Крім того, діяльність поліцейських часто відбувається в напружених та екстремальних умовах і пов'язана з граничними навантаженнями.

Тому, вдосконалення діяльності працівників поліції на сучасному етапі реформування виконавчої влади в країні вимагає якісної зміни системи забезпечення кадрів на основі професійного психологічного відбору кандидатів. Для підвищення ефективності професійного відбору необхідне чітке розуміння професійно важливих якостей поліцейського, які дозволять збалансувати професійні можливості особистості та потреби Національної поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що професія поліцейського є складною, до особистості спеціаліста цієї сфери в суспільстві пред'являються високі вимоги, адже їх рішення завжди впливають на долі інших людей. Питання професійно важливих якостей поліцейського в науковій літературі активно піднімається, але поки що єдиного погляду на зазначену проблему не існує. Наприклад, вченими були здійснені неодноразові спроби вивчення психологічних аспектів поліцейської діяльності (В. Остапович, В. Барко, В. Бондаренко та ін.) з точки зору її професіограми; розроблені нові підходи до професійної підготовки спеціалістів правоохоронної сфери (О. Федоренко, Д. Швець та ін.); запропоновано методи діагностики на етапі професійного відбору кандидатів (Л. Бурлачук, Л. Собчик та ін.). Значна увага приділена зарубіжними дослідниками вивченню етичних стандартів в роботі поліцейського (Р. Мігель, Д. Хера, В. Бірзу та ін.) та управління їх мотивацією (Н. Мохаммаді, М. Сахебазамані та ін.).

Як бачимо, вивчення психологічних аспектів діяльності правоохоронця є актуальною проблемою та потребує детальнішого дослідження. Тому, **метою нашої статті** виступає теоретичний аналіз професійних якостей поліцейських, які необхідні для успішної професійної діяльності на нормативному рівні.

Виклад основного матеріалу. Водіння певним набором якісних характеристик потрібне людині для її професійної соціалізації й успішного виконання діяльності в тій професії, яку вона обрала. Н. Черненко, проаналізувавши різні підходи до розуміння професійно важливих якостей, виділяє наступні: індивідуальні якості, які певною мірою впливають на ефективність діяльності (Л. Цілінко); психологічні якості, які визначають результативність діяльності (С. Філіпова); сукупно професійні якості, які дозволяють відповідати вимогам, що висуваються до професіонала (Г. Ложкін і Н. Пов'якель); якості, які визначають професійну здатність працівника відповідно до трьох блоків, – професійно-ділові, особистісні та міжособистісно-комунікативні (В. Онищук, С. Стрельбицька); професійно важливі якості для реалізації діяльності в професії (С. Геллерштейн, І. Шпільрейн) [1]. Тобто, професійно важливі якості залежать від професійних вимог та індивідуальних характеристик особистості.

Як відзначила О. Гурська [2], сучасний науковий підхід до аналізу професійного розвитку спеціаліста дозволяє розглядати його як процес проходження певних

професійних етапів з формуванням психічних новоутворень, які й дозволяють людині переходити на новий професійний рівень, успішно виконуючи свою діяльність. При цьому дослідниця підмітила, що успішність професійної діяльності обумовлюється синтезом певного набору професійних якостей людини. Відповідно, вивчення такого поєднання може бути забезпечено лише структурним підходом, який дає можливість аналізувати взаємозв'язок між елементами цілісності професійної сфери.

М. Корольчук [3] також виділив професійні здібності особистості, які складають професійну динамічну структуру, що характеризується поєднанням чотирьох основних підструктур і двох «накладених»: 1) якості особистості, які соціально зумовлені та відображають її мотивацію; 2) знання, досвід як прояв професійної підготовки; 3) індивідуальні особливості когнітивної сфери (пам'ять, увага, сприйняття, уява тощо); 4) якості, які зумовлені біологічно (темперамент, вік, будова тіла). До накладених підструктур вчений відносить характер і здібності. Поєднання зазначених компонентів і відображає рівень відповідності спеціаліста конкретній професійній діяльності.

Підсумовуючи вище зазначені погляди на сутність поняття професійно важливих якостей, ми погоджуємось з висловлюваннями вчених (О. Брюховецька, А. Гусев, Т. Чаусова, Л. Інжієвська), які відзначили, що «професійно важливі якості (ПВЯ) особистості – це комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні» [4, с. 50]. Їх перебудова супроводжує процес становлення професіонала, сприяючи своєрідній професіоналізації особистості. Структуру цього утворення вказані вище вчені розглядали як цілісне особистісне утворення, що містить наступні компоненти: мотиваційний (відображає значущість професійного самовдосконалення, професійної спрямованості, прагнення працювати в обраній професійній сфері); регулятивно-вольовий (окреслює психологічний механізм вольової саморегуляції та рівні її активності); комунікативний (дозволяє встановлювати, підтримувати професійні контакти та управляти ними); рефлексивно-оцінювальний (дозволяє критично оцінювати свої професійні досягнення, виявляти недоліки, розвивати перспективи професійного розвитку) [4].

Кожна професія вимагає виконання певних функцій (як правило, довготривалих), спеціальної освіти, знань, вмінь і навичок, які набуваються в процесі навчання та удосконалюються в процесі професійної діяльності. Найважливішою стороною професійного розвитку працівника поліції виступає професіоналізм як міра його компетентності, що дозволяє здійснювати правоохоронну діяльність в різних умовах (звичайних чи екстремальних) та з певними досягненнями на особистісному рівні. Тобто, це відповідний набір діяльнісних, професійно-ділових, комунікативних та особистісних якостей правоохоронців, які забезпечують ефективну професійну діяльність [5].

О. Пасько виділив цілий комплекс значущих якостей поліцейського, які необхідні для виконання специфічних завдань. Наприклад, прийняття рішень у складних ситуаціях з використанням владних повноважень вимагає від поліцейського соціальної зрілості, високої відповідальності, емоційної зрівноваженості, здатності прогнозувати наслідки своїх рішень, поважного ставлення до людей. Виконання професійних завдань в ситуації небезпеки для життя вимагає від правоохоронців фізич-

ного здоров'я та витривалості, емоційної стабільності, працездатності, стійкості до стресу. Для застосування нестандартного підходу у власній діяльності поліцейський повинен мати високий рівень знань загальної культури, інтелектуальних і творчих здібностей, бути освіченим. Специфіка ділового спілкування правоохоронця вимагає розуміння стану співрозмовника та його внутрішнього світу, вміння слухати, чути, помічати, проявляти емпатію, володіти різними засобами в спілкуванні (вербальними та невербальними), обирати правильний стиль поведінки в конфлікті та мати організаторські якості [5].

У науковій літературі існує багато підходів до визначення професійно-значущих якостей поліцейських [6]. Правомірним є виділення якостей, відсутність яких знижує ефективність професійної діяльності, тобто, домінуючих якостей. Можна виокремити три групи професійно значущих властивостей: емпатія – як здатність розуміти внутрішній світ іншої людини та зануритись у її почуття, співпереживати іншим; динамізм – як активний вплив на іншого, який проявляється в ініціативі, гнучкості, різноманітні впливів, вмінні підлаштовуватись під ситуацію; здатність до самоволодіння.

Вказані властивості мають безпосередній вплив на розвиток наступних важливих особистісних якостей поліцейських: гуманізм (як домінуюча якість); креативність; відповідальність; ініціативність; рефлексія; громадянська активність; комунікативність (як здатність до спілкування, соціально-комунікативної адаптивності, володіння прийомами міжособистісного спілкування, відчуття задоволення від спілкування тощо); психологічна й емоційна стійкість, здатність до керування емоціями інших і самокерування, стресостійкість [6].

Н. Пряхіна, Я. Когут, Ю. Жидецький, проаналізувавши професійно важливі якості поліцейського в різних наукових джерелах, відзначали пряму залежність ефективності діяльності поліцейського та її результативності від рівня сформованості таких показників: емоційної лабільності, сильного типу нервової системи, спонтанності як риси характеру, екстраверсії, емоційно-вольової стійкості, яка проявляється у здатності долати труднощі, високого рівня комунікативних вмінь; високих або вище середнього загальних здібностей, когнітивних та психомоторних процесів високої чутливості аналізаторів [7].

О. Кіреєва [8], проаналізувавши професійну діяльність спеціалістів правоохоронної сфери, відзначила такі важливі професійні якості, які дозволяють працівнику підвищувати власну компетентність: спеціальні знання та вміння, які сприяють самостійному виконанню професійних завдань; комунікативні якості, які дозволяють не тільки встановлювати ефективні стосунки з різними категоріями громадян, а й підтримувати їх у процесі співпраці; вміння та навички емоційної й вольової саморегуляції, рефлексії, володіння технологіями подолання деструктивних впливів; вміння правильно та грамотно викласти в письмовій формі отриману інформацію, ставити правильні запитання та впливати на співрозмовника через мову; вміння організовувати свою професійну діяльність відповідно до вимог; вміння проводити пошукову діяльність та аналізувати отриману інформацію, моделювати гіпотези та приймати рішення.

Цікавим, на нашу думку, є узагальнена психограма менеджера підрозділу поліції, яку виділив в рамках свого дослідження В. Остапович [9]. Вчений підкреслює важливість таких індивідуально-психологічних характеристик: мозкова активність (величина омега-потенціалу); психомоторні процеси (швидкість простої зорово-мотор-

ної реакції та реакції на рухомий об'єкт); властивості нервової системи (сильна чи середньо-сильна, лабільність нервових процесів); пізнавальні процеси (особливості розподілу уваги та пам'яті); загальні здібності (вербальний, невербальний, емоційний інтелект); особливості творчого потенціалу; комунікативні здібності; толерантність до невизначеності; особливості темпераменту та характеру (відсутність ознак акцентуації, переважання стеничних рис, контроль поведінки та реагування); спрямованість особистості (переважання мотивів цікавої та суспільно корисної праці, чіткого структурування роботи та самовдосконалення); професійно-важливі якості (професійна компетентність, порядність, підприємливість, волюва стійкість, людяність, енергійність).

У науковій літературі [6] часто можна зустріти трьохкомпонентну структуру професійно важливих якостей поліцейських. У першу чергу це: мотиваційно-ціннісний компонент (потреби, мотиви, професійні інтереси, ціннісні орієнтації, професійна спрямованість); когнітивно-діяльнісний компонент (професійні знання, вміння та навички, практична готовність до діяльності); особистісно-рефлексивний компонент (важливі для професійної діяльності особистісні якості: співпраця, гуманізм, лідерство, відповідальність, комунікабельність, емпатійність, оптимізм, віра в себе, толерантність, емоційна стійкість та рефлексія).

Розглянемо детальніше кожен компонент. Мотивація виконує роль внутрішнього регулювання дій поліцейського, вона обґрунтовує його поведінку, спрямованість та активність діяльності. Мотиваційно-ціннісне ставлення поліцейського до професії формується на основі ціннісних орієнтацій, якими він керується в своєму

житті та діяльності. Це можуть бути цінності етичного порядку (чесність, порядність, доброта тощо), міжособистісного спілкування (чуйність, доброзичливість), професійної самореалізації (ефективність, виконавчість, воля), індивідуальні цінності (незалежність, відповідальність та ін.). Когнітивно-діяльнісний компонент окреслює спеціальні знання та вміння (аналітичні, прогностичні, проєктивні та рефлексивні), необхідні поліцейському для здійснення ефективної професійної діяльності. В особистісно-рефлексивному компоненті домінує рефлексія, завдяки якій здійснюється пошук особистісних сенсів як засобів подолання професійних перешкод. Рефлексія слугує джерелом внутрішнього досвіду, виступає способом самопізнання та стимулює процес професійної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для успішної професійної діяльності поліцейському потрібно володіти певним набором професійно важливих якостей. Перелік якостей залежить від професійних завдань правоохоронця та умов його праці. Діяльність поліцейського відноситься до напруженої й екстремальної, тому володіння важливими професійними якостями має бути розвинене на системному рівні. Структура цього утворення має багато компонентну структуру (когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний компоненти; інколи зустрічається індивідуально-психологічний, який можна поєднати з особистісним), вона об'єднує в собі різні значущі якості професіонала, що дозволяють йому бути ефективним на нормативному рівні.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні взаємозв'язку професійно-важливих якостей та успішності в діяльності поліцейського.

Список використаних джерел

1. Черненко Н. Формування професійно-важливих якостей як базовий складник підготовки майбутніх фахівців економічної галузі. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 1 (32). С. 52–68.
2. Гурська О. О. Аналіз професійно важливих якостей фахівців у галузі інформаційних технологій. *Вісник національного авіаційного університету*. 2017. № 10. С. 46–51.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору. Київ : Ніка-Центр, 2006. 536 с.
4. Брюховецька О. В., Гусєв А. І., Чаусова Т. В., Інжієвська Л. А. Психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога у закладі вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. Випуск 22 (51). С. 47–62.
5. Федоренко О. І. Формування професіоналізму майбутніх офіцерів поліції в умовах вищого навчального закладу. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна). С. 215–217.
6. Сорока О. Вимоги до сучасного офіцера ювенальної поліції: компоненти та показники професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 4 (118). С. 153–165.
7. Пряхіна Н. О., Когут Я. М., Жидецький Ю. Ц. Професійно важливі якості сучасного поліцейського. *Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2022. Випуск 39. С. 239–243.
8. Кіреєва О. Формування професійних якостей в оперативних співробітників, які здійснюють конфіденційне співробітництво в оперативних підрозділах державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2019. № 1 (12). С. 127–146.
9. Остапович В. П. Правові та психологічні основи менеджменту персоналу національної поліції України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 19.00.06 : Харків, 2020. 41 с.

References

1. Chernenko, N. (2021). Formuvannya profesiino-vazhlyvykh yakoitei yak bazovyi skladnyk pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi [Formation of professionally important qualities as a basic component of training future economic specialists]. *Osvitohichnyi dyskurs*. 1 (32). S. 52–68 [in Ukrainian].
2. Hurska, O.O. (2017). Analiz profesiino vazhlyvykh yakoste fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Analysis of professionally important qualities of specialists in the field of information technology]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu*. 10. S. 46–51 [in Ukrainian].

3. Korolchuk, M.S., & Krainiuk, V.M. (2006). *Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru [Theory and practice of professional psychological selection]*. Kyiv : Nika-Tsentr. 536 s. [in Ukrainian].
4. Briukhovetska, O.V., Husiev, A.I., Chausova, T.V., & Inzhievskaya, L.A. (2022). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku profesiino vazhlyvykh yakosti maibutnoho psykholoha u zakladi vyshchoi osvity [Psychological Features of the Development of Professionally Important Qualities of a Future Psychologist in a Higher Education Institution]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky»*. Vypusk 22 (51). S. 47–62 [in Ukrainian].
5. Fedorenko, O.I. (2017). Formuvannia profesionalizmu maibutnikh ofitseriv politsii v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of Professionalism of Future Police Officers in a Higher Educational Institution]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia* : zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty prof. S. P. Bocharovoi (30 berez. 2017 r., m. Kharkiv, Ukraina). S. 215–217 [in Ukrainian].
6. Soroka, O. (2022). Vymohy do suchasnoho ofitsera yuvenalnoi politsii: komponenty ta pokaznyky profesiinoi kompetentnosti do profilaktyky pravoporushen nepovnolitnikh [Requirements for a Modern Juvenile Police Officer: Components and Indicators of Professional Competence in Preventing Juvenile Delinquency]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. 4 (118). S. 153–165 [in Ukrainian].
7. Priakhina, N.O., Kohut, Ya.M., & Zhydetskyi, Yu.Ts. (2022). Profesiino vazhlyvi yakosti suchasnoho politseiskoho [Professional qualities of a modern police officer]. *Habitus. Sotsialna psykholohiia. Yurydychna psykholohiia*. 39. S. 239–243 [in Ukrainian].
8. Kirieieva, O. (2019). Formuvannia profesiinykh yakosti v operatyvnykh spivrobotnykiv, yaki zdiisniuiut konfidentsiine spivrobotnytstvo v operatyvnykh pidrozdilakh derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Formation of professional qualities of operatives who carry out confidential cooperation in the operational units of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: psykholohichni nauky*. 1 (12). S. 127–146 [in Ukrainian].
9. Ostapovych, V.P. (2020). Pravovi ta psykholohichni osnovy menedzhmentu personalu natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal and psychological bases of personnel management of the National Police of Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. 41 s. [in Ukrainian].

Molchanova Oksana,

PhD in Psychology,

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

THEORETICAL ANALYSIS OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF POLICE OFFICERS

The article analyzes the professionally important qualities of a police officer and the structure of this phenomenon. The author outlines the scientific attempts to study the psychological aspects of police activity and the set of qualitative characteristics necessary for a person to be professionally socialized and successfully perform in the chosen profession.

Attention is drawn to the peculiarities of law enforcement officers' work and requirements for them. The author presents the views of scholars on what personality traits are important for successful professional development. The author outlines the understanding of professionally important qualities, which include individual, psychological, and professional qualities, and which affect both the efficiency of activity and its effectiveness.

Attention is focused on the structure of professionally important qualities, which consists of various components identified by researchers in the process of studying this phenomenon: cognitive-activity, personality-reflective, motivational-value components; individual-psychological, which can be combined with personal.

The article considers the importance of professional and psychological training of a police officer, which provides the ability to perform specific tasks related to power, extreme conditions, and life-threatening situations. The author emphasizes the importance of law enforcement officer's communication skills, which combine understanding of the interlocutor's state of mind and his/her inner world, ability to listen and hear, notice, show empathy, use different means of communication (verbal and non-verbal), and choose the right style of behavior in a conflict.

In addition to these characteristics, the author emphasizes the need to have certain levels of development of individual psychological manifestations that allow a police officer to adequately respond to difficult working conditions and adapt to them (brain activity, psychomotor processes, properties of the nervous system, cognitive processes, general abilities, etc.).

The author makes an attempt to theoretically outline the general structure of professionally important qualities of a police officer and to identify important components for successful professional development. The development of this structure is accompanied by the passage of certain professional stages with the formation of mental neoplasms which allow a police officer to successfully perform his/her activities.

Key words: professionalism, professionally important qualities of a police officer, professional selection of police officers, structure of professionally important qualities.

УДК 005.336.2:37.091.113 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-12>

Мухіна Галина Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Управлінську компетентність керівника розуміють як різновид професійної компетентності, доходячи висновку, що управлінську компетентність крім професійних базових знань та умінь, треба доповнити і сформованими ціннісними орієнтаціями, мотивами управлінської діяльності, усвідомленням себе й навколишнього світу, стилем взаємин із людьми, з якими керівник працює, його загальною культурою, здатністю до саморозвитку творчого потенціалу. Цей різновид компетентності передбачає сформованість певних знань, умінь та відповідних установок, цінностей керівника. Проаналізовано структурні компоненти формування управлінської компетентності. Акцентовано увагу на підходах, що визначають структуру управлінської компетентності, основними з яких є функційний та особистісний компоненти. Особистісний компонент є пріоритетним для керівників і складається з когнітивного, діяльнісного, мотиваційного, рефлексивного та особистісного компонентів.

До характеристик особистісного компоненту відносять сформованість особистої Я-концепції, адекватність самооцінки, здатність до впливу на інших, володіння прийомами самореалізації й розвитку індивідуальності, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток, креативність, здатність до творчої діяльності. Керівник, який має розвинуту самосвідомість може адекватно оцінити власну активність і можливості до здійснення управлінських функцій щодо прийняття відповідальних та ефективних рішень. Окреслюючи мотиваційний компонент управлінської компетентності керівника, наголосимо на тому, що зміст цього компонента полягає в усвідомленні керівником власних можливостей, професійних намірів і системи цінностей, а також ціннісних орієнтацій особистості. У статті визначено основні фактори, які сприяють оптимізації структури управлінської компетентності керівника закладу освіти.

Ключові слова: компетентність, управлінська компетентність, керівник, управління, структура управлінської компетентності, заклад освіти.

Постановка проблеми. Російське вторгнення в Україну внесло корективи в управлінську діяльність керівників закладів освіти. Іншими словами, воно докорінно змінило освітню галузь і поставило нові пріоритети та вимоги до управлінської культури керівників. Громадяни України, зокрема й освітяни, перебувають у невизначеній та емоційно нестабільній ситуації. Керівники освітніх закладів у цьому контексті повинні вміти приймати ефективні рішення для створення безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, забезпечення підтримки та психологічної стабільності кожного члена колективу та збереження кадрового потенціалу.

Сьогодні надзвичайно актуальною для системи освіти України є потреба у керівниках різного управлінського рівня, які мають певні компетентності для прийняття нестандартних організаційно-управлінських дій, які в свою чергу можуть сприяти розвитку особистості самого керівника, його мотиваційної сфери та його ціннісних орієнтацій тощо. Управлінська компетентність керівників установ є ключовим елементом підвищення ефективності їхньої професійної діяльності та забезпе-

чення виконання їхніми командами поставлених перед ними завдань. Ми вважаємо, що саме компетентнісний підхід дає змогу обирати найбільш ефективні стилі та методи управління в умовах кризи.

Саме в таких умовах керівники стикаються з певними викликами, для подолання яких необхідно / нагальною постає зміна парадигми підвищення їх рівня управлінської культури. Тому, зважаючи на сучасний європейський та український досвід у сфері управління, потрібно створити умови для підвищенні управлінської компетентності керівників освітніх закладів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовний аналіз корпусу дослідницького матеріалу (Р. Боятзис, Д. Мур, Дж. Равен) дає підстави стверджувати, що поняття «компетентність» у сучасному науковому дискурсі визначається як комплекс психологічних здібностей, що проявляються через поведінку й роблять можливим досягнення особистісно значущих цілей. Українські дослідники С. Бондар, І. Бех, І. Зюсюн, Г. Костюк, аналізуючи особливості формування компетентності, висновковують, що компетентності людини формуються й розвиваються у реальних житте-

вих ситуаціях, проте забезпечуються мотиваційним компонентом особистості, який окреслює можливість особистості ефективно діяти в різних ситуаціях. У наукових доробках М. Ернаут, Н. Новікової, Т. Новікової, В. Олійника, Н. Пов'якель дефініція «компетентність» окреслена як здатність особистості успішно виконувати певну діяльність і, в першу чергу, професійну. Окремі аспекти управлінської компетентності керівників структурних підрозділів Національної поліції України окреслено в роботах В. Андросюка, В. Барка, О. Борисюк, М. Городецької, Л. Кірієнко, О. Цільмака, О. Шевцова та ін. Наразі у сучасних наукових студіях проблематиці компетентнісного підходу в управлінській діяльності присвячено роботи багатьох вітчизняних (А. Ліпнечев, Н. Нічкало, О. Овчарук, В. Свістун, Я. Ягупов) і зарубіжних науковців (М. Армстронг, Р. Боятцис, В. Вертер, Р. Міллс, Л. Спенсер, С. Холліфорд, А. Суббето, А. Хуторський та інші). Деякі науковці (Л. Васильченко, Л. Даниленко, В. Локшин, О. Мармаза, Т. Сорочан) визначають феномен управлінської компетентності керівника закладу освіти як сукупність певних структурних компонентів, які складаються, перш за все, із професійно важливих якостей та властивостей особистості керівника й визначають його індивідуальність.

Метою дослідження є здійснення аналізу змісту, структури та основних компонентів управлінської компетентності керівника закладу освіти в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях можна знайти різні підходи до визначення поняття «компетентність» у різних науках. Філософи визначають компетентність як «базову опору особистості», яка гарантує здатність створювати нові зв'язки, взаємодії, інновації та форми соціального й культурного життя (Ж. Дельоз), як здатність людини відповідати певним соціальним і культурним нормам, важливий чинник розуміння ефектів влади (М. Фуко), а іноді як здатність людини знайти своє покликання й самореалізуватися через продуктивне вирішення проблем, що існують у певному соціокультурному середовищі (М. Степаненко) [11].

Педагоги тлумачать компетентність як інтегральну якість особистості, що формується в процесі навчання у вигляді сукупності властивостей, знань, умінь і навичок (Н. Мойсеюк); як володіння вмінням, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності (М. Головань); як комплекс вузькоспеціалізованих знань, умінь і навичок (С. Вітвицька); як здатність відповідально виконувати функційні обов'язки визначеного рівня (І. Зюжон); як структуровані набори знань, умінь і навичок, що їх набувають у процесі навчання (О. Пометун) тощо [11].

Таким чином, компетентність визначається як сукупність знань і навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності, тобто як наявність аналітичних здібностей, здатність прогнозувати результати діяльності та вміння користуватися інформацією [6]. На думку О. Пристай, у межах психологічної науки дослідники дискутують, чи є компетентність сталим конструктом, чи постає результатом дії. Дж. Равен у своїх дослідженнях наголошує, що компетентність слід розуміти як володіння вузькоспеціальними знаннями, особливого роду предметними навичками, способами мислення, а також як розуміння відповідальності за свої дії [9]. У роботах зарубіжних дослідників (П. Хагер, А. Гонці) компетентність подано як співвідношення між здібностями та виконанням завдання, і тому компетентність може бути визначена лише за таких обставин, які підхо-

дять для виконання певних дій, що ведуть до конкретного й бажаного результату [11].

П. Горностай інтерпретує компетентність як здатність індивіда не лише опанувати свою психологічну роль, але й стати повноцінним суб'єктом цієї ролі, оволодіти зразками рольової поведінки у своєму житті та процесі життєтворчості [5]. На нашу думку, в цьому контексті доречно навести визначення поняття «компетентність» О. Овчарука, який так само підкреслює значення у структурі аналізованого поняття наявності знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі. Такої думки дотримується й Л. Мороз; у своїх наукових працях він визначає компетентність не лише як набір структурованих знань, умінь і навичок, а і як сукупність ставлень особистості.

Як бачимо, науковець наголошує ще на одному важливому змістовному компоненті компетентності – ставленні. Ставлення – це, перш за все, демонстрація зав'язків керівника з іншими суб'єктами управлінської діяльності. Усвідомлення керівником свого ставлення до членів свого колективу породжує відповідні почуття та емоції, які в свою чергу стимулюють професійну діяльність і впливають на формування спрямованості особистості [9].

Загальновідомим є той факт, що спрямованість особистості визначає потреби, бажання, переконання, інтереси, мотиви, ідеали та ціннісні орієнтації людини. Дослідники, які аналізують поняття «компетентність» (М. Армстронг, Дж. Равен, Р. Вдовиченко, О. Овчарук), додають до структури такі елементи, як особистісні якості людини, емоційно-мотиваційну сферу, ціннісні орієнтації тощо. Компетентність – це не тільки сукупність знань, умінь і навичок, а й особистісні якості. Обов'язковим компонентом компетентності є емоційна та мотиваційна сфери, спрямованість особистості (ставлення до себе, до інших та до справи), цінності особистості, які відображають ставлення людини до світу і є джерелом мотивації людини в різноманітних сферах діяльності [9].

У психолого-педагогічному контексті передусім необхідно проаналізувати поняття «управлінська компетентність» та подати її структуру. У зв'язку з цим прочитуємо Л. Васильченко та І. Гришину. Вони підкреслюють, що управлінську компетентність слід розглядати як особливий тип організації знань, що є основою для прийняття ефективних управлінських рішень [3, с. 65]. На думку О. Товканець, зазначене поняття можна розглядати через призму інтегральної динамічної інтелектуально-особистісної характеристики, яка відображає прагнення, готовність та здатність управління професійно вирішувати завдання організації та управління колективом, групою на підставі набутих організаційних та управлінських знань та умінь, а також ціннісних орієнтацій [11]. За визначенням Р. Вдовиченко, управлінська компетентність – це не тільки знання, вміння, навички, здібності, професійно-особистісні якості, норми й моделі поведінки, але і психологічний інструмент впливу на особистісно-професійний розвиток [4].

Т. Браже, вважає управлінську компетентність різновидом професійної компетентності та робить висновок, що управлінська компетентність має доповнюватися базовими професійними знаннями та навичками, а також сформованою ціннісною орієнтацією, мотивами управлінської діяльності, уявленнями про себе та навколишній світ, стилем взаємовідносин управління

з людьми, з якими він працює, загальною культурою особистості, яка має доповнюватися здатністю до саморозвитку творчого потенціалу тощо [9].

Слушним у цьому контексті є визначення управлінської компетентності А. Хуторським. Науковець акцентує увагу на сукупності особистісних якостей управління, необхідних керівнику закладу освіти для організації ефективної управлінської діяльності. На нашу думку, керівник закладу освіти крім ділових, організаторських, комунікативних якостей, повинен мати сформовані моральні (духовні) якості та культуру поведінки у суспільстві. Загальновідомим є факт, що саме функціонування мотиваційної сфери особистості спонукає останню до діяльності, при цьому мотиви відображають потреби особистості [7].

Аналізуючи структуру управлінської компетентності, дослідники пропонують розуміти управлінську компетентність як складне інтегроване утворення, що містить необхідні компоненти. В. Лугова та Д. Серіков, розглядаючи структуру управлінської компетентності, виокремлюють такі основні компоненти: функційний та особистісний компоненти. На думку науковців, саме особистісний компонент є пріоритетним для керівників, і він складається із таких компонентів як: когнітивний, діяльнісний, мотиваційний, рефлексивний та особистісний компоненти.

Когнітивний компонент управлінської компетентності керівника закладу освіти характеризується сукупністю сформованих як науково-теоретичних, так і науково-практичних знань щодо управлінської діяльності. До комплексу таких знань можна віднести як знання специфіки управлінської діяльності конкретного підрозділу (особливостей організації управлінського процесу, у тому числі змісту й специфіки застосування нормативних правових актів; особливостей організації управлінського процесу в професійній діяльності керівника; функційного змісту управлінської діяльності керівника тощо), так і знання психологічних основ управлінської діяльності керівника (мотиваційних теорій; соціально-психологічних особливостей функціонування службового колективу, стилів керівництва тощо) [1].

До діялісного компонента науковці включають сукупності сформованих умінь та навичок, необхідних для вирішення завдань управління. Цей компонент являє собою здібності, спрямовані на вміння керівника результативно здійснювати управлінські функції у професійній діяльності. Мотиваційний компонент управлінської компетентності являє собою сукупність сформованих у керівника закладу освіти потреб, інтересів, мотивів, установок, цінностей і цілей управлінської діяльності. Сформована здатність до адекватного оцінювання себе як особистості, професіонала, суб'єкта управлінської діяльності – рефлексивний компонент управлінської компетентності керівника [10].

Ми погоджуємося з думкою П. Олешка і Н. Кінах, що кожен із цих компонентів не може розглядатись окремо, оскільки вони взаємопов'язані та взаємозалежні та зазвичай впливають на розвиток один одного. Проте, не применшуючи важливості кожного з вищезазначених елементів, особистісний та мотиваційний компоненти мають бути пріоритетними у формуванні управлінського потенціалу керівників освітніх закладів [9].

Досліджуючи окреслену проблему, О. Борисюк акцентує увагу на тому, що характеристика особистісного компоненту включає сформованість особистісної

Я-концепції, адекватну самооцінку, здатність впливати на інших, володіння методами самореалізації та особистісного розвитку, а також здатність сприяти власному подальшому професійному розвитку тощо. На думку дослідниці, керівник структурного підрозділу, який має розвинуту самосвідомість, може адекватно оцінити власну активність і можливості до здійснення управлінських функцій щодо прийняття відповідальних та ефективних рішень [2].

О. Ковальчук, окреслюючи мотиваційний компонент управлінської компетентності керівника, наголошує, що зміст цього компонента полягає в усвідомленні керівником власних можливостей, професійних намірів та системи цінностей, а також ціннісних орієнтацій особистості. Особистісні системи ціннісних орієнтацій – сукупність характеристик, що відображають внутрішнє ставлення людини до різних видів діяльності. Загальновідомо, що ціннісні орієнтації виявляються у цілях, ідеалах, інтересах, переконаннях, істотно впливають на мотивацію поведінки, інтереси, стиль мислення, певною мірою визначають зміст та сутність очікувань людини стосовно професії [8].

Неодмінно має рацію О. Цільмак, яка, розглядаючи складові управлінської компетентності керівника, наголошує, що світоглядні орієнтири визначають характер і форму ставлення керівника до себе, людей, діяльності, життєвих пріоритетів, світогляду, умов особистісного зростання та професійної ідентифікації [13]. Ми погоджуємося з думкою Л. Долинської, що саме наявність сформованої системи гуманістичних цінностей гарантує гармонію внутрішнього світу особистості, полегшує систематизацію індивідуальних знань, норм, поведінкових стереотипів і самостверджень, сприяє реалізації соціальних очікувань [6].

Резюмуючи викладене вище, слід сказати, що управлінська компетентність – це, перш за все, здатність людини ефективно здійснювати управлінську діяльність, яка формується внутрішніми силами особистісного зростання під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Загальновідомо, що зовнішні чинники сприяють набуттю нових знань і навичок, необхідних для подальшого зростання управлінської компетентності. Однак зовнішні фактори діють через внутрішні фактори (сукупність почуттів, установок, цінностей, переживань), які сформовані свідомістю й існують всередині людини.

Від мотиваційно-потребової сфери особистості керівника та інших суб'єктивних умов залежить, що саме із зовнішнього середовища є для нього значущим, впливає на нього і стає фактором його успішної професійної діяльності.

Висновки. Розвиток управлінської компетентності означає підвищення здатності ефективно здійснювати управлінську діяльність через розвиток відповідних якостей (компетенцій). Особистісний компонент компетентності включає такі управлінські якості, як чесність, відповідальність, чуйність, доброзичливість до інших, впевненість і сміливість у прийнятті рішень. Цей компонент має бути тісно пов'язаний з іншими складовими управлінської компетентності. У формуванні управлінської компетентності керівників закладів освіти певний акцент має бути зроблений на мотиваційному компоненті, тобто на формуванні установок, цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, які дають змогу приймати ефективні рішення навіть у кризових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Барко В. І., Барко В. В., Кірієнко Л. А. Професійна управлінська компетентність керівника підрозділу національної поліції України: дефініції, зміст і структура. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Харків, 2017. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9ef35147-2bc7-474f-8e1b-7c57b8dec023/content> (дата звернення: 01.12.2023).
2. Борисюк О.М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів Національної поліції України: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09. Харків, 2017. 315 с.
3. Васильченко Л. В., Гришина І. В. Професійна компетентність керівника. Харків : Основа, 2006. 208 с.
4. Вдовиченко Р. П. Управлінська компетентність керівника школи. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 112 с.
5. Горностай П. Рольова компетентність та адаптивність особистості. Гімназія на злам століть. Київ, 1999. С. 116–123.
6. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
7. Ковальчук О. П. Мотиваційні аспекти розвитку управлінської культури військового керівника. *Питання психології*. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224445/224654> (дата звернення: 01.03.2024).
8. Капосльоз Г. В. Особливості функціонування мотиваційної сфери особистості та «управління мотивацією» суб'єкта. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 1. С. 157–163.
9. Мухіна Г. В. Формування управлінської компетентності керівника закладу освіти. *Розвиток самоефективної особистості: інтеграція зусиль суспільства, школи, родини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2023. С. 99–101.
10. Олешко П., Кінах Н. Структура управлінської компетентності керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник післядипломної освіти. Випуск 9 (38) «Серія «Педагогічні науки»*. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/9_38_2019/Bulletin_9_38_Pedagogika_Pet_Olechko_Nel_Kinakh_UA.pdf. (дата звернення: 22.02.2024).
11. Пристай О. В. Психологічні умови формування управлінської компетентності керівників закладів загальної середньої освіти : дис. д-ра філософії : 053 Психологія (05 Соціальні та поведінкові науки) / Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2023. 234 с.
12. Професійна освіта: словник: / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа. 2000. 149 с.
13. Цільмак О.М. Складові управлінської компетентності керівника органу досудового розслідування Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/679/683>. (дата звернення 07.03.2024).

References

1. Barko, V.I., Barko, V.V., & Kirienko, L.A. (2017). Profesiina upravlinska kompetentnist kerivnyka pidrozdilu natsionalnoi politzii Ukrainy: definitsii, zmist i struktura [Professional managerial competence of the head of a unit of the National Police of Ukraine: definitions, content and structure]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozv'iazannia*. Kharkiv. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9ef35147-2bc7-474f-8e1b-7c57b8dec023/content> (data zvernennia: 01.12.2023) [in Ukrainian].
2. Borysiuk, O.M. (2017). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku upravlinskoï kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi politzii Ukrainy [Psychological features of the development of managerial competence among future officers of the National Police of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 2017. 315 s. [in Ukrainian].
3. Vasylchenko, L.V., & Hryshyna, I.V. (2006). *Profesiina kompetentnist kerivnyka [Professional competence of the manager]*. Kharkiv : Osnova. 208 s. [in Ukrainian].
4. Vdovychenko, R.P. (2007). *Upravlinska kompetentnist kerivnyka shkoly [Management competence of the head of the school]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osнова». 112 s. [in Ukrainian].
5. Hornostai, P. (1999). *Rolova kompetentnist ta adaptivnist osobystosti [Role competence and personality adaptability]*. Himnaziia na zlami stolit. Kyiv. S. 116–123 [in Ukrainian].
6. Dolynska, L.V. (2008). *Psykhohihiia tsinnisnykh oriiantatsii maibutnoho vchytelia : navch. posib. [Psychology of value orientations of the future teacher: education. manual] / L. V. Dolynska, N. P. Maksymchuk. Kamianets-Podilskyi : FOP Sysyn O. V.* 124 s. [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, O.P. *Motyvatsiini aspekty rozvytku upravlinskoï kultury viiskovoho kerivnyka [Motivational aspects of the development of management culture of a military leader. A question of psychology]*. *Pytannia psykholohii*. Retrieved from: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224445/224654> (data zvernennia: 01.03.2024) [in Ukrainian].
8. Kaposloz, H.V. (2011). *Osoblyvosti funktsionuvannia motyvatsiinoï sfery osobystosti ta «upravlinnia motyvatsiieiu» subiekta [Peculiarities of the functioning of the motivational sphere of the individual and the "motivation management" of the subject]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy*. 1. S. 157–163 [in Ukrainian].
9. Mukhina, H.V. (2023). *Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka zakladu osvity [Formation of managerial competence of the head of an educational institution]*. *Rozvytok samoefektyvnoï osobystosti: intebratsiia zusyl suspilstva, shkoly, rodyny : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Dnipro : KZVO «DANO» DOR»*. S. 99–101 [in Ukrainian].
10. Oleshko, P., & Kinakh, N. *Struktura upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka osvitnoho zakladu v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [The structure of managerial competence of the head of an educational institution in the system of postgraduate pedagogical education]*. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Vypusk 9 (38) «Seriiia «Pedahohichni nauky»*. Retrieved from: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/9_38_2019/Bulletin_9_38_Pedagogika_Pet_Olechko_Nel_Kinakh_UA.pdf. (data zvernennia: 22.02.2024) [in Ukrainian].

11. Prystai, O.V. (2023). Psykholohichni umovy formuvannia upravlinskoi kompetentnosti kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Psychological conditions for the formation of managerial competence of managers of general secondary education institutions]. *Doctor's thesis*. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv. 234 s. [in Ukrainian].
12. Profesiina osvita: slovnyk (2000). [Vocational education: dictionary]: / (Nychkalo, N.H., Eds.). Kyiv : Vyscha shkola. 149 s. [in Ukrainian].
13. Tsilmak, O.M. (2017). Skladovi upravlinskoi kompetentnosti kerivnyka orhanu dosudovoho rozsliduvannia Natsionalnoi politysii Ukrainy [Components of managerial competence of the head of the pretrial investigation body of the National Police of Ukraine]. *Yurydychna psykholohiia*. 2 (21). Retrieved from: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/679/683>. (data zvernennia 07.03.2024) [in Ukrainian].

Mukhina Galyna,

PhD in Pedagogics, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

CHARACTERISTICS OF STRUCTURAL COMPONENTS OF THE HEAD OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION'S MANAGEMENT COMPETENCE

Management competence of a manager is understood as a type of professional competence. In the author's opinion, managerial competence, in addition to professional basic knowledge and skills, should be supplemented with formed value orientations, motives for managerial activity, self-awareness and the surrounding world, the style of relations with the people with whom the manager works, his general culture, and the ability to self-develop creative potential. This type of competence involves the formation of certain knowledge, skills and corresponding attitudes, and values of the manager regarding professional activity. There is no single approach to defining the essence and content of the concept of "management competence" in scientific studies. The structural components of the formation of managerial competence are analyzed. Emphasis is placed on approaches that define the structure of managerial competence, the main ones being the functional and personal components. The personal component, which is a priority for managers, consists of cognitive, professional, motivational, reflective and personal components.

The characteristics of the personal component include the formation of a personal self-concept; adequacy of self-assessment; ability to influence others, mastery of techniques of self-realization and development of individuality; the ability to project one's further professional development; creativity and ability to creative activity. A manager, who has developed self-awareness, can adequately assess his own activity and opportunities to perform management functions concerning making responsible and effective decisions.

Outlining the motivational component of the manager's managerial competence it is emphasized that the content of the former consists of the manager's awareness of his own capabilities, professional intentions, system of values and value orientations of the individual. The main factors contributing to the optimization of the structure of managerial competence of the head of the educational institution have been determined.

Key words: competence, managerial competence, head manager, management, the structure of managerial competence, educational establishment.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-13>

Негребецький Владислав Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка

В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків;

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ОГЛЯД ТА ПЕРСПЕКТИВИ¹

Здійснення консолідованої поетапної цифрової трансформації судових і правоохоронних органів України здійснюється на основі інструментів стратегічного менеджменту, які відповідають найкращим практикам країн ЄС. В роботі розглянуто правові підстави використання автоматизованих систем на основі штучного інтелекту (ШІ) в розслідуванні та попередженні кримінальних правопорушень. Досліджується досвід провідних країн світу щодо застосування систем на основі ШІ, пропонуються перспективні напрями законодавчого регулювання використання штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, криміналістика, цифрова криміналістика, судова експертиза цифрові докази, цифрова трансформація, розслідування злочинів, протидія злочинності.

Постановка проблеми. 21 сторіччя характеризується стрімким розвитком чіп-орієнтованих технологій², метою яких є полегшення праці людини, покращення комфорту і задоволення від процесу і результатів праці. Останнім часом активно дискутуються питання можливості використання технологій на основі штучного інтелекту. Розвиток ШІ в останні роки зробив великий стрибок вперед, зробивши його однією із стратегічних технологій 21 століття, що має потенціал для отримання суттєвих переваг щодо ефективності, точності та зручності, а отже, внесення позитивних змін у європейську економіку та суспільство; при цьому штучний інтелект слід розглядати не як самоціль, а як інструмент для служіння людям з кінцевою метою підвищення людського добробуту, людських можливостей та безпеки [1].

За історію свого існування людство намагалося створити та використовувати інтелектуальні машини, які могли мислити і надавати відповіді на запитання подібно тому, як це робить людина. Так, в 1902 році Грецький археолог Валеріос Стаїс переглянув деякі артефакти з корабельної аварії на Антикітері. Розбитий Римський вантажний корабель був виявлений двома роками рані-

ше, але Стаїс був першим, хто помітив серед скарбів інтригуючий шматочок бронзи. Це виглядало так, ніби це може бути Шестерня або колесо. Цей іржавий шматок металу виявився частиною Антикітерського механізму, стародавнього аналогового астрономічного комп'ютера. Механізм Антикітери відстежував положення планет, передбачав місячні та сонячні затемнення і навіть сигналізував про наступні Олімпійські ігри [2].

В 1950 Британський математик Алан Тьюрінг публікує статтю «Обчислювальні машини і розум» в журналі з філософії "Mind" [3]. Автор задається запитанням, «чи можуть машини думати?» (подібно тому, як це робить людина – прим. автора) і, з цією метою пропонує імітаційну гру, щоб визначити, чи може комп'ютер продемонструвати той самий розум, що і людина. В подальшому тест було названо ім'ям автора (тест Тьюрінга).

Привабливо, що Алан не намагався дати визначення поняття штучного інтелекту прямо. Своє наукове дослідження вчений розпочинає наступним: «я пропоную розглянути питання» чи можуть машини думати?» Він підкреслює, що традиційний підхід до цього питання полягає в тому, щоб спочатку визначити поняття «машина» і «інтелект». Однак Тьюрінг обрав інший шлях; натомість він замінив оригінальне запитання іншим, «яке тісно пов'язане з оригінальним і формулюється відносно однозначно». По суті, він пропонує замінити питання "чи думають машини?" питанням "чи можуть машини робити те, що можемо робити ми (як мислячі істоти)»?». Перевагою нового питання, як стверджував

¹ Стаття написана у межах розробки фундаментальної теми «Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці та судовій експертизі», яка досліджується фахівцями НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

² В даному випадку під чіп-орієнтованою технологією ми розуміємо комп'ютерне подібну систему, яка здатна виконувати програмний код і заздалегідь запрограмовані команди. Серцем такою системи є мікропроцесор (чіп).

Тьюрінг, є те, що він проводить «чітку межу між фізичними та інтелектуальними можливостями людини». Людина взаємодіє з одним комп'ютером і однією людиною. Учасники цього тесту не бачать один одного. Бесіда ведеться в режимі "тільки текст", як-от, за допомогою клавіатури і екрану комп'ютера-посередника. На підставі відповідей на питання він повинен визначити, з ким він розмовляє: з людиною або комп'ютерною програмою. Завдання комп'ютерної програми-ввести людину в оману, змусивши зробити невірний вибір. І якщо людина не може точно сказати, хто зі співрозмовників людина, то вважається, що машина пройшла тест. Завдання комп'ютерної програми-ввести людину в оману, змусивши зробити невірний вибір».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 29 червня 2021 року Комітет Європейського парламенту з питань громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ (the European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (LIBE) представив та прийняв проект Звіту про штучний інтелект у кримінальному праві та його використання поліцією та судовими органами у кримінальних справах [4]. У звіті детально описуються різні програми штучного інтелекту, які можуть використовуватися правоохоронними органами, включаючи такі технології, як розпізнавання обличчя, ідентифікація мовця, ідентифікація мови тощо, та інші інструменти та програми штучного інтелекту, які вже «використовуються судовими органами у всьому світі». Відповідно, у звіті підкреслюється, що інструменти штучного інтелекту, «що розробляються або використовуються правоохоронними органами або судовою системою, повинні, як мінімум, бути надійними і відповідати призначенню, дотримуватися принципів справедливості, підзвітності, прозорості та зрозумілості, а їх впровадження повинно проходити сувору перевірку на необхідність і відповідність». Члени Комітету наголошують на «необхідності демократичних гарантій та підзвітності за використання штучного інтелекту в правоохоронних органах» і закликають до наступного: Людський нагляд за системами штучного інтелекту, відкриті алгоритми та публічними аудитами;

Заборона приватних баз даних розпізнавання обличчя, поведінкової поліції та оцінки громадян;

Невикористання систем, заснованих на розпізнаванні, для прикордонного контролю.

За наслідками проведеного дослідження Європейський парламент 6 жовтня 2021 року прийняв Резолюцію щодо штучного інтелекту у кримінальному праві та його використання поліцією та судовими органами у кримінальних справах (далі – Резолюція) [5]. Даним документом підкреслюється, що додатки ШІ (програми на основі ШІ – *прим. автора*) пропонують великі можливості в галузі правоохоронної діяльності. Використання ШІ не лише допомагає вдосконалити методи роботи в правоохоронних та судових органах, але також є вельми корисним для боротьби з певними видами кримінальних правопорушень, де застосування ШІ більш ефективно (наприклад, відмивання грошей та фінансування тероризму, сексуального насильства в Інтернеті тощо).

Проблемам впровадження та використання цифрових систем та ШІ у боротьбі зі злочинністю було присвячені роботи відомих українських вчених-юристів: О. В. Бринцева, Н. Ю. Голубевої, В. А. Журавля, Б. А. Заплотинського, П. В. Казакевича, Н. В. Кушакової-Костицької, В. С. Мильцевої, Ю. С. Репіної, М. І. Смоковича, А. В. Столітнього, В.М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та ін. Зокрема, Радутний О. Є. досліджує взаємовплив права та нових технологій на осно-

ві ШІ [6]. Ю. С. Репіною досліджено світові стандарти та практики використання ШІ в судочинстві [7]. Фахівцями лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України було розглянуто ШІ – системи як елемент науково-технічного забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального процесу [8].

Використання інструментів і сервісів ШІ у судочинстві – це проблема, що потребує подальших теоретичних розробок, урахування безупинний розвиток ІТ, а також викликані такими якісними змінами технологічній нововведення у судові системи. Судочинство адаптується до нових умов, об'єктивно з'являються нові завдання, а, отже, і потреба у їх розв'язанні. Існує необхідність докладного законодавчого регулювання практики використання ШІ – систем, зокрема, в діяльності органів правопорядку.

Метою статті є розгляд правових підстав, сучасних можливостей і перспектив законодавчого регулювання використання штучного інтелекту у розслідуванні та попередженні кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. В Резолюції щодо штучного інтелекту було звернуто увагу на ризик упередженості та дискримінації, що виникає внаслідок використання додатків ШІ. Упередження можуть бути притаманні основним наборам даних; ці упередження, як правило, поступово збільшуються, увічнюються та посилюють існуючу дискримінацію. В даний час багато систем ШІ ідентифікації неправильно ідентифікують та неправильно класифікують людей за расовою належністю, людей, що належать до певних етнічних громад, LGBTI, дітей, літніх людей та жінок. Для вирішення цих проблем слід докладати сильних зусиль, щоб уникнути автоматизованої дискримінації та упередженості. З цією метою необхідні міждисциплінарні дослідження та вклад, включаючи вклад з галузей науки та техніки, критичні дослідження раси, дослідження інвалідності та результати інших дисциплін. Правоохоронні органи та судові органи повинні використовувати лише програми АІ, які дотримуються принципу конфіденційності та захисту даних за допомогою проектування.

Резолюція підкріплює той факт, що люди, які працюють у сфері правоохоронних органів та юстиції, не повинні сліпо довіряти системам ШІ. Звідси випливає, що рішення з використанням ШІ систем, завжди повинні приймати люди. Ігнорування цієї вимоги може призвести до істотних помилок. Так, відомий випадок, коли адвокат в США, який представляв клієнта в окружному суді, використовував ChatGPT для підготовки юридичного документу. При дослідженні останнього судом було виявлено багато помилок, включаючи сфальшовані судові справи. За наслідками інциденту суд ввів практику, щоб адвокати подавали сертифікат, який вказує або на те, що жодна частина будь-якого документа, який вони представляють, не була сформована за допомогою інструменту штучного інтелекту [9].

Судові та правоохоронні органи повинні дотримуватися надзвичайно високих юридичних стандартів та забезпечити втручання людини. У цьому контексті депутати Європарламенту закликали заборонити системам ШІ запропоновувати судові рішення. Вони попередили, що прогностична поліція не може становити єдину основу для втручання, оскільки вона не може відповісти на питання про причинність і не може зробити надійні прогнози щодо індивідуальної поведінки. Так, як зазначила суддя Верховного Суду Олена Кібенко, попри прогресивність застосування штучного інтелекту для розгляду судових справ (штучний інтелект використовується

в судах Великобританії, Китаю, Бразилії), досвід використання штучного інтелекту в судах виявив і низку проблем. Зокрема, штучний інтелект може формувати судову практику на свій розсуд, при цьому ігноруючи певні нюанси справ. Тобто, алгоритми роботи штучного інтелекту можуть мати особливості, які відібраються на судових рішеннях. Користування штучним інтелектом може призвести до того, що суддя втратить навички критичного мислення. Штучний інтелект фактично буде розглядати справи за суддю, а суддя, у підсумку, стане додатком до штучного інтелекту. Втрачається можливість для розвитку права та судової практики. Оскільки штучний інтелект базується на аналізі попередніх прецедентів, то діяльність штучного інтелекту буде спрямована на охоплення вже існуючої судової практики, фактично без можливості її подальшого розвитку [10].

Резолюція щодо штучного інтелекту також вимагає постійної заборони використання автоматизованого аналізу та визнання ознак людини у загальнодоступних просторах. Депутати також висловили занепокоєння щодо використання приватних баз даних розпізнавання обличчя правоохоронними органами та розвідувальними службами, таких як Clearview AI (база даних з більш ніж трьох мільярдів фотографій, які були незаконно зібрані з соціальних мереж та інших частин Інтернету, в тому числі від громадян ЄС) Тому Резолюція закликає держави-члени зобов'язати закон правоохоронні органи повинні розкривати, чи використовують вони технологію Clearview AI або еквівалентні технології інших постачальників; нагадує про думку Європейської ради із захисту даних (EDPB) про те, що використання правоохоронними органами Європейського Союзу такого сервісу, як Clearview AI, "ймовірно, не буде відповідати режиму захисту даних ЄС"; закликає заборонити використання приватних баз даних розпізнавання осіб в правоохоронних органах.

Європейський парламент 14 червня 2023 р. прийняв Закон про регулювання штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект) [11]. Закон спрямований на захист від можливих шкідливих впливів штучного інтелекту, і має забезпечити, щоби технології штучного інтелекту відповідали європейському законодавству щодо приватності, безпеки, прозорості тощо. Системи штучного інтелекту, рівень ризику яких визнають неприйнятним, заборонили. До останніх належать:

- 1) системи віддаленої біометричної ідентифікації у публічно доступних місцях;
- 2) біометричні системи класифікації людей за статтю, расою, етнічною належністю, громадянством, релігією, політичними поглядами тощо;
- 3) поліцейські системи «передбачення» (на основі профілю, місця розташування чи колишніх проблем із законом), системи розпізнавання емоцій у роботі правоохоронних органах, органах прикордонного контролю, на робочому місці та у навчальних закладах;
- 4) системи, що спроможні створювати бази даних обличчя на основі обробки зображень з камер у громадських місцях тощо. До систем високого ризику віднесли й ті системи ШІ, що можуть становити значну загрозу для здоров'я, безпеки, фундаментальних прав, а також ті, які можуть вплинути на думку виборців і результати голосування.

В 2023 році в Великобританії відбувся перший у світі глобальний саміт з безпеки штучного інтелекту. До кола питань, що розглядатимуться на саміті, ввійдуть ризики, пов'язані зі штучним інтелектом, включаючи прикордонні системи, і обговорено, як їх можна

знижити за допомогою скоординованих на міжнародному рівні дій [12].

В Україні 11 травня 2023 року було схвалено «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» [13]. Цим документом передбачено комплексну цифрову трансформацію, зокрема:

1. Здійснення консолідованої поетапної цифрової трансформації органів правопорядку та прокуратури на основі інструментів стратегічного менеджменту, які відповідають найкращим практикам ЄС.

2. Подальше впровадження в діяльність органів правопорядку та прокуратури інноваційних технологічних досягнень, що забезпечують гнучкість операційних процесів, IT-рішення, цифрову спроможність оперативного реагувати на події та зміни й здобувати результат, орієнтований на інтереси суспільства.

3. Поетапне впровадження електронної системи управління кримінальними провадженнями шляхом комплексної заміни та модернізації обладнання, забезпечення сумісності IT-систем, безперебійності роботи, доступу усіх учасників кримінального провадження та інтеперабельності.

4. Підвищення ефективності діяльності органів правопорядку та прокуратури через забезпечення більшої доступності й повноти інформації, розроблення і впровадження сервісів на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг.

5. Впровадження заходів безпеки і захисту персональних даних відповідно до стандартів ЄС.

6. Удосконалення та впровадження більш безпечних, гнучких, спроможних і доступних систем зв'язку між усіма органами правопорядку та іншими екстреними службами (включаючи цифрове радіо: голосовий зв'язок і широкосмугове передавання даних).

7. Запровадження в усіх органах правопорядку та прокуратури уніфікованої системи особистої автентифікації та системи біометричного зіставлення із поступовим забезпеченням її сумісності з європейськими системами. Широке використання під час здійснення досудового розслідування, а також для обробки даних та аналітичної діяльності органів правопорядку і прокуратури штучного інтелекту, блокчейну, хмарних обчислень та інших інноваційних рішень.

8. Оновлення операційних процесів за допомогою IT-систем, придатних для обміну даними з інституціями ЄС відповідно до стандартів ЄС.

9. Надання органам правопорядку та прокуратури для забезпечення виконання покладених на них функцій права на безпосередній спільний доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і баз даних, держателем (адміністратором) яких є інші державні органи.

Проблемним питанням щодо використання систем на основі ШІ в розслідуванні та попередженні кримінальних правопорушень є стандарти якості таких систем. Якість автоматизованої системи на службі правоохоронців напряму впливає на ефективність їх діяльності. Якщо ШІ система буде давати збій (не одноразовий, а систематичний), то навряд чи це можна виправдати «новизною» системи, або її недостатнім навчанням. Звідси може виникнути питання, чи доцільно таку систему буде в подальшому використовувати. Зрештою, помилку системи можна розглядати як помилку правоохоронців. Так, в листопаді 2022 року в середній школі Томаса Проктора (Ютіка, Нью-Йорк) відбувся випадок з ножовим пораненням, внаслідок якого постраждав

учень. В приміщенні школи були встановлені системи відеоспостереження на основі ШІ, здатні виявляти зброю. Але нажаль, система цього разу не спрацювала, і один з учнів проніс у приміщення мисливський ніж. Нажаль, до цього випадку неспрацювання сканерів на ніж вже мало місце неодноразово [14].

Висновки. Безумовно, використання технологій на основі ШІ в роботі правоохоронних органів є не просто дань часу, а об'єктивною необхідністю. Це визначено рядом причин:

1) Правоохоронні органи – обличчя держави. Їх технічна оснащеність свідчить про рівень розвитку і досконалості державного апарату. Кожний шанс застосувати передову технологію і підвищити таким чином ефективність діяльності свідчить про бажання плідно працювати на благо держави і громадян.

2) Інформаційно-аналітична робота вже тривалий час базується на інформаційних технологіях, роль останніх в цьому вже тривалий час є значною.

3) Використання технологій, які здійснюють не звичайне оброблення інформації, а здатні здійснити це на

рівні глибокого навчання, подібно тому, як це робить людина, дозволяє автоматизувати процес на значно вищому рівні, у порівнянні з звичайними системами.

4) Злочинці теж використовують або мають можливість використовувати подібні системи, тому відсутність їх у правоохоронців буде ставити останніх в нерівні умови з усіма впливаючими наслідками.

5) Технології на ґрунті ШІ дозволять не просто зробити умови праці правоохоронця комфортними, а й внести позитив в естетику праці і навіть просто покращити настрої і впевненість у перемозі.

Для розробки і впровадження в правоохоронну діяльність систем на основі ШІ доцільно використовувати високі стандарти якості. Вважаємо, що для цього необхідно підвищити наукову основу в процесі проектування таких систем, і залучати спеціалістів-науковців в галузі права і боротьби зі злочинністю за профілем роботи ШІ системи. Наприклад, можна залучити науково-дослідні установи в галузі права, в яких акумульовано багаторічний досвід діяльності щодо попередження і боротьби з злочинністю.

Список використаних джерел

1. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 6 October 2021). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_EN.html (дата звернення: 30.03.2024).
2. 115th Anniversary of the Antikythera Mechanism's Discovery (May 17, 2017). URL: <https://www.google.com/doodles/115th-anniversary-of-the-antikythera-mechanisms-discovery> (дата звернення: 30.03.2024).
3. A. M. Turing, 'Computing Machinery and Intelligence'. 1950. URL: <https://academic.oup.com/mind/article-pdf/LIX/236/433/9866119/433.pdf>. (дата звернення: 30.03.2024).
4. Draft report on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters. (July 7, 2021). URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/PR/2021/06-28/1206735EN.pdf (дата звернення: 30.03.2024).
5. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 6 October 2021). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_EN.html (дата звернення: 30.03.2024).
6. Радутний О.Е. Право та окремі аспекти світу атомів і бітів (робототехніка, штучний інтелект, цифрова людина). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 41. С. 13–28. DOI:10.31359/2079-6242-2021-41-13.
7. Ю. С. Репіна. Світові стандарти та практики використання штучного інтелекту у судочинстві. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 41. С. 29–38. DOI:10.31359/2079-6242-2021-41-29.
8. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О., Шевчук В.М. та ін. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального процесу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 42. С. 92–102. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-92.
9. Megan Cerullo Texas judge bans filings solely created by AI after ChatGPT made up cases (CBS News, June 2, 2023). URL: <https://www.cbsnews.com/news/texas-judge-bans-chatgpt-court-filing/> (дата звернення 30.03.2024).
10. Суддя може перестати професійно розвиватись – у Верховному Суді назвали ризики використання штучного інтелекту для розгляду справ (24.03.2023). URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/265541-sudya-mozhet-perestat-professionalno-razvivatsya-v-verkhovnom-sude-nazvali-riski-ispolzovaniya-iskusstvennogo-intellekta-dlya-rassmotreniya-del> (дата звернення: 30.03.2024).
11. Artificial Intelligence Act / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 14 June 2023). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html (дата звернення: 30.03.2024).
12. Britain to host first global summit on artificial intelligence safety. By Kanishka Singh and Andrea Shalalhttps (June 8, 2023). URL: <https://www.reuters.com/technology/britain-host-first-global-summit-artificial-intelligence-safety-2023-06-07/> (дата звернення: 30.03.2024).
13. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: Указ президента України від 11.05.2023 №273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> (дата звернення: 30.03.2024).
14. Elissa Krull. Proctor High School increases security following stabbing incident, suspends two (Nov. 02, 2022). URL: <https://spectrumlocalnews.com/nys/central-ny/news/2022/11/02/proctor-high-school-increases-security-following-stabbing-incident> (дата звернення: 30.03.2024).

References

1. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 6 October 2021). Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_EN.html (date of application: 30.03.2024).

2. 115th Anniversary of the Antikythera Mechanism's Discovery (May 17, 2017). Retrieved from: <https://www.google.com/doodles/115th-anniversary-of-the-antikythera-mechanisms-discovery> (date of application: 30.03.2024).
3. A M Turing, 'Computing Machinery and Intelligence' (1950). Retrieved from: <https://academic.oup.com/mind/article-pdf/LIX/236/433/9866119/433.pdf>. (date of application: 30.03.2024).
4. Draft report on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters. (July 7, 2021). Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/PR/2021/06-28/1206735EN.pdf (date of application: 30.03.2024).
5. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 6 October 2021). Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_EN.html ((date of application: 30.03.2024).
6. Radutnyi, O.E. (2021). Pravo ta okremi aspekty svitu atomiv i bitiv (robototekhnika, shtuchnyi intelekt, tsyfrova liudyna) [Law and certain aspects of the world of atoms and bits (robotics, artificial intelligence, digital man)]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 41. S. 13–28. DOI:10.31359/2079-6242-2021-41-13 [in Ukrainian].
7. Riepina, Yu.S. (2021). Svitovi standarty ta praktyky vykorystannia shtuchnoho intelektu u sudochynstvi [International standards and practices for the use of artificial intelligence in legal proceedings]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 41. S. 29–38. DOI:10.31359/2079-6242-2021-41-29 [in Ukrainian].
8. Shepitko, V.Iu., Konovalova, V.O., & Shevchuk, V.M. (2021). Naukovo-tekhniche zabezpechennia slidchoi diialnosti v umovakh zmahalnoho kryminalnoho protsesu. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 42. S. 92–102. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-92. Scientific and technical support of investigative activities in the context of adversarial criminal proceedings [in Ukrainian].
9. Megan Cerullo Texas judge bans filings solely created by AI after ChatGPT made up cases (CBS News, June 2, 2023). Retrieved from: <https://www.cbsnews.com/news/texas-judge-bans-chatgpt-court-filing/> (date of application: 30.03.2024).
10. Suddia mozhe perestaty profesiino rozvyvatys – u Verkhovnomu Sudi nazvaly ryzyky vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia rozghliadu sprav [Judge may stop developing professionally – the Supreme Court called the risks of using artificial intelligence to consider cases] (24.03.2023). Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/publication/265541-sudya-mozhet-perestat-professionalno-razvivatsya-v-verkhovnom-sude-nazvali-riski-ispolzovaniya-iskusstvennogo-intellekta-dlya-rassmotreniya-del> (date of application: 30.03.2024) [in Ukrainian].
11. Artificial Intelligence Act / Adopted at the plenary meeting of the European Parliament (Strasbourg, 14 June 2023). Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html (date of application: 30.03.2024).
12. Britain to host first global summit on artificial intelligence safety. By Kanishka Singh and Andrea Shalalhttps (June 8, 2023). Retrieved from: <https://www.reuters.com/technology/britain-host-first-global-summit-artificial-intelligence-safety-2023-06-07/> (date of application: 30.03.2024).
13. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023 – 2027 roky: Ukaz prezydenta Ukrainy vid 11.05.2023 №273/2023 [On the Comprehensive Strategic Plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023-2027: Presidential Decree No. 273/2023 of 11.05.2023]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> (date of application: 30.03.2024) [in Ukrainian].
14. Elissa Krull. Proctor High School increases security following stabbing incident, suspends two (Nov. 02, 2022). Retrieved from: <https://spectrumlocalnews.com/nys/central-ny/news/2022/11/02/proctor-high-school-increases-security-following-stabbing-incident> (date of application: 30.03.2024).

Nehrebetskyi Vladyslav,

PhD in Law, Associate Professor

(Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv;

Yaroslav Mudriy National Law University, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN THE FIGHT AGAINST CRIME: OVERVIEW AND PROSPECTS

The implementation of the consolidated step-by-step digital transformation of the judicial and law enforcement agencies of Ukraine is carried out on the basis of strategic management tools that correspond to the best practices of the EU countries. The paper considers the legal grounds for using automated systems based on artificial intelligence in the investigation and Prevention of criminal offenses. The article examines the experience of leading countries in the use of is-based systems, and suggests promising areas for legislative regulation of the use of artificial intelligence.

Key words: artificial intelligence, criminalistics, digital criminalistics, forensic expertise, digital evidence, digital transformation, Crime Investigation, countering crime.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-14>

Шопіна Ірина Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано концептуальні підходи до соціального призначення благодійних та волонтерських організацій і визначено, що вони значною мірою відображають особливості наукового світогляду дослідників, а також відношення до клерикальних або ліберальних цінностей. Узагальнення поглядів вчених на соціальне призначення благодійних та волонтерських організацій дає змогу виокремити наступні концептуальні підходи: 1) кратологічний (від давньогрецького Κράτος: влада, панування, могутність), представники якого вважають благодійну діяльність одним із способів політичних та економічних еліт зміцнити свою владу та/або прибутки, змінюючи суспільні відносини, загальносоціальні, електоральні та споживацькі настрої шляхом надання певних благ визначеній категорії осіб; 2) ідеалістичний, у межах якого особи, які здійснюють благодійну та волонтерську діяльність, розглядаються, без врахування їх індивідуальних особливостей та мотивацій, як альтруїстичні, гуманістичні та самовіддані особистості, сенс життя яких полягає у безкорисливому служінні нужденним; 3) технологічний, прихильники якого вважають, що вимірювання соціальної корисності науковими методами у даний час неможливо, однак достовірне уявлення про спрямованість діяльності благодійних організацій можна скласти на підставі аналізу фінансових та організаційних показників їх роботи; 4) врівноважуючий, у межах якого особистість досягає позитивного емоційного стану шляхом реалізації своєї благодійної активності. З'ясовано, що найбільш перспективним для достовірного оцінювання соціальної ролі благодійних організацій є технологічний підхід, позбавлений необхідності оперувати невимірними категоріями на кшталт «загальне благо», «щастя», «загальнолюдські цінності» тощо, що можуть мати діаметрально протилежне розуміння в різних соціальних групах. Визначення місця та ролі благодійних та волонтерських організацій у вирішенні тих складних завдань, що постали нині перед українською державою та суспільством, має, на наш погляд, з'ясовуватися на підставі аналізу структурованої інформації фінансового, організаційного та правового характеру, що надасть висновкам таких досліджень обґрунтованості та надійності.

Ключові слова: благодійна діяльність, волонтерська діяльність, благодійні організації, волонтерські організації, благодійні пожертви, соціальне забезпечення.

Постановка проблеми. Можливість України забезпечити ефективну відсіч російській збройній агресії залежить від консолідації ресурсів як української держави та громадянського суспільства, так і прогресивної світової спільноти. Важливе місце у системі забезпечення та підтримки Сил оборони та цивільних громадян під час воєнного стану належить благодійним та волонтерським організаціям. Разом з тим в їх діяльності

існує велика кількість проблем правового, економічного та методологічного характеру, викликаних широким колом об'єктивних та суб'єктивних факторів. У поєднанні з недостатнім висвітленням проблематики функціонування благодійних і волонтерських організацій у теоретичних джерелах та недоліками законодавства, яке регулює їх діяльність, вказане обумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з соціальним призначенням благодійних та волонтерських організацій, розглядали у своїх роботах такі науковці, як С. Гладченко, яка досліджувала ці проблеми в контексті активізації процесів розширення суспільства та виявлення окремих груп населення, які потребують допомоги та захисту. Держава, яка в останній час намагалася вирішувати проблеми соціального захисту населення, на думку науковиці, постала перед необхідністю залучення до рішення цих проблем недержавних утворень, у тому числі тих, які здійснюють благодійну діяльність [1, с. 52]. С. Чолій, здійснивши аналіз волонтерства та благодійності як видів просоціальної економічної активності, виявила низку спільних і відмінних ознак цих двох явищ. Обидва види активності, на думку авторки, особа здійснює не лише у просторі соціальної взаємодії з іншими людьми, які зазвичай потребують допомоги, чи організаціями, а й в економічному просторі функціонування суспільства, оскільки прямо (як у разі благодійництва) або опосередковано (як у разі волонтерства) пов'язані з грошима чи виконанням певної роботи безоплатно. Просоціальна орієнтація обох видів активності, як вважає дослідниця, поставила питання про те, наскільки альтруїстичними є ті особи, які їх практикують. Стосовно обох видів активності «чистий» альтруїзм часто ставився під сумнів, оскільки в кожному з видів активності особа може мати позитивні ефекти для своєї особистості (наприклад, покращення позитивного самоствердження, підвищення задоволеності собою, почуття щастя) або для власного розвитку (зокрема, отримання нових знань, досвіду роботи, можливості кар'єрного зростання) [2, с. 289]. С. Попова та Я. Павліченко розглянули правове регулювання діяльності благодійних організацій в Україні в контексті розвитку відносин у суспільстві, спрямованих на утвердження гуманізму і милосердя [3, с. 71]. Разом з тим можна констатувати, що у теоретичних джерелах нині відсутня усталеність позицій щодо соціального призначення благодійних та волонтерських організацій, що обумовлює спрямованість наукового пошуку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності концептуальних підходів до соціального призначення благодійної та волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток благодійної та волонтерської діяльності в Україні розпочався ще у 90-ті роки минулого століття, разом з тим його активізація була пов'язана із початком у 2014 році російської збройної агресії, коли виникла нагальна потреба забезпечити ефективне функціонування Збройних Сил України та інших складових Сил оборони, а також задоволення базових потреб цивільних громадян, яким було спричинено фізичну, економічну та психологічну шкоду внаслідок бойових дій та терористичних атак противника. Нагальність вказаних потреб сприяла активізації діяльності благодійних організацій. Якщо у 2008 році в Україні було зареєстровано 11660 благодійних організацій [4], то на 1 січня 2015 року кількість благодійних організацій сягала 15934 [5]. З початком широкомасштабної російської агресії кількість благодійних організацій стрімко зросла, і станом на 1 січня 2023 року складала 26846 організацій [6]. Втім, лише за кількістю таких організацій судити про активізацію їх діяльності було б некоректно, оскільки, за даними дослідників, «більшість БО існують лише «на папері» [5]. Однак існують й інші чинники, аналіз яких дає змогу

зробити висновок про збільшення впливу благодійних організацій в українському суспільстві. Так, за результатами соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова у січні 2024 року, повністю довіряють волонтерським організаціям 29,7% громадян, скоріше довіряють 48,1% (для порівняння: державному апарату (чиновникам), представники якого, власне, і мають забезпечувати нагальні потреби Сил оборони та незахищених верств населення, повністю довіряє в десять разів менше громадян (лише 2,4% опитаних), скоріше довіряють 13,6%) [7]. За даними Forbes, за дев'ять місяців 2023 року три найбільших фонди України зібрали 12,5 млрд грн. [8]. У світовому рейтингу благодійності Україна у 2023 році зайняла 2 місце [9], тоді як ще у 2019 році знаходилася в цьому рейтингу на 101 місці [10]. Викликає інтерес, що перше та третє місця у вказаному рейтингу належать Індонезії та Кенії – державам, які займають відповідно 107 та 143 місце зі 156 за міжнародним індексом людського потенціалу [11], тобто високі показники у рейтингу благодійності не означають автоматично вирішення нагальних соціальних проблем у суспільстві.

Деякі слів хотілося б сказати про співвідношення термінів «благодійна діяльність» і «волонтерська діяльність». Відповідно до абзацу третього частини першої статті I Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [12], тобто ці поняття співвідносяться як частина і ціле. Разом з тим, у мас-медіа України та в суспільній свідомості вказане співвідношення розуміється з точністю до навпаки: волонтерська діяльність розуміється значно ширше, охоплюючи, крім робіт та послуг, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами (як це має бути відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність»), ще й благодійну допомогу в цілому, у тому числі в грошовій формі. Не додають визначеності в цьому сенсі положення п. 165.1.54 ст. 165 Податкового кодексу України, в якому передбачено, що до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включається сума (вартість) благодійної допомоги, виплаченої (наданої) благодійниками – фізичними особами, які внесені до Реєстру волонтерів [13], у той час як легальне визначення волонтерської допомоги не передбачає її надання у грошовій формі. Тому у назві цієї статті слова «благодійна діяльність» і «волонтерська діяльність» вжито як окремі категорії.

Виникнення благодійної діяльності сягає своїм корінням в історію Стародавнього Світу. Разом з тим не можна однозначно стверджувати, що сучасні та давні форми надання допомоги тим, хто її потребував, були ідентичними. Так, довірена особа імператора Августа Гай Цільний Меценат, чие ім'я згодом стало прозивним, надавав допомогу діячам мистецтва і науки, використовуючи як матеріальні та правові можливості Римської імперії, так і власні спроможності [14, с. 45]. Тобто, сучасною термінологією, з метою підвищення довіри до імператора Августа у суспільстві, Гай Меценат адміністрував надання державної підтримки діячам науки та мистецтва, створював можливості для особистого прийому митців та науковців імператором, до якого вони могли звернутися з проханням про надання їм маєтків та державних виплат, а також надавав власну благодійну допомогу. Тобто, самий відомий у світовому масштабі історичний приклад благодійної діяльності мав достатньо прагматичну мотивацію, і тут слід погодитися

з О. Жмаєм, на думку якого благодійність завжди здійснюється виходячи з особистих інтересів і для досягнення особистих цілей [14, с. 45].

У наукових джерелах, які досліджують проблеми благодійної діяльності, сформулювалося декілька підходів, відповідно до першого з яких благодійництво (філантропія) є глибоко недемократичним інститутом, який надає ще більше влади в руки еліти, передаючи їй контроль над культурними, соціальними та політичними пріоритетами [15; 16], «обіцяє порятунк, водночас легітимізуючи тривале існування крайньої нерівності, що потенційно сприяє посиленню залежності» [17, с. 345].

У межах другого підходу благодійність розуміється як добровільне, несистемне, безкорисливе сприяння, спрямоване на поліпшення соціального стану осіб, які потребують цього, та розв'язання проблем соціально-культурної сфери суспільства загалом. Філантропію як форму благодійної діяльності трактують як цілеспрямовану, мотивовану допомогу, яка ґрунтується на підтриманні загальнолюдських цінностей та людинолюбстві, що надається безкорисливо, у формі безособової допомоги, шляхом підтримання духовного та культурного життя суспільства й заступництва за неможливих і нужденних [18, с. 13]. Волонтерство у межах вказаного підходу є добровільною формою соціальної активності, спрямованою на суспільно корисні справи. Це спосіб колективної взаємодії й ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем, що ґрунтується на прагненні допомогти [19, с. 109].

Третій підхід базований на рейтингу, у якому благодійні організації були ранжовані за критеріями організаційної ефективності, організаційної спроможності та загального фінансового стану. Основою такого рейтингу стала фінансова інформація з податкових декларацій та інших форм аналізу фінансової діяльності понад трьох тисяч благодійних організацій у семи напрямках: ефективність залучення коштів, витрати на фандрейзинг, програмні витрати, адміністративні витрати, зростання первинних надходжень, зростання програмних витрат та коефіцієнт оборотного капіталу [20, с. 135]. За результатами такої оцінки автори дослідження доходять висновку, що благодійні організації все більше набувають рис прибуткових підприємств у своєму прагненні подолати конкурентний тиск та скорочення фінансування. Це може мати непередбачувані наслідки. Наприклад, найбільш успішні благодійні організації не обов'язково є тими, що мають найбільший потенціал для суспільного блага. Наразі не існує механізму, який би дозволяв оцінити соціальну цінність благодійних організацій, у той час як така оцінка має важливі етичні та політичні наслідки, особливо з огляду на рівень підтримки благодійних організацій з боку держави та фондів [20, с. 130].

Четвертий підхід розглядає благодійну пожертву як схожу на купівлю дію, де витрати й винагороди урівноважуються навіть тоді, коли зовнішні винагороди неможливі (наприклад, зменшення оподаткування, визнання, підтримка статусу тощо). Відповідно до цих підходів радість від давання є винагородою сама по собі, інакше кажучи, люди досягають внутрішньої винагороди – задоволення, щастя, моральної сатисфакції – від акту благодійної допомоги [2, с. 288].

Що стосується першого підходу, то констатування активності світових та національних еліт у спробах збільшити рівень своєї влади (капіталу) за допомогою використання благодійних організацій є описаною багатьма авторами тенденцією. Разом з тим складно уявити методологію оцінювання такого використання – як

з огляду на розмитість категорії «еліта», так і закритість відповідних відомостей та даних. Невимірними уявляються також позиції у межах другого підходу, наповнені оцінками категоріями на кшталт «безкорисливе сприяння», «підтримання загальнолюдських цінностей», «суспільно корисні справи». Враховуючи, що моральні критерії мають надзвичайно широкий діапазон представленості в різних соціальних групах, в різних регіональних, релігійних та етнічних спільнотах, знаходження однакового для всіх розуміння суспільно корисної справи є досить складним (як приклад, можна навести благодійну допомогу для здійснення заходів в сфері захисту прав ЛГБТ, що схвально оцінюється в одних спільнотах і викликає виражено негативну реакцію в інших). Безкорисливість благодійної діяльності також не є константою – адже, відповідно до ч.3 ст.16 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році [21], тобто з кожної тисячі залучених коштів 200 гривень може йти на утримання самої благодійної організації, що може включати заробітну плату її співробітників, виступаючи матеріальним джерелом їхнього існування. Тому термін «безкорисливий», з огляду на його оцінний характер, на нашу думку, некоректно застосовувати для визначення соціального призначення і цілей благодійних організацій. Більш того, якщо така організація виконує соціально значущі цілі, додержується правових приписів, звітує відповідно до законодавства про свою діяльність, то достатнє матеріальне забезпечення її керівництва та персоналу виступає запорукою тривалості та надійності її діяльності. Додамо також, що деякі благодійні організації намагаються зменшувати адміністративні витрати: так, благодійний фонд «Рідні» у своєму звіті за 2023 рік задекларував лише 12% адміністративних витрат у структурі видатків, що склало 5 394 931 грн [22], однак більшість благодійних організацій правовий припис про регулярне оприлюднення звітності на своєму веб-сайті не виконує. Четвертий підхід ставить благодійну активність у залежність від великої кількості особистісних факторів, частина з яких носить тимчасовий характер. Це жодним чином не знецінює самого підходу, разом з тим дослідження у межах методології правової науки, на нашу думку, мають обирати за предмет наукових розвідок більш стабільні у часі та вимірні категорії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Концептуальні підходи до соціального призначення благодійних та волонтерських організацій значною мірою відображають особливості наукового світогляду дослідників, а також їх відношення до клерикальних або ліберальних цінностей. Це має своїми наслідками широке різноманіття розуміння соціальної природи благодійної та волонтерської діяльності.

Узагальнення поглядів вчених на соціальне призначення благодійних та волонтерських організацій дає змогу виокремити наступні концептуальні підходи: 1) кратологічний (від давньогрецького Κράτος: влада, панування, могутність), представники якого вважають благодійну діяльність одним із способів політичних та економічних еліт зміцнити свою владу та/або прибутки, змінюючи суспільні відносини, загальносоціальні, електоральні та споживачькі настрої шляхом надання певних благ визначеній категорії осіб; 2) ідеалістичний, у межах якого особи, які здійснюють благодійну та волонтерську діяльність, розглядаються, без врахування їх індивідуальних особливостей та мотивацій, як

альтруїстичні, гуманістичні та самовіддані особистості, сенс життя яких полягає у безкорисливому служінні нужденним; 3) технологічний, прихильники якого вважають, що вимірювання соціальної корисності науковими методами у даний час неможливо, однак достовірне уявлення про спрямованість діяльності благодійних організацій можна скласти на підставі аналізу фінансових та організаційних показників їх роботи; 4) врівноважуючий, у межах якого особистість досягає позитивного емоційного стану шляхом реалізації своєї благодійної активності (в сучасних умовах правового режиму воєнного стану одним із проявів цього підходу є використання під час публічних зборів благодійних організацій конструкція «боїшся – донаті!»).

На нашу думку, найбільш перспективним для достовірного оцінювання соціальної ролі благодійних організацій є технологічний підхід, позбавлений необхідності оперувати невимірними категоріями на кшталт «загальне благо», «щастя», «загальнолюдські цінності» тощо, що можуть мати діаметрально протилежне розуміння в різних соціальних групах. Визначення місця та ролі благодійних та волонтерських організацій у вирішенні тих складних завдань, що постали нині перед українською державою та суспільством, має, на наш погляд, з'ясовуватися на підставі аналізу структурованої інформації фінансового, організаційного та правового характеру, що надасть висновкам таких досліджень обґрунтованості та надійності.

Список використаних джерел

1. Гладченко С.В. Історичні передумови благодійної діяльності релігійних організацій та церкви в Україні. *Гілея*. 2015. № 95. С. 51–54.
2. Чолій С. Волонтерство та благодійність як види просоціальної економічної активності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 9. С. 284–290.
3. Попова С. М., Павліченко Я. Р. Роль благодійних організацій та громадських об'єднань у наданні допомоги українцям під час війни. *Проблеми сучасної поліцейстики*: тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 69–72.
4. Розвиток благодійництва в сучасній Україні. Аналітична записка. Київ: НІСД, 2013. URL: <https://niss.gov.ua>
5. Діяльність українських благодійних організацій. Дослідження Corestone Group та Gfk Ukraine, 2019. URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2019/11/charity_funds_report.pdf
6. Задорожня Л., Маркуц Ю. Податкове стимулювання благодійності в Україні. Київ: Вокс, 2023. URL: <https://voxukraine.org/podatkovye-stymulyuvannya-blagodijnosti-v-ukrayini>
7. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua>
8. Тарасовський Ю. Як донатять українці. З початку року три найбільші фонди зібрали 12,5 млрд грн. URL: <https://forbes.ua/news/yak-donatyat-ukrainsi-z-pochatku-roku-tri-naybilshi-fondi-zibrali-125-mlrd-grn-26102023-16903>
9. World Giving Index 2023. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2
10. CAF World Giving Index 10th Edition, 2019. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2019-publications/caf-world-giving-index-10th-edition>
11. Human Development Report 2020 The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. URL: <https://web.archive.org/web/20210130023305/http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
12. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
13. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
14. Жмай О. Благодійність як засіб створення суспільного блага в контексті вирішення соціальних проблем. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 19 лист. 2020 р.). Одеса, 2020. С.45–48.
15. Horvath A., Powell W.W. Contributory or disruptive: Do new forms of philanthropy erode democracy? In Reich, R., Cordelli, C. and Bernholz, L. (eds), *Philanthropy in Democratic Societies: History, Institutions, Values*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2016. P. 87–122.
16. Reich R. On the role of foundations in democracies. In Reich, R., Cordelli, C. and Bernholz, L. (eds), *Philanthropy in Democratic Societies: History, Institutions, Values*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2016. P. 64–86.
17. Maclean M., Harvey C., Yang R., Mueller F. Elite philanthropy in the United States and United Kingdom in the new age of inequalities. *International Journal of Management Reviews*. 2021. Volume 23, Issue 3, p. 330-352. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/ijmr.12247>
18. Сербин Р. А. Благодійництво в Україні: доктринальне адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ: НАВС, 2016. 428 с.
19. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С.104-109.
20. Polonsky M.J., Grau S. L. Evaluating the Social Value of Charitable Organizations: A Conceptual Foundation. *Journal of Macromarketing*. 2008. № 28(2): P. 130-140.
21. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
22. Благодійний фонд «Рідні». Звітність. Звіт за 2023 рік. URL: <https://ridni.org.ua/report>

References

1. Hladchenko, S.V. (2015). Istorychni peredumovy blahodiinoi diialnosti relihiinykh orhanizatsii ta tserkvy v Ukraini [Historical background of charitable activities of religious organizations and the church in Ukraine]. *Hileia*. 2015, 95, 51–54 [in Ukrainian].
2. Cholii, S. (2021). Volonterstvo ta blahodiinist yak vydy prosotsialnoi ekonomichnoi aktyvnosti [Volunteering and charity as types of prosocial economic activity]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky*. Vypusk 9, 284–290 [in Ukrainian].
3. Popova, S. M., & Pavlichenko, Ya. R. (2023). Rol blahodiinykh orhanizatsii ta hromadskykh obiednan u nadanni dopomohy ukrainsiam pid chas viiny [The role of charitable organizations and public associations in providing assistance to Ukrainians during the war]. *Problemy suchasnoi politseistyky: tezy dop. III nauk.-prakt. konf.(m. Vinnytsia, 11 trav. 2023 r.)*. Vinnytsia, 69–72 [in Ukrainian].
4. Rozvytok blahodiinytstva v suchasni Ukraini. Analitychna zapyska [The development of charity in modern Ukraine. Analytical note]. (2013)/ Kyiv: NISD/ Retrieved from: <https://niss.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Diialnist ukrainskykh blahodiinykh orhanizatsii. Doslidzhennia Corestone Group ta Gfk Ukraine. [Activities of Ukrainian charitable organizations. Research by Corestone Group and Gfk Ukraine] (2019). Retrieved from: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2019/11/charity_funds_report.pdf [in Ukrainian].
6. Zadorozhnia, L., & Markuts, Yu. (2023). Podatkove stymuliuvannia blahodiinosti v Ukraini [Tax incentives for charity in Ukraine]. Kyiv : Voks. Retrieved from: <https://voxukraine.org/podatkove-stymulyuvannya-blagodijnosti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
7. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vldy. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (sichen 2024 r.). [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (January 2024)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua> [in Ukrainian].
8. Tarasovskyi, Yu. Yak donatiat ukrainsi. Z pochatku roku try naibilshi fondy zibraly 12,5 mlrd hrn. [How Ukrainians donate. Since the beginning of the year, the three largest funds have raised UAH 12.5 billion]. Retrieved from: <https://forbes.ua/news/yak-donatyat-ukrainsi-z-pochatku-roku-tri-naybilshi-fondi-zibrali-125-mlrd-grn-26102023-16903> [in Ukrainian].
9. World Giving Index 2023. Retrieved from: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi-report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2 [in English].
10. CAF World Giving Index 10th Edition, 2019. Retrieved from: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2019-publications/caf-world-giving-index-10th-edition> [in English].
11. Human Development Report 2020 The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20210130023305/http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf> [in English].
12. Pro volonterstvu diialnist [On volunteer activity]: Zakon Ukrainy vid 19 kvitnia 2011 roku № 3236-VI. (2011). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].
13. Podatkovy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
14. Zhmai, O. (2020). Blahodiinist yak zasib stvorennia suspilnoho blaha v konteksti vyrishennia sotsialnykh problem [Charity as a means of creating public good in the context of solving social problems]. *Liudyna maie pravo: sotsialno-humanitarnyi dyskurs u konteksti reformsiinykh protsesiv v Ukraini: materialy kruhloho stolu* (m. Odesa, 19 lyst. 2020 r.). Odesa, 45–48 [in Ukrainian].
15. Horvath, A., & Powell, W.W. (2016). Contributory or disruptive: Do new forms of philanthropy erode democracy? In Reich, R., Cordelli, C. and Bernholz, L. (eds), *Philanthropy in Democratic Societies: History, Institutions, Values*. Chicago, 87–122 [in English].
16. Reich, R. (2016). On the role of foundations in democracies. In Reich, R., Cordelli, C. and Bernholz, L. (eds), *Philanthropy in Democratic Societies: History, Institutions, Values*. Chicago, 64–86 [in English].
17. Maclean, M., Harvey, C., Yang R., & Mueller, F. (2021). Elite philanthropy in the United States and United Kingdom in the new age of inequalities. *International Journal of Management Reviews*, 23, 3. 330–352 [in English].
18. Serbyn, R.A. (2016). Blahodiinytstvo v Ukraini: doktrynalne administratyvno-pravove doslidzhennia [Charity in Ukraine: a doctrinal administrative and legal study]: monohrafiia. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
19. Zakalyk, H.M., Koropatov, O.M., & Shuvar, N.M. (2022). Volonterska diialnist v Ukraini: istoriia, sohodennia ta yevrointehratsiia. [Volunteer activity in Ukraine: history, present and European integration]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 4, Ch. 1, 104–109 [in Ukrainian].
20. Polonsky, M.J., & Grau, S.L. (2008). Evaluating the Social Value of Charitable Organizations: A Conceptual Foundation. *Journal of Macromarketing*, 28(2). 130–140 [in English].
21. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii [On Charitable Activities and Charitable Organizations]: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 roku № 5073-VI. (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].
22. Blahodiinyi fond «Ridni». Zvitnist. Zvit za 2023 rik. [Charitable Foundation "Ridni". Reporting. Report for 2023]. (2023). Retrieved from: <https://ridni.org.ua/report> [in Ukrainian].

Shopina Iryna,

Doctor of Science in Law, Professor,

Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines

Institute of Law

(Lviv State University of Internal Affairs, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE SOCIAL PURPOSE OF CHARITABLE AND VOLUNTEER ACTIVITIES

The article analyzes the conceptual approaches to the social purpose of charitable and voluntary organizations and determines that they largely reflect the peculiarities of the researchers' scientific outlook, as well as their attitude to clerical or liberal values. Generalizing the views of scholars on the social purpose of charitable and volunteer organizations allows us to distinguish the following conceptual approaches: 1) kratological (from the ancient Greek Κράτος: power, dominance, might), whose representatives consider charitable activities to be one of the ways for political and economic elites to strengthen their power and/or profits by changing social relations, general social, electoral and consumer sentiments by providing certain benefits to a certain category of people; 2) idealistic, in which persons engaged in charitable and volunteer activities are considered, without taking into account their individual characteristics and motivations, as altruistic, humanistic and selfless individuals whose meaning of life is selfless service to the needy; 3) technological, whose supporters believe that it is currently impossible to measure social utility by scientific methods, but a reliable picture of the focus of charitable organizations can be drawn up based on the analysis of financial and organizational indicators of their work; 4) balancing, within which a person achieves a positive emotional state through the implementation of his or her charitable activity.

The article shows that the most promising for a reliable assessment of the social role of charitable organizations is a technological approach, which does not require the use of immeasurable categories such as "common good", "happiness", "universal human values", etc., which may have a diametrically opposite understanding in different social groups. In our opinion, determining the place and role of charitable and volunteer organizations in solving the complex tasks currently facing the Ukrainian State and society should be based on the analysis of structured information of a financial, organizational and legal nature, which will make the conclusions of such studies valid and reliable.

Key words: charitable activity, volunteer activity, charitable organizations, volunteer organizations, charitable donations, social security.

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-15>**Здебський Дмитро Володимирович,**

аспірант 2-го курсу заочної форми навчання докторантури та аспірантури

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5279-1024>ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК СУБ'ЄКТІВ ОПИТУВАННЯ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА

З початком оголошення воєнного стану в Україні кількість поліграфологічних досліджень у військових формуваннях зросло в порівнянні з періодом до 24.02.2022. Застосування поліграфа у військових формуваннях України під час воєнного стану виявилось ефективним засобом отримання інформації, яка доповнює службові перевірки і розслідування у військових частинах. Виходячи з реалій сьогодення захист персональних даних військовослужбовців в умовах війни є пріоритетним завданням держави. В нашому дослідженні розглянуто питання захисту персональних даних суб'єктів, що мають спеціальний статус військовослужбовців України, до яких застосовується процедура дослідження із застосуванням поліграфа. Виокремлено основні фактори дотримання законності поводження з інформацією, що обробляється за результатами опитування із застосуванням поліграфа у військових формуваннях України. Здійснено аналіз існуючих керівних документів, що регламентують організацію та порядок проведення поліграфологічних досліджень у військових формуваннях. Виявлено прогалини законодавства в питаннях електронної обробки персональних даних військовослужбовців – суб'єктів поліграфологічних досліджень. Визначено, що у відомчому наказі Управління державної охорони України, який регламентує застосування поліграфа виявлено норму, що може порушувати захист прав військовослужбовців, які є конфідентами оперативно-розшукових, розвідувальних та контррозвідувальних органів України та бути протизаконним способом втручання в діяльність відповідних правоохоронних органів та спеціальних служб. Нами надано рекомендації щодо удосконалення існуючої бази керівних документів в питаннях захисту персональних даних військовослужбовців – суб'єктів поліграфологічного дослідження. А саме, запропоновано внести зміни до існуючих відомчих нормативно-правових актів щодо урегулювання електронної обробки інформації отриманої за результатами поліграфологічних досліджень. З метою забезпечення захисту прав військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України та Служби безпеки України нами рекомендовано розробити та впровадити керівні документи, що визначають організацію та проведення поліграфологічних досліджень в даних військових формуваннях.

Ключові слова: поліграф, персональна інформація, опитування із застосуванням поліграфа, захист персональних даних, права військовослужбовців, захист прав конфідентів.

Постановка проблеми. Сучасний технологічний прогрес створює значне коло потреб та можливостей для збору, обробки, зберігання та аналізу персональних даних. Так, з початку 2000-х років для забезпечення діяльності більшості військових формувань України набуло активне впровадження застосування комп'ютерного поліграфа, яке з роками тільки збільшувалось, однак нормативно-правового регулювання зазначеної сфери у кожного відомства різних.

Поліграфологічне дослідження створює широке коло можливостей для збору, обробки та аналізу персональних даних. Але інформація отримана за допомогою поліграфа може не тільки сприяти службовій діяльності, а ще бути інструментом порушення прав та свобод

людини, зокрема права на приватне життя. Система захисту персональних даних військовослужбовців України в умовах війни є одним із найбільш актуальних завдань, що постають перед ініціатором опитування із застосуванням поліграфа сьогодні.

З початку повномасштабного вторгнення в Україну російських окупаційних військ кількість поліграфічних досліджень зростає в геометричній прогресії в порівнянні з періодом до 24.02.2022, що додатково свідчить про актуальність та ефективність цього приладу в умовах сьогодення. З орієнтацією поліграфологічних досліджень на умови воєнного стану збільшилась кількість військовослужбовців України, до яких застосовується процедура дослідження із застосуван-

ням поліграфа, як основних представників сектору безпеки, тому дотримання прав даної категорії осіб стає пріоритетним в умовах сьогодення та залишиться в післявоєнний період.

Захист персональних даних та його нормативне вдоволення є не просто обов'язком держави та предметом адміністративно-правового регулювання, але повинно нерозривно розглядатися в поєднанні із захистом прав та свобод людини, в тому числі захистом права на повагу до приватного життя.

Крім того, створення дієвої системи захисту персональних даних належить до міжнародних зобов'язань України, в тому числі пов'язаних із європейською інтеграцією нашої держави. Зокрема, саме від виконання цього зобов'язання значною мірою залежать євроінтеграційні прагнення української держави [1, с. 4]. А з врахуванням воєнного стану виступає, як один з способів забезпечення безпеки військовослужбовців України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід організації та впровадження поліграфологічних досліджень за міжнародними стандартами в Україні вивчали В. Шаповалов та Д. Алексєєва-Процюк. В своїх працях О. Мотлях вказує на необхідність врегулювання адміністративно-правових засад проведення поліграфологічних досліджень в Україні. Т. Гуржій та А. Петрицький досліджували організаційно-правові засади захисту персональних даних. М. Бем та І. Городиський привернули увагу до стандартів захисту персональних даних в соціальній сфері та розкрили питання відповідальності за порушення вимог законодавства в сфері захисту персональних даних. Питання обробки персональних даних для потреб правоохоронних органів України та визначення строків обробки персональних даних вивчав К. Ісмаїлов.

Метою статті є аналіз українського та зарубіжного законодавства в сфері обігу персональної інформації суб'єктів, що мають статус військовослужбовців.

Методи. В роботі використано низку наукових методів, а саме: теоретичний – вивчення та аналіз національних та міжнародних нормативно-правових актів, науково-методичної літератури, узагальнення інформації для визначення теоретико-методологічних основ дослідження; логічний аналіз – для формулювання основних понять і проведення класифікації; конкретно-історичний – продемонструвати динаміку розвитку захисту персоналізованої інформації результатів дослідження із застосуванням поліграфа; діалектика – для визначення змісту та особливостей складових елементів у сфері обороту персональної інформації; емпіричними методами – для узагальнення передового досвіду країн ЄС. А також особистий досвід роботи автора статті на посаді поліграфолога в підрозділах спеціального призначення військового формування України.

Виклад основного матеріалу. Практика проведення поліграфологічних досліджень в Україні в останні десятиріччя набула широкої популярності не лише у приватній сфері, але й державній службі. Основними напрямками застосування поліграфа є підвищення ефективності під час прийняття кадрових рішень, при проведенні службових розслідувань та перевірок, а також при проведенні поліграфологічних досліджень в межах кримінальних розслідувань та психологічних експертиз. Особливу актуальність поліграфологічні дослідження набули під час військової агресії росії проти України, отримана інформація під час даного заходу сприяє виявленню та подальшого контролю зрадників, шпигунів, диверсантів та колаборантів [11, с. 5].

Під час опитування із застосуванням поліграфа військовослужбовців, спеціалісту-поліграфологу в тому числі повідомляється інформація, яка може зашкодити суб'єкту опитування або третім особам. Тому питання збереження та захисту персональних даних суб'єктів опитування із застосуванням поліграфа на нашу думку є основоположними та підлягають чіткому врегулюванню.

О. Мотлях у своєму підручнику «Поліграфологія» зауважує, що захист прав досліджуваних осіб є основою забезпечення об'єктивності висновку поліграфолога за результатами проведеного ним психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа і досягається забезпеченням принципів законності, добровільності, гласності та правомірності, дотримання прав людини і громадянина та методичних норм, вимог і правил процедури дослідження [10, с. 441].

Як зазначає К. Ісмаїлов сьогодні необхідно переглянути чинне законодавство щодо обігу персональних даних з врахуванням того, що низка європейських країн переглядає своє національне законодавство відповідно до Загального регламенту захисту даних, який набув чинності 25 травня 2018 року та містить положення та вимоги до обробки персональної інформації в межах Європейського Союзу. Крім того, в Україні необхідно запровадити нову модель обороту персональних даних, яка ґрунтуватиметься на сучасних реаліях накопичення, обробки, аналізу та поширення інформації, змінивши норми нормативно-правових актів у зазначеній сфері відповідно до встановлених принципів, що відповідають «Пакету про захист персональних даних», які передбачають створення умов для забезпечення захисту персональних даних узгодженої з міжнародно-правовими стандартами [17].

Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додатковий протокол до неї, які Україна ратифікувала у 2010 році містить положення, які визначають дотримання прав і основоположних свобод кожної особи, незалежно від її громадянства чи місця проживання, у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо неї. Відповідно до ст. 5 цієї Конвенції, персональні дані, які підлягають автоматизованій обробці, повинні зберігатися у формі, який дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це потрібно для цілей, для яких вони потрібні [9].

К. Ісмаїлов зауважив, що наразі необхідно внести зміни до українського законодавства відповідно до принципів, викладених у документах «Пакету із захисту даних», які передбачають створення умов для забезпечення гармонізованої міжнародно-правової бази захисту персональних даних та містить такі документи:

– Регламент (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 «Про захист осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46 / ЄС (Загальний регламент захисту даних)»;

– Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту та Ради від 27.04.2016 «Про захист осіб щодо обробки персональних даних компетентними органами для запобігання, розслідування, виявлення або переслідування злочинців, виконання кримінальних покарань, а також вільний рух таких даних і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ІНА»;

– Директиву (ЄС) 2016/681 Європейського Парламенту та Ради від 27.04.2016 про використання даних записів пасажирів для запобігання, виявлення, розслідування та судового переслідування терористичних і тяжких злочинів [17].

Що стосується основних принципів обробки персональних даних, які викладені в документах «Пакету захисту даних», то до них відносяться:

- законність, чесність і прозорість;
- обмеження мети. Дані повинні збиратися для певної, конкретної та законної мети та не підлягати подальшій обробці, яка є несумісною з цією метою;
- мінімізація даних для досягнення мети, для якої вони обробляються;
- точність;
- обмеження щодо зберігання, не довше, ніж це необхідно для мети, для якої вони обробляються;
- цілісність і конфіденційність для забезпечення належного захисту, включаючи захист від несанкціонованої або незаконної обробки, випадкової втрати, знищення або пошкодження, із застосуванням відповідних технічних або організаційних заходів [17].

Також відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція): «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції».

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Леандер проти Швеції» зазначив, що зберігання державними органами інформації про особу є втручанням у її право на повагу до – приватного життя, а відтак повинне відповідати вимогам, викладеним у ч. 2 ст. 8 Конвенції. В подальшому Європейський суд вказав, що держава повинна також вживати розумних заходів із метою дотримання права особи на повагу до її приватного життя (а відтак і права на захист персональних даних) з боку приватних суб'єктів особу [1, с. 7].

Слід зазначити, що за законодавством більшості країн ЄС, персональні дані класифікуються за наступними критеріями чутливості:

а) дані загального характеру (П.І.Б., дата і місце народження, громадянство, стать, місце роботи, робочий телефон/факс/e-mail, місце проживання тощо);

б) чутливі (*англ. – vulnerable personally identifiable information*), тобто дані, які за природою можуть порушити основні свободи і таємницю приватного життя (до таких належать відомості про стан здоров'я, етнічну належність, релігійні погляди, політичні переконання, власність, заробітну плату та інші джерела доходу, ідентифікаційні коди, біометричні записи, реквізити документів та платіжних карток, номерні знаки транспортних засобів, дактилоскопічні відбитки, зразки почерку, записи голосу, фото- та відеоматеріали, кредитна історія, інформація про судимість і ін.). Для цих персональних даних передбачено високий рівень захисту. Саме вони вважаються конфіденційними. І їх збирання, зберігання, використання та поширення без згоди суб'єкта забороняється законом й має наслідком юридичну відповідальність [2, с. 68].

Питання захисту персональних даних військовослужбовців України полягає у державному регулюванні захисту персональних даних, а отже в порядку організації та проведення поліграфологічних досліджень у військових формувань України, до яких належать: Міністерство оборони України та Збройні Сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України.

Отже, з метою імплементації Конвенції Верховною Радою України 01 червня 2010 року прийнято закон України «Про захист персональних даних» [15] (далі – Закон), який закріплює основні принципи обробки персональних даних, права суб'єктів персональних даних,

основні підстави обробки персональних даних, принципи обмеження дії Закону, повноваження наглядового органу та ін. На виконання Закону наглядовим органом у сфері захисту персональних даних, яким є станом на сьогодні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, наказом від 8 січня 2014 року № 1/02-14 [14] було затверджено наступні підзаконні акти у сфері захисту персональних даних:

1. Типовий порядок обробки персональних даних, який містить ключові зобов'язання володільців щодо організації процесу обробки персональних даних;

2. Порядок здійснення Уповноваженим ВРУ контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних, який регламентує порядок проведення перевірки володільців Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;

3. Порядок повідомлення Уповноваженого ВРУ з прав людини про обробку персональних даних», який становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних, про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці, а також оприлюднення вказаної інформації. Вагоме значення мають також низка інших законів, як наприклад, Закон України «Про доступ до публічної інформації» та Закон України «Про інформацію» [1, с. 8].

На сьогодні окремі військові відомства України мають керівні документи, що регулюють організацію та проведення поліграфологічних опитувань (досліджень), так:

1. Міністерство оборони України та Збройні Сили України використовують Інструкцією з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (далі – Інструкція МО/ЗСУ) [4];

2. Національна гвардія України керується Інструкцією про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа (далі – Інструкція НГУ) [8];

3. Державна прикордонна служба України застосовує Інструкцію з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України (далі – Інструкція ДПСУ) [3];

4. Управління державної охорони України керується Порядком проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України (далі Порядок УДОУ) [7];

5. Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України окремий керівний документ, що визначає порядок організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа не мають. Проте за «Інструкцією про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України» опитування особи, за її згодою, може проводитись з використанням поліграфа відповідно до законодавства [7]. В свою чергу згідно з «Положенням про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України», на військову службу за контрактом до Служби зовнішньої розвідки України приймаються та призначаються на посади громадяни України, які пройшли також психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини [12].

За Законом власником персональних даних є фізична або юридична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом.

Під дану категорію підпадає ініціатор поліграфологічної перевірки.

Відповідно до Закону розпорядником персональних даних є фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця. До цієї категорії можна віднести спеціалістів поліграфа та підрозділи в яких вони проходять службу.

У відомствах, де визначено порядок організації та проведення опитувань (досліджень) із застосуванням поліграфа, до матеріалів даного заходу відносять: завдання на проведення опитування із застосуванням поліграфа або письмове клопотання особи щодо спростування за допомогою поліграфа наявних сумнівів у правдивості наданої нею інформації, заява про надання добровільної згоди на проведення даного психофізіологічного дослідження, письмову довідку за отриманими результатами. Тобто, у даних матеріалах вже можуть міститись персональні дані суб'єктів опитування (дослідження) із застосуванням поліграфа [3; 4; 8; 14]. В Службі зовнішньої розвідки України такими матеріалами є письмові висновки з питань службового розслідування, які долучаються до матеріалів службового розслідування [6].

По закінченню опитування (дослідження) спеціалісти поліграфа готують довідку про результати опитування (дослідження) із застосуванням поліграфа. У довідці зазначається: дата, час початку та закінчення процедури, персональні дані суб'єкта дослідження та поліграфолога; підстава для проведення дослідження (зазначається назва документа, на підставі якого проводиться дослідження із застосуванням поліграфа, посада особи, яка його затвердила, дата затвердження); мета проведення дослідження; питання, що перевірялися, запитання, які ставилися суб'єкту дослідження, відповідно до завдання; опис отриманих результатів та реакції суб'єкта дослідження; висновки; особливості поведінки суб'єкта дослідження під час проведення процедури (за наявності таких особливостей); перелік документів, що додаються до довідки (за наявності). Тобто, в довідці зазначається як дані загального характеру так і чутливі дані (наприклад про стан здоров'я). Відповідно до алгоритму проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, який розпочинається із передтестової бесіди, та запитань поліграфолога щодо загальних біографічних даних та надання медичної інформації про стан здоров'я [16, с. 18–19], що також може містити чутливі дані, є обов'язковими.

Так, відповідно до інструкцій МО/ЗСУ, НГУ та ДПСУ інформація, що викладена у довідках і матеріалах дослідження не має перевищувати грифа обмеження доступу «Для службового користування». А матеріали дослідження зберігаються у визначених структурних підрозділах протягом трьох років, після чого знищуються в установленому законодавством України порядку. Відпрацьовані довідки, за результатами поліграфологічного дослідження, реєструються у «Журналі обліку проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа», який ведеться у структурних підрозділах [3; 4; 8]. Дана вимога інструкцій дотична до визначення Закону щодо бази персональних даних, котра є іменованою сукупністю упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек (будь-яких структурованих персональних даних, доступних за визначеними критеріями, незалежно від того, чи такі дані централізовані, децентралізовані або розділені за функціональними чи географічними принципами) персональних даних. Зауважимо, що

довідки складаються в письмовій формі а зберігаються у картотеках.

Інструкції МО/ЗСУ, НГУ та ДПСУ не визначають порядок ведення електронних баз даних результатів поліграфологічних досліджень, відсутність прямої вказівки на ведення електронних баз даних результатів поліграфологічних досліджень унеможливорює законну обробку отриманих результатів у електронному вигляді. Однак, дану прогалину було враховано в Порядку УДОУ [13]. Відповідно до Порядку, матеріали дослідження, що утворилися в результаті дослідження в електронному вигляді, зберігаються на електронних носіях інформації. В залежності від виду інформації з обмеженим доступом електронні носії інформації реєструються у Журналі обліку електронних носіїв інформації, на які планується записувати службову інформацію за встановленою формою [13].

Проте, маємо зазначити, що в Порядку УДОУ у відповідності до розділу IV «Напрями проведення дослідження», п.п. 3 п. 1 зазначено: особи, які претендують на військову службу (роботу) в Управлінні проходять дослідження для отримання умовної орієнтувальної інформації в тому числі у минулому, щодо конфіденційного співробітництва з розвідувальними, правоохоронними та іншими державними органами України [13].

Виявлення за допомогою опитування із застосуванням поліграфа осіб, що співпрацюють на конфіденційній основі з розвідувальними, правоохоронними та іншими державними органами України, на нашу думку, є, як мінімум, міжвідомчим порушення етичних правил щодо роботи з конфідентами, а в деяких випадках можна розцінювати як втручання та перешкоджання оперативно-розшуковій та/або контррозвідувальній чи розвідувальній діяльності.

Висновки. В ході нашого дослідження нами було проаналізовано відповідність відомчих керівних документів військових формувань України, що регламентують проведення поліграфологічних опитувань (досліджень) до міжнародного та державного законодавства з питань захисту персональних даних.

Так, в переважній більшості керівних документів відсутня норма, що регламентує порядок ведення та обробки персональних даних в електронному вигляді. Тобто, в умовах цифровізації відомств ведення електронних баз поліграфологічних опитувань (досліджень) розпорядники та власники даної інформації можуть порушувати права на захист персональних даних суб'єктів поліграфологічних досліджень. В свою чергу відсутність регулюючих норм унеможливорює використання електронних бази даних поліграфологічних опитувань (досліджень) у законний спосіб розпорядниками та власниками такої інформації.

Питання захисту персональних даних осіб, що є суб'єктами опитування із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України, які конфіденційно співпрацюють з розвідувальними, правоохоронними та іншими державними органами України, взагалі порушуються розділом IV п.п. 3 п. 1 Порядку УДОУ. Дана норма має бути, на нашу думку, скасовано.

З метою забезпечення прав і свобод персоналу Служби безпеки України та Служби зовнішньої розвідки України, рекомендуємо відповідальним особам розробити та впровадити в службову діяльність інструкції з організації та проведення опитувань із застосуванням поліграфа у зазначених військових формуваннях з врахуванням захисту персональних даних військовослужбовців та можливістю здійснення обробки отриманих даних в електронному вигляді.

Список використаних джерел

1. Бем М.В., Городиський І.М. Стандарти захисту персональних даних в соціальній сфері. Львів: б.в., 2018. 110 с.
2. Гуржій Т.О., Петрицький А.Л. Правовий захист персональних даних : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 216 с.
3. Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України: затв. наказом МВС України 19.04.2022 р. № 221. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21.04.2022 р. за № 440/37776. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
4. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : затв. наказом М-ва оборони України від 14.04.2015 р. № 164 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 22.07.2019 р. № 394). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
5. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України: затв. наказом МВС України від 13.11.2017 р. № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
6. Інструкція про порядок проведення службового розслідування у Службі зовнішньої розвідки України : затв. наказом СЗР України від 26.02.2013 р. № 326/22858. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-13#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
7. Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України: затв. наказом СБ України від 04.02.2016 р. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
8. Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа: затв. наказом 01.09.2017 р. № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
9. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року : ратифіковано Законом України від 06.07.2010 р. № 2438-VI (438-17). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 12.09.2023).
10. Мотлях О.І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.
11. Поліграфологія: основні терміни та поняття / за ред. Л.Д. Удалової та ін. Київ: Альянт, 2022. 46 с.
12. Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України: затв. Указом Президента України від 30.12.2021 р. № 690/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690/2021#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
13. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України: затв. наказом Упр. держ. охорони України від 09.02.2021 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-21#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
14. Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних : наказ Уповноваженого верховної ради України з прав людини від 08.01.2014 р. № 1/02-14 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text (дата звернення: 12.09.2023).
15. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
16. Шаповалов В.О., Алексеева-Процюк Д.О. Особливості проведення передтестової бесіди в дослідженнях із застосуванням поліграфа: метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 76 с.
17. Ismailov K. To the issue of personal information circulation in the national police databases. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 38 (2). Canada, 2020. P. 41–45.

References

1. Bem, M.V., & Horodyskyi, I.M. (2018). *Standarty zakhystu personalnykh danykh v sotsialnii sferi* [Personal data protection standards in the social sphere]. Lviv: b.v [in Ukrainian].
2. Hurzhii, T.O., & Petrytskiy, A.L. (2019). *Pravovyi zakhyst personalnykh danykh* [Legal protection of personal data]: monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. [in Ukrainian].
3. Instrukttsiia z orhanizatsii ta provedennia opytuvannia iz zastosuvanniam polihrafa v Derzhavni prykordonnii sluzhbi Ukrainy [Instructions for organizing and conducting a survey using a polygraph in the State Border Service of Ukraine]. Zatv. Nakazom MVS Ukrainy 19.04.2022 r. № 221. Zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 21.04.2022 r. za № 440/37776. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].
4. Instrukttsiia z orhanizatsii ta provedennia psykhofiziologichnoho doslidzhennia personalu iz zastosuvanniam polihrafa u Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Instructions for organizing and conducting a psychophysiological examination of personnel using a polygraph in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]: zatv. Nakazom M-va oborony Ukrainy vid 14.04.2015 r. № 164 (u redaktsii nakazu Ministerstva oborony Ukrainy vid 22.07.2019 r. № 394). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].
5. Instrukttsiia pro poriadok vykorystannia polihrafov u Natsionalnii politsii Ukrainy [Instructions on the procedure for using polygraphs in the National Police of Ukraine]: zatv. Nakazom MVS Ukrainy vid 13.11.2017 r. № 920. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].
6. Instrukttsiia pro poriadok provedennia sluzhbovoho rozsliduvannia u Sluzhbi zovnishnoi rozvidky Ukrainy [Instructions on the procedure for conducting an official investigation in the Foreign Intelligence Service of Ukraine]: zatv. Nakazom SZR Ukrainy vid 26.02.2013 r. № 326/22858. veb-sait. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-13#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].
7. Instrukttsiia pro poriadok provedennia sluzhbovykh rozsliduvan ta sluzhbovykh perevirok stosovno viiskovosluzhbovtziv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Instructions on the procedure for conducting official investigations and official inspections

of servicemen of the Security Service of Ukraine]: *z*atv. Nakazom SB Ukrainy vid 04.02.2016 r. № 45. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

8. Instruktsiia pro poriadok orhanizatsii ta provedennia opytuvannia osobovoho skladu Natsionalnoi hvardii Ukrainy z vykorystanniam polihrafa [Instructions on the procedure for organizing and conducting a survey of the personnel of the National Guard of Ukraine using a polygraph]: *Z*atv. Nakazom 01.09.2017 r. № 749. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

9. Konventsiiia pro zakhyst osib u zviazku z avtomatyzovanoi obrobkoiu personalnykh danykh vid 28 sichnia 1981 roku [Convention on the Protection of Individuals in Connection with Automated Processing of Personal Data of January 28, 1981]: ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 06.07.2010 r. № 2438-VI (438-17). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

10. Motliakh, O.I. (2022). *Polihrafohiiia [Polygraphology]*: pidruchnyk. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

11. Polihrafohiiia: osnovni termyny ta poniattia (2022). [Polygraphology: basic terms and concepts]: slovnyk. (Udalova, L.D., et al. Eds.). Kyiv: Aliant [in Ukrainian].

12. Polozhennia pro prokhodzhennia viiskovoi sluzhby viiskovosluzhbovtiamy Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy [Regulations on military service by servicemen of the Foreign Intelligence Service of Ukraine]: *z*atv. Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 30.12.2021 r. № 690/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690/2021#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

13. Poriadok provedennia psykhoфизиологичного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України [The procedure for conducting a psychophysiological examination with the use of a polygraph in the Department of State Security of Ukraine]: *z*atv. Nakazom Upr. derzh. okhorony Ukrainy vid 09.02.2021 r. № 95. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-21#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia dokumentiv u sferi zakhystu personalnykh danykh [On the approval of documents in the field of personal data protection]: Nakaz Upovnovazhenoho verkhovnoi rady Ukrainy z prav liudyny vid 08.01.2014 r. № 1/02-14 Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

15. Pro zakhyst personalnykh danykh [About the protection of personal data]: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 r. № 2297-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (data zvernennia: 12.09.2023) [in Ukrainian].

16. Shapovalov, V.O., & Aliksieieva-Protsiuk, D.O. (2019). *Osoblyvosti provedennia peredtestovoi besidy v doslidzhenniakh iz zastosuvanniam polihrafa [Peculiarities of conducting a pre-test interview in studies with the use of a polygraph]*: metod. rek. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

17. Ismailov, K. (2020). To the issue of personal information circulation in the national police databases. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 38 (2). Canada. P. 41–45 [in English].

Zdebskyi Dmytro,

The 2d year Postgraduate extramural student at the doctorate and postgraduate studies

(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5279-1024>

LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF PERSONAL DATA OF MILITARY OFFICERS AS SUBJECTS OF POLYGRAPH INTERVIEWS

Since the declaration of martial law in Ukraine, the number of polygraph tests in military formations has increased compared to the period until February 24, 2022. The use of the polygraph in military formations of Ukraine during martial law proved to be an effective means of obtaining information that complements official checks and investigations in military units.

In accordance with today's realities, the protection of personal data of servicemen in wartime is a priority task of the state. In our study, the issue of protection of personal data of subjects who have the special status of military personnel of Ukraine, to whom the research procedure with the use of a polygraph is applied, was discussed. The main factors of compliance with the legality of handling information processed based on the results of a polygraph survey in the military formations of Ukraine are highlighted. An analysis of the existing governing documents regulating the organization and procedure of conducting polygraph examinations in military formations was carried out. Gaps in the legislation regarding the electronic processing of personal data of military personnel – subjects of polygraph examinations have been identified. It was determined that in the departmental order of the State Security Office of Ukraine, which regulates the use of the polygraph, a norm was found that could violate the protection of the rights of military personnel who are confidants of operational-investigative, intelligence and counter-intelligence agencies of Ukraine and be an illegal way of interfering in the activities of relevant law enforcement agencies and special services. We have provided recommendations on improving the existing base of governing documents in matters of protection of personal data of military personnel – subjects of polygraph examination. Namely, it is proposed to make changes to the existing departmental legal acts regarding the regulation of electronic processing of information obtained as a result of polygraph tests. In order to ensure the protection of the rights of servicemen of the Foreign Intelligence Service of Ukraine and the Security Service of Ukraine, we recommend developing and implementing guidelines that determine the organization and conduct of polygraph examinations in these military formations.

Key words: polygraph, personal information, survey using a polygraph, protection of personal data, rights of military personnel, protection of confidential rights.

Котова Вікторія Валеріївна,

кандидат юридичних наук, докторант

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2046-2635>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті визначено кримінально-правову характеристику торгівлі людьми в умовах воєнного стану. Встановлено всі ознаки складу злочину потрібні для кваліфікації торгівлі людьми. Проаналізовано форми діяння та способи об'єктивної сторони. Вирішено, що безпосереднім об'єктом торгівлі людьми є її свобода. Розглядаючи суб'єкт визначено, потенційних жертв торгівлі людьми. Досліджено суб'єктивну сторону торгівлі людьми. Проаналізовано судову практику та виявлено проблемні питання щодо призначення покарання та звільнення від відповідальності за торгівлю людьми. З урахуванням реалій воєнного стану внесені пропозиції щодо протидії торгівлі людьми.

Ключові слова: торгівля людьми, жертва, суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, трафікер.

Постановка проблеми. За своєю кримінально-правовою кваліфікацією торгівля людьми може бути тяжким (ч. 1 ст. 149 КК України) та особливо тяжким злочином (ч. 2, 3 ст. 149 КК України). Визначення наявності складу цього злочину є досить непростою справою, про що свідчить неодноразове внесення змін в редакцію вказаної норми у 2006 та 2018 роках [1; 2]. В умовах воєнного стану, в якому Україна вже існує більше 2-х років, правильне застосування ст. 149 КК України є особливо актуальним з огляду на те що велика кількість українців втратила роботу і житло, частина з них виїхала до країн ЄС, частина стала внутрішньо переміщеними особами, а частина людей була примусово вивезена на територію РФ та Білорусі. За оцінками Міжнародної організації з міграції від повномасштабної війни в Україні постраждали понад 32 мільйони людей, або 85% усього населення України. Зіткнувшись із прямим чи опосередкованим впливом бойових дій, переміщення та ослабленої економіки, населення України стало більш уразливим до торгівлі людьми та інших форм експлуатації. Кожен другий українець готовий прийняти хоча б одну ризиковану пропозицію, яка може призвести до торгівлі людьми чи експлуатації [3]. Найуразливішою категорією є українці які опинились на тимчасово окупованих територіях, оскільки можуть бути використані в збройному конфлікті, піддані трудовій та іншим видам експлуатації, а особливо діти. Відомим фактом є те, що росіяни використовують дитячу працю та мілітаризують українських дітей на тимчасово окупованих територіях. За даними державної платформи «Діти війни», депортовано або примусово переміщено 19546 українських дітей. Вдалося повернути 386. Про умови перебування та медичний стан дітей РФ не дає жодної інформації як міжнародним організаціям, так і Україні [4]. В результаті значно підвищився ризик потрапляння знедолених і збіднілих людей в залежність від недобросовісних осіб і стати предметом торгівлі.

Для ефективної протидії торгівлі людьми потребується правильне застосування кримінального закону, що ускладнюється багатозначністю диспозиції ст. 149 КК України. Це породжує різне за своїм змістом тлумачення ряду ознак складу вказаного злочину як серед науковців, так і серед практичних працівників. Саме ці обставини, як видається, обумовлюють актуальність дослідження кримінально-правової характеристики торгівлі людьми в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінально-правової характеристики торгівлі людьми досліджувалася в наукових працях вітчизняних вчених М. І. Андрієнко, А. В. Андрушко, К. Л. Бугайчук, М. О. Васильєва, П. В. Горбасенко, О. М. Джужа, О. В. Василюва-Карвацька, А. Ф. Волобуєв, О. М. Ємець, Я. Г. Лизогуб, В. В. Матвійчук, Ю. О. Михайлова, А. А. Небитов, Д. Й. Никифорчук, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, О. М. Скрябін, С. С. Чернявський, Д. В. Швець та інш. Але незважаючи на те, що важливі аспекти окремих ознак складу злочину щодо торгівлі людьми відображені у працях зазначених учених, деякі питання, зокрема торгівлі людьми в умовах військового стану, ще достатньою мірою не знайшли теоретичного та практичного вирішення.

Метою статті є визначення ознак складу злочину, потрібних для правильної кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу. Стаття 149 КК України під терміном торгівля людиною, чітко визначає діяння, що входять до складу кримінального правопорушення, а саме вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. При цьому під

експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [5].

Об'єктивна сторона торгівлі людиною характеризується діянням у таких формах як: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини. Способом же є використання примусу, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, з використанням уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Розглядаючи об'єктивну сторону торгівлі людьми, треба охарактеризувати всі форми діяння. В Законі України «Про протидію торгівлі людьми»: термін «торгівля людьми» означає здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи» [6].

Потрібно зазначити, що у великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що торгівля – це купівля та продаж товарів [7, с. 1463]. Тобто продавець відповідно до так названої угоди купівлі-продажу передає у власність покупцеві «живий товар». Специфічним є використання поняття іноземного походження «трафікінг», що означає торгівлю людьми та рабство. Відповідно до нього з'явився і слово «трафікер». Трафікерами називають тих, хто задіяний у злочинному бізнесі: агенти-вербувальники, які залякують жертв брехливими обіцянками, працівники фірм із працевлаштування, перевізники та кур'єри, продавці й покупці «живого товару» тощо [8, с. 10].

Вербуванням можна окреслити діяння, створене на повному або частковому обмані жертви (наприклад умови працевлаштування за кордоном, безплатна примусова праця) та яке створює сприятливі умови для подальшої реалізації самого факту торгівлі людиною. Щодо переміщення, то трафікер переміщує жертву із звичного середовища до місця, де можна її контролювати і утримувати в залежності. В умовах воєнного стану, це переміщення може відбуватися на окупованих територіях, про що свідчать факти про те, що російські загарбники вивезли з захопленого ними Маріуполя до РФ понад тисячу українських дітей [9]. Переміщення людини, яка стала «живим товаром» може бути пов'язано із її переховуванням. Тобто при переміщенні жертви торгівлі людьми до іншої країни, це може відбуватися як відкрито, так і таємно. Відомі факти перевезення через кордон завербованих людей з використанням фальшивого документації.

Передача та одержання людини – це дії, пов'язані із переходом від однієї особи (групи осіб) до іншої особи (групи осіб) фактичного контролю над місцем перебування людини, над її свободою руху, позбавлення її можливості вільного пересування.

А. В. Андрушко зазначає, що з диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України випливає, що обов'язковою ознакою вчинення вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини є спосіб злочинного діяння – використання примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. Виняток становлять випадки, коли торгівля людьми у вказаних формах вчиняється щодо малолітнього чи неповнолітнього (ч. 3 примітки до ст. 149). При цьому необхідно зазначити, що до 6 вересня 2018 р. законодавець передбачав лише три альтернативні способи вчинення цього злочину: 1) з використанням обману; 2) з використанням шантажу; 3) з використанням уразливого стану особи. Використання матеріальної чи іншої залежності потерпілого до вказаного часу визнавалось кваліфікуючою ознакою даного злочину. Аналіз судової практики засвідчив, що такий підхід не викликав особливих труднощів у правозастосуванні і загалом виправдав себе. Зауважимо, що найчастіше способом вчинення торгівлі людьми визнається використання уразливого стану потерпілої особи, дещо рідше має місце використання обману (при цьому зазвичай ці способи поєднуються). Що стосується використання шантажу, то цей спосіб впливу на особу фіксується вкрай рідко [10, с. 54].

У кримінальному праві родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом III Особливої частини Кримінального кодексу України, визначають здебільшого як суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність особи [11], або ж просто як волю, честь і гідність особи [12]. Родовим об'єктом торгівлі людьми є відносини, які забезпечують існування людини в суспільстві, тобто відносини, пов'язані з її волею, гідністю та іншими цінностями і суспільними властивостями; видовим об'єктом – відносини, пов'язані зі свободою, честю та гідністю людини

Щодо визначення безпосереднього об'єкта більшості вчених вважають, що свобода людини є безпосереднім об'єктом торгівлі людьми, доцільним уявляється розкриття саме цього поняття [13, с. 244; 14, с. 431]. В статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожного на свободу та особисту недоторканність [15]. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у рішенні у справі «Боцано проти Франції» зазначив, що під правом на свободу в контексті ст. 5 Конвенції слід розуміти фізичну свободу особи, при цьому право на свободу і особисту недоторканність розглядається як єдине сполучення слів і має на увазі захист «від будь-якого свавільного процесуального чи матеріального зазіхання на особисту свободу» з боку державних органів [16]. Тобто свобода як об'єкт торгівлі людьми повинна розумітися саме як фізична свобода, також не треба правом на свободу недоторканність, щоб забезпечити захист людини в цілому.

Встановлення суб'єктивної сторони складу злочину має надзвичайно важливе значення. Будучи елементом складу злочину, вона являє собою «частину» підстави кримінальної відповідальності і, відповідно, дозволяє відмежувати злочинну поведінку від незлочинної. За суб'єктивною стороною диференціюються суміжні складі злочинів, об'єктивні ознаки яких збігаються. Крім того, зміст суб'єктивної сторони складу злочину значною мірою визначає ступінь суспільної небезпечності як вчиненого діяння, так і самого суб'єкта злочину, а отже й характер відповідальності та вид і розмір покарання [17, с. 26–27].

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми розглядаються форма вини, мотив та мета торгівлі людьми. Дослідження цього питання базується на тому, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 149 КК України, здійснюється з прямим умислом. Для перших двох форм злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є корисливий мотив. Для третьої форми ця ознака не є обов'язковою.

Суб'єктом торгівлі людьми може бути фізична, осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Суб'єктом кримінального правопорушення визнається не лише особа, яка передає потерпілого (так званий «продавець»), але й особа, яка одержує людину (так званий «покупець»), «трафікер». Без сумнівів, це є правильним кроком у вирішенні питання про відповідальність осіб, які здійснюють торгівлю людьми, оскільки цей злочин завжди вчинюється як мінімум двома особами.

Певні складнощі виникають при з'ясуванні питання щодо співучасників – суб'єктів кримінального правопорушення торгівлі людьми. Дискусійне питання постає щодо того, чи купівля-продаж людини можливі тільки між вербувальником та особою, яка буде здійснювати експлуатацію, або ж вона може мати місце й між іншими суб'єктами [18, с. 28].

Жертвою торгівлі людьми може будь-яка людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, рівня освіти тощо. Під час воєнного стану у першу чергу, до групи ризику можуть потрапити такі категорії, як: безробітні люди працездатного віку; жителі сільської місцевості; люди, які мають низький рівень доходів; особи, що працюють за кордоном нелегально; особи, що нелегально виїжджають за кордон або нелегально в'їжджають та перебувають на території тієї чи іншої країни; люди, що користуються послугами сайтів та застосунками знайомств або шукають посередництва для укладання фіктивних шлюбів; особи, які працюють у сфері розваг; особи, які раніше уже були жертвами торгівлі людьми; діти, в тому числі – діти-сироти, бездоглядні діти або, позбавлені батьківського піклування тощо [19].

Так, відповідно до вироку Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області (№ 401/3025/23 від 08.11.2023), ОСОБА_4 виконуючи обов'язки керівника центру організацію «Християнський центр реабілітації осіб залежних від наркотиків та алкоголю «Істина» завербував для подальшої трудової експлуатації ОСОБУ_5, який був внутрішньо переміщеною особою з м. Торецьк Донецької області та опинився в скрутних життєвих обставинах через втрату постійного місця проживання (особистого житла) та отримав травму ноги внаслідок обстрілів військовими Російської Федерації території України. При цьому ОСОБА_4 є повнолітнім, осудним, неодруженим, не судимим, на час вчинення кримінального правопорушення виконував обов'язки керівника центру організацію «Християнський центр реабілітації осіб залежних від наркотиків та алкоголю «Істина». Своїми навмисними, протиправними діями ОСОБА_4 вчинив діяння у формі вербування з метою експлуатації, з використанням обману та

уразливого стану потерпілого, посягаючи на відносини, які забезпечують існування людини в суспільстві, тобто відносини, пов'язані з її волею, гідністю, що кваліфікуються за ч. 1 ст. 149 КК України.

Зазначеними діями ОСОБА_4 порушив не тільки законодавство України та міжнародні нормативно-правові акти, такі як, Протоколи про попередження й припинення торгівлі людьми, а також покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року й Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року, Конвенцію Міжнародної організації праці про примусову чи обов'язкову працю, які визначають поняття торгівлі людьми, окреслюють коло суспільно-небезпечних діянь, які підлягають обов'язковій криміналізації, передбачають основні стандарти запобігання, протидії торгівлі людьми

Відповідно до вироку, суд ОСОБУ_4 визнав винуватим за ч.1 ст.149 КК України на підставі якої призначити йому покарання у виді 3 (трьох) років позбавлення волі, однак при цьому суд визнає, що виправлення ОСОБА_4 та попередження вчинення ним нових злочинів можливе без ізоляції його від суспільства, і його можливо звільнити від відбування покарання з випробуванням, встановивши йому іспитовий строк на 1 (один) рік, з покладанням на нього, передбачених ст.76 КК України обов'язків [20].

Фактично особа, яка вчинила тяжкий злочин в період більш ніж 5 місяців, не зважаючи на тяжкість вчинених діянь щодо знедоленої особи під час воєнного стану, звільняється від покарання у зв'язку з тим, що суд ні підставі висновку органу пробації визнає, що обвинувачений не є суспільно небезпечною особою.

На основі проведеного аналізу офіційної статистики за період 2022 – січень 2024 року, оприлюдненої на сайті Офісу Генерального прокурора України, встановлено, що більшість кримінальних правопорушень вказаної категорії, кваліфіковані за частинами 2 та 3 ст. 149 КК України, що відносяться до особливо тяжких злочинів [21] (табл. 1).

Відповідно до вказаних статистичних даних, проаналізувавши вироки, які ухвалені за період воєнного стану встановлено, що за ч.2 ст.149 Кримінального кодексу України у більшості випадків призначається покарання у виді позбавлення волі строком на 5 (п'ять) років і на підставі ст. 75 КК України, особи, звільняються від відбування призначеного покарання з випробуванням строком на різні терміни [22].

Ст. 75 КК України, передбачає звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо суд, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням [5].

Не зважаючи на те, що основне покарання за вчинення кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 149 КК України, передбачає позбавлення волі на строк від

Таблиця 1

Про зареєстровані кримінальні правопорушення, передбачені ст. 149 КК України

	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді			Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру		
	всього	ч. 2	ч. 3	всього	ч. 2	ч. 3
2022 рік	133	76	48	93	51	37
2023 рік	147	100	25	109	80	20
січень 2024	18	8	8	10	4	6

5 до 12 років, що відносить цей злочин, відповідно до ст. 12 КК України до особливо тяжкого злочину, деякі судді чомусь відносять тільки до тяжкого злочину [23]. Ухвалюючи вирок вони не беруть до уваги особливу ступінь тяжкості вчиненого злочину і воєнний стан, який проявляється, зокрема, у тому, що потерпілими є особи, які постраждали від російської агресії. Навпаки – судді для аргументації звільнення винних осіб від відбування покарання з випробуванням акцентують увагу на таких обставинах, які характеризують винну особу: щире каяття, вагітність, наявність дітей, їх хвороба [23; 24; 25; 26]. Видається, що з огляду на ступінь суспільної небезпечності торгівлі людьми в умовах воєнного стану, масового переміщення зuboжілого на-

селення така судова практика застосування ст. 149 КК є неприйнятною.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в реально існуючих умовах воєнного стану (а можливо і протягом певного часу після його скасування) кримінально-правова характеристика торгівлі людьми повинна відображати особливості всіх елементів складу вказаного злочину. Для цього, як видається, повинна бути створена відповідна юридична підстава, а саме – потрібно доповнити частину другу статті 149 КК України відповідною кваліфікуючою обставиною. Зокрема, після слів «або з погрозою застосування такого насильства» доповнити словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією. Закон України Відомості Верховної Ради України 2006, N 17, ст. 147 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3316-15#Text>.
2. Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами. Закон України Відомості Верховної Ради, 2018, № 41, ст. 321 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19#Text>.
3. Things are Not Always as They Seem: IOM Ukraine Launches "LOOK AGAIN" Campaign to Raise Awareness of Human Trafficking. 22.02.2024. URL: <https://ukraine.un.org/en/249923-things-are-not-always-they-seem-iom-ukraine-launches-look-again-campaign-raise-awareness>.
4. Історія постраждалих від торгівлі людьми, має значення, голос кожної дитини, кожної людини – має значення! 22.02.2024. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/istoriya-postrazhdalih-vid-torgivli-lyudmi-maye-znachennya-golos-kozhnoyi-ditini-kozhnoyi-lyudini-maye-znachennya.
5. Кримінальний кодекс України станом на 16.01.2020 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 22.02.2024).
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінськ: Перун, 2007. 1736 с.
8. Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу / Автори-упорядники: Е. Мручківська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.
9. Російські загарбники вивезли з захопленого ними Маріуполя до РФ понад тисячу українських дітей. 22.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3754172-zagarniki-vivezli-z-mariupola-do-rosii-ponad-tisacu-ditej-pravozahisnik.html>
10. Андрушко А.В. Об'єктивна сторона торгівлі людьми. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3(17) С. 40–75.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. С. 378.
12. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. С. 450.
13. Нагачевська Ю. С. Кримінально-правова характеристика торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 4. С. 241– 253.
14. Андрушко А.В. Безпосередній об'єкт торгівлі людьми. Закарпатські правові читання. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 квітня 2020 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. Я.В. Лазура, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: PIK-Y, 2020. 464 с.
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
16. Справа Боцано проти Франції. Рішення Європейського суду з прав людини. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SO2503>.
17. Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ. : Видавництво «Фенікс», 2018. 88 с.
18. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. Київ: Алерта, 2018. С. 26–27.
19. День протидії торгівлі людьми: про що важливо пам'ятати кожному. Офіційний вебсайт ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html>.<https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html>.
20. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114745865> (дата звернення: 25.02.2024).
21. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 25.02.2024).
22. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/3> (дата звернення: 25.02.2024).
23. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114531657> (дата звернення: 25.02.2024).
24. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116126914> (дата звернення: 28.02.2024).
25. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396> (дата звернення: 28.02.2024).

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia vidpovidalnosti za torhivliu liudmy ta vtiahnennia v zaniattia prostytutsiieiu. [On making changes to the Criminal Code of Ukraine regarding the improvement of responsibility for human trafficking and involvement in prostitution] Zakon Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 2006, N 17, st.147 (data zvernennia 22.02.2024). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3316-15#Text> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zminy do statii 149 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo pryvedennia u vidpovidnist z mizhnarodnymy standartamy. [On amending Article 149 of the Criminal Code of Ukraine to bring it into line with international standards] Zakon Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2018, № 41, st.321 (data zvernennia 22.02.2024) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19#Text> [in Ukrainian].
3. Things are Not Always as They Seem: IOM Ukraine Launches "LOOK AGAIN" Campaign to Raise Awareness of Human Trafficking. (data zvernennia 22.02.2024) Retrieved from: <https://ukraine.un.org/en/249923-things-are-not-always-they-seem-iom-ukraine-launches-look-again-campaign-raise-awareness>
4. Istoriia postrazhdalikh vid torhivli liudmy, maie znachennia, holos kozhnoi dytyny, kozhnoi liudyny – maie znachennia! [The history of victims of human trafficking matters, the voice of every child, every person matters!] (data zvernennia 22.02.2024) Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/news_details/istoriya-postrazhdalih-vid-torgivli-lyudmi-maye-znachennya-golos-kozhnoyi-ditini-kozhnoyi-lyudini-maye-znachennya [in Ukrainian].
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] stanom na 16.01.2020 № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
6. Pro protyidiu torhivli liudmy : Zakon Ukrainy vid 20.09.2011 № 3739-VI. [On combating human trafficking] Data onovlennia: 01.01.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (data zvernennia 22.02.2024) [in Ukrainian].
7. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2007). [The large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. K. : Irpin : Perun. 1736 s. [in Ukrainian].
8. Protydiia torhivli liudmy v Ukraini: navchalno-metodychnyi posibnyk do spetskursu (2017). [Combating human trafficking in Ukraine] Avtory-uporiadnyky: E. Mruchkovska, N. Pakhomiuk, O. Kocherha; za zah. red. K. Levkivskoho ta in. K.: VAITE. 88 s. [in Ukrainian].
9. Rosiiski zaharbniky vyvezly z zakhopenoho nymy Mariupolia do RF ponad tysiachu ukrainskykh ditei. [The Russian invaders took more than a thousand Ukrainian children from the captured Mariupol to the Russian Federation] (data zvernennia 22.02.2024). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3754172-zagarniki-vivezli-z-mariupola-do-rosii-ponad-tisacu-ditej-pravozahisnik.html> [in Ukrainian].
10. Andrushko, A.V. (2021). Obiektivna storona torhivli liudmy [The objective side of human trafficking]. *Visnyk Penitentsiarnoi Asotsiatsii Ukrainy*, 3(17), S. 40–75 [in Ukrainian].
11. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: (2009). [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine] u 2 t. T. 1 / za zah. red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, Ye.V. Fesenka. Kyiv: Alerta; KNT; Tsentr uchbovoi literatury. S. 378. [in Ukrainian].
12. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2014). *Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk [Criminal Law]*. (Khavroniuk, M.I., Eds). Kyiv: Vaite. S. 450 [in Ukrainian].
13. Nahachevska, Yu.S. (2014). Kryminalno-pravova kharakterystyka torhivli zhinkamy z metoiu seksualnoi ekspluatatsii. [Criminal law characteristics of trafficking in women for the purpose of sexual exploitation]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav. Seriia yurydychna*. 4. Vyp. 4. S. 241– 253 [in Ukrainian].
14. Andrushko, A.V. (2020). Bezposerednii obiekt torhivli liudmy. [The direct object of human trafficking] *Zakarpatski pravovi chytannia. Materialy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (29-30 kvitnia 2020 r., m. Uzhhorod) / Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet; Za zah. red. Ya.V. Lazura, M.V. Savchyna, M.V. Mendzhul*. Uzhhorod: RIK-U. 464 p. [in Ukrainian].
15. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennia 22.02.2024) [in Ukrainian].
16. Sprava Botsano proty Frantsii. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [The case of Botsano v. France. Decision of the European Court of Human Rights]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2503> (data zvernennia 22.02.2024) [in Ukrainian].
17. Nykyforiak, L.P., & Orlean, A.M. (2018). *Analiz sudovoi praktyky z pytan zastosuvannia zakonodavstva Ukrainy shchodo protydii torhivli liudmy. [Analysis of judicial practice on the application of Ukrainian legislation on combating human trafficking]*. Kyiv. : Vydavnytstvo «Feniks». 88 s. [in Ukrainian].
18. Veresha, R.V. (2018). *Problemy subiektivnoi storony skladu zlochyynu: [Problems of the subjective side of the composition of the crime] monohrafiia*. Kyiv: Alerta. S. 26–27 [in Ukrainian].
19. Den protydii torhivli liudmy: pro shcho vazhlyvo pamiataty kozhnomu. Ofitsiinyi vebseit DMS Ukrainy. [Anti-Trafficking in Persons Day: What is important for everyone to remember. The official website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Retrieved from: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html>. <https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html> (data zvernennia 22.02.2024) [in Ukrainian].
20. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114745865> (data zvernennia 22.02.2024) [in Ukrainian].
21. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia: statystychna informatsiia Heneralnoi prokuratury Ukrainy. [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation: statistical information of the General Prosecutor's Office of Ukraine] Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareiestrovani-kryminalni-pravoporushennia-ta-rezultaty-yikh-dosudovogo-rozsliduvannia-2> (data zvernennia: 25.02.2024) [in Ukrainian].
22. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/3> (data zvernennia: 25.02.2024) [in Ukrainian].

23. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114531657> (data zvernennia: 25.02.2024) [in Ukrainian].

24. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116126914> (data zvernennia: 28.02.2024) [in Ukrainian].

25. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396> (data zvernennia: 28.02.2024) [in Ukrainian].

Kotova Victoria,

PhD in Law, Postdoctoral Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2046-2635>

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

In the conditions of martial law, the correct application of Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine is particularly relevant because a large number of Ukrainians lost their jobs and housing, some of them left for EU countries, and some became internally displaced persons.

The article defines the criminal-legal characteristics of human trafficking under martial law. All signs of the composition of the crime required for the qualification of human trafficking have been established: subject, subjective side, object, objective side. The objective side of human trafficking, which is characterized by actions in such forms as: recruitment, movement, hiding, has been analyzed, transfer or receipt of a person. It was decided that the immediate object of human trafficking is her freedom. It has been highlighted that the subject of human trafficking can be a physical, sane person who has reached the age of sixteen. Considering the subject, potential victims of human trafficking. The subjective side of human trafficking, i.e. the form of guilt, motive and purpose of human trafficking, has been studied. Based on the data of the official statistics of the General Prosecutor's Office of Ukraine, it was determined that the majority of criminal offenses of the specified category are qualified under parts 2 and 3 of Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine relating to particularly serious crimes. Judicial practice was analyzed and problematic issues were identified regarding punishment and exemption from responsibility for human trafficking. Taking into account the realities of the martial law, proposals have been made to combat human trafficking, namely, the addition of the second part of Article 149 of the Criminal Code of Ukraine with an appropriate qualifying circumstance.

Key words: human trafficking, victim, subject, object, objective side, subjective side, trafficker.

Пономарьова Тетяна Ігорівна,доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглядаються особливості визначення контекстуальних елементів воєнних злочинів. Вказується, що сучасна правова система України потребує у ратифікації Римського статуту, що надасть можливість більш комплексно захистити національну безпеку, інтереси та суспільні відносини шляхом посилення судової системи. Зазначається, що окремі кваліфікаційні проблеми на практиці пов'язані із складнощами у тлумаченні ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України, якою передбачено кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 438 КК України можлива виключно за умови вчинення перелічених у диспозиції ч. 1 цієї норми дій в умовах збройного конфлікту та усвідомлення суб'єктом цієї обставини.

Ключові слова: контекстуальні елементи, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, воєнні злочини, міжнародні злочини, кваліфікація, Міжнародний кримінальний суд, кримінальна відповідальність, покарання.

Постановка проблеми. Проблема кримінально-правового забезпечення безпекового середовища, здебільшого, пов'язана із особливостями кваліфікації злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та проблемами ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проте, правоохоронна діяльність в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану також має свої особливості щодо правильного використання кримінально-правових заборон, які визначають межі кримінальної відповідальності та покарання за злочини проти основ національної безпеки України, а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Фактично, сферу правоохоронної діяльності із кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою агресією можна диференціювати на ту, що відноситься до дії міжнародного кримінального законодавства та ту, що відноситься до дії національного кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день проблема кваліфікації міжнародних злочинів, а також визначення їх контекстуальних елементів часто стає предметом досліджень учених (С.С. Вітвіцький, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, Є.С. Назимко, Є.О. Письменський та ін.). Проте, не дивлячись на вказане, низка актуальних питань, залишається не в повній мірі висвітленими. Це і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Формування цілей статті. Метою статті є деталізація контекстуальних елементів воєнних злочинів та унормування підходів до їх визначення у національному та міжнародному кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. Так, в доктринальну класифікацію злочинів міжнародного характеру, тра-

диційно, входять всі діяння, об'єктивна сторона яких охоплює дії, які вчиняються поза межами України: транснаціональна злочинність, міжнародний тероризм, торгівля людьми, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності тощо. Отже, міжнародне кримінальне право не обмежується злочинами, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, проте саме ці кримінальні правопорушення утворюють підґрунтя для міжнародного гуманітарного права.

Сучасна правова система України потребує у ратифікації Римського статуту, що надасть можливість більш комплексно захистити національну безпеку, інтереси та суспільні відносини шляхом посилення судової системи. Проте, важливим аспектом також є те, що ратифікація Римського статуту не має зворотної дії (окрім міжнародних злочинів, передбачених договірним міжнародним гуманітарним правом, до яких строки позовної давності не застосовуються). Водночас, відкладене правосуддя є перешкодою для забезпечення належної процедури розслідування та судового розгляду, а країна, яка не є Державою-учасницею Статуту позбавлена більшості можливостей у сфері захисту цивільного населення та військовослужбовців під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Необхідність ратифікації Римського статуту також зумовлена європейськими та євроатлантичними намірами України.

Відповідно до ст. 5 Римського статуту, юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; в) воєнні злочини; г) злочин агресії. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до ста-

тей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй [1]. В контексті цього положення та його співвідношення із нормами національного кримінального законодавства, основною прогалиною залишається відсутність у Кримінальному кодексі України поняття «злочинів проти людяності». У зв'язку із цим національні суди не мають юрисдикції щодо таких кримінальних правопорушень, а можуть розглядати тільки воєнні злочини, геноцид та злочин агресії. Ця проблема актуалізована як теоретиками, так і практиками та знайшла своє вирішення у проекті нового кримінального законодавства України.

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду наведено такі основні поняття та ознаки злочинів, які підпадають під його юрисдикцію: геноцид; злочин проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії [1]. Незалежно від того, чи розслідується і переслідується ймовірний злочинець на національному або міжнародному рівні, для встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини необхідно поза розумним сумнівом встановити такі основні, міжнародно визнані елементи міжнародних злочинів (за наявності): елементи, що стосуються обставин, за яких має бути вчинено злочин, або частиною яких злочин має бути; фізичні елементи (елементи об'єктивної сторони; *actus reus*) злочину: елементи, що стосуються діянь виконавця, наслідків таких діянь і обставин, за яких вони були вчинені; елементи суб'єктивної сторони (*mens rea*) злочину: елементи, які пов'язані з обізнаністю / умислом виконавця при вчиненні злочину; та види співучасті: принципи, що стосуються того, яким чином виконавець пов'язаний зі злочинними діяннями, за які несе відповідальність [1]. Традиційно, до контекстуальних елементів міжнародних кримінальних правопорушень відносяться виключні обставини, за наявності яких протиправне діяння (або окремі його ознаки) може вважатись міжнародним воєнним злочином. Відповідно до приписів Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, контекстуальні елементи воєнних злочинів пов'язані із вчиненням їх в межах тривалого збройного конфлікту.

Відповідно до положень національного кримінального законодавства, злочином агресії є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 437 КК України. Диспозиція ч. 1 ст. 437 КК України встановлює заборону на такі діяння як: планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій; ч. 2 цієї ж норми – ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Отже, ст. 437 КК України, фактично передбачено два окремих кримінальних правопорушення, які не мають чітко визначених контекстуальних елементів. У зв'язку із цим тлумачення статті потребує звернення до міжнародних договорів, рішень тощо.

Українська судова практика залишається розрізною з цього питання. Ухвала Верховного Суду у справі № 415/2182/20 розглядала обидва злочини, зазначені в статті 437, і дійшла висновку, що питання про те, чи можуть особи, які фактично контролюють політичні та військові дії держави, підпадати під дію статті 437, є винятковим правовим питанням, яке має бути вирішене Великою Палатою Верховного Суду. Верховний Суд визнав, що у судовій практиці судів першої та апеляційної

інстанцій існує неоднозначне застосування статті 437 через її нечіткість, що негативно впливає на додержання принципу правової визначеності та потребує передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Велика палата ще не прийняла рішення з цього питання. Згідно з постановою Верховного Суду, хоча положення статті 437 не містять жодних обмежень чи додаткових вимог щодо суб'єкта кримінального правопорушення, деякі вчені в галузі кримінального права стверджують, що хоча нічого в тексті статті 437 прямо не обмежує сферу застосування цієї статті до осіб, які займають керівні посади, на практиці злочин може вчинити тільки особа, яка справді здатна здійснювати контроль над політичними або військовими діями держави. Цей висновок заснований на таких міркуваннях: матеріальні елементи статті 437 – «планування», «підготовка», «розв'язування» або «ведення» агресивної війни – нерозривно пов'язані з лідерським характером злочину; поширення сфери застосування злочину на інших осіб, які не займають керівні посади, було б несумісне з міжнародним визначенням злочину і, таким чином, порушувало б принцип правової визначеності в кримінальному праві. Однак, як зазначив Верховний суд, українські суди на практиці застосовували статтю 437 неоднаково. У деяких справах суди постановили, що об'єктивні елементи злочину (планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни) можуть бути здійснені тільки посадовою особою збройних сил або інших військових формувань, а також державним органом високого рівня, який через свої повноваження, здатний вчинити відповідний акт [2]. Таким чином, критерії цієї норми не відповідають вимогам Римського статуту Міжнародного кримінального суду, через різне тлумачення поняття, сутності та змісту агресії. Різне тлумачення ст. 437 КК України призводить до розбіжностей на практиці, які у більшості випадків призводять до звернення судів до міжнародного законодавства, узагальнений підхід якого дає підставу для виокремлення окремих контекстуальних ознак злочину агресії в ст. 437 КК України.

У проекті нового Кримінального кодексу України розробниками було запропоновано розділити ст. 437 КК України (в її чинній редакції) та диференціювати діяння, передбачені в ч. 1 та ч. 2 цієї статті на два самостійні види кримінальних правопорушень: 1) злочин агресії, який є кримінально караним, якщо особа, яка, маючи можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність та яка особисто або спільно з іншою особою чи через іншу особу: 1) розробила план акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 2) керувала діями, спрямованими на створення умов для реалізації розробленого плану акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 3) взяла участь в ухваленні політичного рішення щодо акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 4) наказала розпочати акт агресії або 5) керувала діями, що утворюють акт агресії; 2) пропаганда акту агресії, яка має місце якщо особа, яка: 1) публічно закликала до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту, 2) виготовила матеріали із закликами до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту, 3) поширила чи публічно використала такі матеріали, 4) заперечувала ведення агресивної війни чи виправдовувала її або 5) вихваляла чи звеличувала державу-агресора чи її представника. Під *актом агресії вчені запропонували розуміти – застосування державою збройних сил будь-яким чином, відверто несумісним зі Статутом*

Організації Об'єднаних Націй, проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, ознаки якого визначені в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року [3].

Окремі кваліфікаційні проблеми на практиці пов'язані із складнощами у тлумаченні ст. 438 Кримінального кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 438 КК України можлива виключно за умови вчинення перелічених у диспозиції ч. 1 цієї норми дій в умовах збройного конфлікту та усвідомлення суб'єктом цієї обставини. Встановлення такого факту надає підстави як для притягнення до кримінальної відповідальності, так і утворення платформи для запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Визначення контекстуальних елементів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України у механізмі запобігання спрямовано на: 1) забезпечення можливості застосовувати інструментарій, передбачений та дозволений міжнародним гуманітарним та кримінальним правом (що виключається у випадку вчинення загальнокримінальних протиправних діянь). Це також утворює фундамент для побудови системи кримінального процесуального забезпечення механізму запобігання таким кримінальним правопорушенням через розширення меж дискреції органів досудового розслідування під час переслідування суб'єктів, причетних до порушення законів та звичаїв війни; 2) забезпечення кореляції між кримінологічним та кримінально-правовим запобіганням міжнародним воєнним злочинам; 3) розгалуження напрямів запобігання злочинності шляхом визначення масштабів та закономірностей насильства, притаманних організованим злочинності. Це надає можливість встановити механізм підпорядкування суб'єктів, причетних до порушення законів та звичаїв війни та довести наявність/відсутність співучасті (підбурення, пособництва тощо) посадових осіб. Окремо це також важливо для встановлення випадків легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, фінансування тероризму тощо. Важливим аспектом є відсутність імунітету таких суб'єктів (зокрема і посадових осіб) перед міжнародним трибуналом; 4) віднесення діяння до міжнародного злочину надає можливість не застосовувати окремі процесуальні обмеження, що уне-

можливе уникнення суб'єктами кримінальної відповідальності та покарання (відсутність строків посадової давності); 5) посилення механізму запобігання шляхом забезпечення взаємодії національних та міжнародних судових та правоохоронних органів.

Висновки. Отже, визначення контекстуальних елементів воєнних злочинів та проведення відповідної кореляції із положеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права надає підставу для створення сукупності заходів запобігання, які окрім кримінологічних можуть та повинні включати кримінально-правові та кримінальні процесуальні. В межах запобігання порушенню законів та звичаїв війни можуть бути актуалізовані та піддані кримінологічному впливу кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки та протиправні діяння, які вчиняються у складі злочинної організації чи організованої групи. Позитивний вплив також може бути здійснений на такі кримінальні правопорушення як фінансування тероризму та легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом. Злочини проти людяності, передбачені Римським статутом Міжнародного кримінального суду відсутні у національному кримінальному законодавстві. У більшості випадків, злочини проти людяності у їх значенні, закладеному в нормах міжнародного права, охоплюються об'єктивною стороною кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України (наприклад, катування, згвалтування тощо). Проте, відсутність безпосередньо передбачених злочинів проти людяності виключають можливість застосовувати до осіб, які їх вчинили процесуально-процесуальні особливості кримінального переслідування суб'єктів, які вчинили міжнародні злочини (незастосування строків давності, відповідні види покарання тощо). Таким чином, розмежування злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду потребує врахування таких основних ознак як: 1) наявність збройного конфлікту – порушення законів та звичаїв війни; 2) систематичність та широкомасштабність, аудиторія – виключно цивільне населення – злочини проти людяності; 3) посягання на етнічну, расову, національну тощо групу з метою її повного або часткового знищення – злочин геноциду; 4) суб'єкт реалізації кримінально протиправного умислу (особа, яка, маючи можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність) – злочин агресії.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf>
3. Застосування норм міжнародного гуманітарного (мгп) та міжнародного кримінального права (мпк). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR-1.pdf
4. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

References

1. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [The Rome Statute of the International Criminal Court]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].
2. Nastilna knyha suddi: materialy dlia rozghliadu sprav pro mizhnarodni zlochyyny [Hudge's desk book: materials for consideration of cases on international crimes]. Retrieved from: <https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf> [in Ukrainian].

3. Zastosuvannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho (mhp) ta mizhnarodnoho kryminalnoho prava (mpk) [Application of norms of international humanitarian law (IHL) and international criminal law (ICL)]. Retrieved from: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR-1.pdf [in Ukrainian].

4. Tekst proiektu novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [The text of the project of the new Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> [in Ukrainian].

Ponomarova Tetiana,

Doctor of Law, Senior researcher

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE CONTEXTUAL ELEMENTS OF WAR CRIMES

The article examines the peculiarities of determining the contextual elements of war crimes. It is indicated that the modern legal system of Ukraine needs the ratification of the Rome Statute, which will provide an opportunity to more comprehensively protect national security, interests and social relations by strengthening the judicial system. However, an important aspect is also that the ratification of the Rome Statute is not retroactive (except for international crimes provided for by treaty international humanitarian law, to which the statute of limitations does not apply). At the same time, delayed justice is an obstacle to ensuring a proper investigation and trial procedure, and a country that is not a State party to the Charter is deprived of most opportunities in the field of protection of the civilian population and military personnel during the operation of a special legal regime of martial law. The need to ratify the Rome Statute is also determined by Ukraine's European and Euro-Atlantic intentions. It is noted that certain qualification problems in practice are connected with difficulties in the interpretation of Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for violations of the laws and customs of war. Qualification of a criminal offense under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine is possible only if the actions listed in the disposition of part 1 of this norm are committed in the conditions of an armed conflict and the subject is aware of this circumstance. The establishment of such a fact provides grounds both for criminal prosecution and the formation of a platform for the prevention of such criminal offenses. It is concluded that the definition of the contextual elements of war crimes and the corresponding correlation with the provisions of international humanitarian and criminal law provide a basis for creating a set of preventive measures, which, in addition to criminological ones, can and should include criminal legal and criminal procedural ones. Within the framework of preventing violations of the laws and customs of war, criminal offenses against the foundations of national security and illegal acts committed as part of a criminal organization or organized group may be actualized and subjected to criminological influence.

Key words: contextual elements, international humanitarian law, armed conflict, war crimes, international crimes, qualification, International Criminal Court, criminal responsibility, punishment.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Сахно А. П., Ковальчук Ю. М. ЩОДО СУТНОСТІ ПРАВОВИХ ПРИНЦИПІВ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	3
--	---

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Марко С. І., Богатирчук О. М. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	8
Мішустін В. В. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....	13

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Й ПОРЯДКУ

Захарченко А. М., Бобкова А. Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ.....	21
---	----

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Джу́жа О. М., Сюрэвчик В. Г. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....	28
--	----

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Гречишкін Ю. А. ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОРГАНУ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	35
Кононенко Т. В. ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СТРУКТУРІ АКСІОЛОГІЧНОГО «Я» ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	40
Огаренко Т. А. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	44

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гельбак А. М. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРИ ВИКОНАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ.....	48
Горохова Г. І. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	53
Молчанова О. М. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	57

Мухіна Г. В. ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	61
---	----

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Негребецький В. В. ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ОГЛЯД ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	66
---	----

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

Шопіна І. М. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	71
--	----

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Здебський Д. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК СУБ'ЄКТІВ ОПИТУВАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА.....	77
Котова В. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	83
Пономарьова Т. І. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	89

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Sakhno Artem, Kovalchuk Yuliia

CONCERNING THE ESSENCE OF LEGAL PRINCIPLES IN ADMINISTRATIVE POLICE ACTIVITIES.....	3
--	---

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Marko Sergey, Bogatyrchuk Oleksandr

USING THE POSSIBILITIES OF CRIMINAL ANALYSIS IN THE COMBAT OF ORGANIZED ENVIRONMENTAL CRIME.....	8
---	---

Mishustin Vladyslav

TYPICAL SITUATION INVESTIGATORS AND VERSIONS OF THE INITIAL STAGE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS.....	13
---	----

ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER

Zakharchenko Andrii, Bobkova Antonina

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION OF NATIONAL POLICE BODIES WITH LOCAL GOVERNMENT BODIES REGARDING ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER DURING MASS EVENTS.....	21
--	----

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Dzhuzha Oleksandr, Siuravchyk Valerii

SOME ASPECTS OF CRIMINOLOGY MANAGEMENT IN THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES.....	28
---	----

PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Hrechyshkin Yurii

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE HEAD OF THE INTER-REGIONAL TERRITORIAL AUTHORITY PATROL POLICE.....	35
---	----

Kononenko Tetiana

INTEGRITY IN THE STRUCTURE OF THE AXIOLOGICAL «I» FOR A POLICE OFFICER OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	40
--	----

Oharienko Tetiana

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS COMPONENTS OF THE GENERAL CULTURE OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER.....	44
--	----

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES

Gelbak Anzhela

TOLERANCE TO UNCERTAINTY AS A DETERMINING CONDITION FOR DECISION-MAKING BY POLICE OFFICERS WHEN PERFORMING PROFESSIONAL TASKS	48
---	----

Horokhova Halyna

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF FUTURE POLICE OFFICERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY.....	53
--	----

Molchanova Oksana

THEORETICAL ANALYSIS OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF POLICE OFFICERS	57
--	----

Mukhina Galyna

CHARACTERISTICS OF STRUCTURAL COMPONENTS OF THE HEAD OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION'S MANAGEMENT COMPETENCE.....	61
---	----

LEGAL SUPPORT OF INFORMATION AND TECHNICAL ACTIVITY OF THE POLICE

Nehrebetskyi Vladyslav

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN THE FIGHT AGAINST CRIME: OVERVIEW AND PROSPECTS.....	66
--	----

LEGAL ASPECTS OF POLICE PROVISION OF ADMINISTRATIVE AND OTHER SERVICES TO INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES

Shopina Iryna

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE SOCIAL PURPOSE OF CHARITABLE AND VOLUNTEER ACTIVITIES.....	71
--	----

LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW

Zdebskyi Dmytro

LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF PERSONAL DATA OF MILITARY OFFICERS AS SUBJECTS OF POLYGRAPH INTERVIEWS.....	77
--	----

Kotova Victoria

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	83
---	----

Ponomarova Tetiana

THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE CONTEXTUAL ELEMENTS OF WAR CRIMES.....	89
--	----

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 1(9) 2024

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – С.Ю. Калабухова

Підписано до друку 25.04.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 11,39. Обл. вид. арк. 12,26.
Зам. № 0624/394. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
Е-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.